

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

GION NÁNDOR REGÉNYÉNEK RÉSZLETE
TOLNAI OTTÓ, SINKOVITS PÉTER,
BRASNYÓ ISTVÁN, JURE KAŠTELAN
ÉS SLAVKO MIHALIĆ VERSEI
HERCEG JÁNOS NOVELLÁI
BORDÁS GYŐZŐ ESSZÉI
IVO ANDRIĆ: KARCSICS BÉG ÁLMA (NOVELLA)
IN MEMORIAM ÁCS JÓZSEF:
SZOMBATHY BÁLINT, TOLNAI OTTÓ
BÁNYAI JÁNOS ÉS BELA DURANCI ÍRÁSA
BORI IMRE TANULMÁNYA IVO ANDRIĆ
NOVELLÁIRÓL

KÖNYV- KRITIKA
SZÍNI-

1990

Április

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LIV. évfolyam

A FORUM KÖNYVKIADÓ KIADÓI TANÁCSA:

dr. Bányai János, Bognár Antal, Bordás Győző, dr. Bori Imre, Dudás Károly,
Fehér Ferenc, Fehér Kálmán, Gion Nándor, Gobby Fehér Gyula, Illés Lajos,
Maurits Ferenc, Minda Tibor, dr. Móra András (elnök), Szabó Zoltán, Tóbiás László
és Tolnai Ottó

Szerkesztőbizottság: Bordás Győző, dr. Gerold László (kritikai rovat)
és Toldi Éva

Fő- és felelős szerkesztő: dr. Bori Imre

Műszaki szerkesztő: Maurits Ferenc

TARTALOM

<i>Gion Nándor: Börtönről álmodom mostanában (regényrészlet)</i>	385
<i>Tolnai Ottó: Nesztelenek (versciklus)</i>	397
<i>Herceg János: Emberek (novellák)</i>	404
<i>Sinkovits Péter versei</i>	413
<i>Brasnyó István két verse</i>	416
<i>Jure Kaštelan: Fehér mátka, genius loci (vers)</i>	423
<i>Slavko Mihalić: Manduševac (vers)</i>	424
<i>Ivo Andrić: Karcsics bég álma (novella)</i>	425
<i>Ablak</i>	
<i>Bordás Győző: A rendről; A doktor úr káromkodásáról</i>	428
<i>Brasnyó István: Kész regény (VI. rész)</i>	433

BÖRTÖNRŐL ÁLMODOM MOSTANÁBAN

Regényrészlet

G I O N N Á N D O R

A földrajztanár nő elutazott rozoga férjével, aki a legfelsőbb bíróság kiváló dolgozója volt, és én nagyon egyedül maradtam abban a tengerparti, kocka alakú szállodában. Éjjelenként továbbra is lejártam a tengerre fürödni, de néhányszor majdnem elsírtam magam, amikor kiúsztam a partra, és a sziklák között nem várt senki. Beburkolóztam a hófehér lepedőbe, ültem egyedül a sziklák között, és úgy éreztem, hogy most már itt a nagy tenger mellett is vastagodni kezd a tenyeremen a bőr. Akkor határoztam el, hogy megpróbálom becserkészni a kissé szögletes arcú, de könnyen piruló újságáruslányt, akinek volt egy aranyfoga. Tudtam, hogy veszélyes dolog lenne, ha sikerülne, de egyáltalán nem bíztam benne, hogy a módfelett tisztességes dalmata lány komolyan szóba áll egy magamfajta elítélttel, viszont mégis tennem kellett valamit, mert egyre inkább hiányzott a földrajztanár nő, a tenyeremen meg tényleg vastagodni kezdett a bőr, és most nem voltak itt körülöttem a szelíd borjak, hogy puhára nyalják a bőrömet.

Így aztán egy szép meleg nyár végi napon megint bedugtam a fejem az újságosbódé ablakán. A lány most is kombinéban ült ott, a rózsaszín kombiné nedvesen a testére tapadt, az arca csillogott, nagyon meleg volt a bódében, de a lány mégis mosolygott, megmutatta aranyfogát, és kissé zavartan azt mondta:

– Hamarosan vége lesz a nyárnak. És akkor néhány hétre hazajönnek a fivéreim a hajóval.

– Nem félek a fivéreitől – mondtam. – Szeretem nézni magát, amikor kombinéban ül, de azt nem szeretem, hogy ebben az ócska bodegában szenved. Továbbra is az a véleményem, hogy a sziklákon kellene ülnie a tenger mellett, ott lehűtené az arcát a kellemes tengeri légáramlat.

– Mondtam már, hogy nem mehetek a turisták közé.

– Éjszaka is kiülhetne a sziklákra. Akkor nincsenek itt a turisták.

– Félnék itt éjszaka egyedül.

– Nem lenne egyedül – mondtam. – Én is maga mellett ülnék.

A dalmata lány riadtan hátrakapta a fejét, mintha valami gorombaságot mondtam volna neki.

– A fivéreim megölnének, ha ilyesmit csinálnék – mondta. – Magának pedig úgy sem szabad kijönnie a szállodából.

– Egy ilyen lány miatt bármikor kiszököm a sziklákhoz – mondtam.

– Csakhogy nekem nincs semmi dolgom éjszakánként a sziklákon – mondta a lány, és összerántotta a száját, és akkor már nagyon piros volt az arca.

– Emlékszik, hogy megígértem egyszer, hogy majd mesélek egy aranyfogú lányról, aki talán szerelmes volt belém, de rossz véget ért szegény? – kérdeztem.

– Emlékszem.

– Mikor mesélhetek róla?

– Amikor akar.

– Most is?

– Most is.

A fejem még mindig bent lógott a bódében, a hajam lassan nedvesedni kezdett. Ebben a kissé kényelmetlen testhelyzetben fogtam hozzá a történethez:

– Az aranyfogú lány egy ócska fészkerhez hasonló műhelyben dolgozott, a száználmas műhely a piactér mellett van, és egy öreg, szakállas, bölcs zsidó aranyműves a tulajdonosa, aki azonban nem zsidó sapkát, hanem üzbégi sapkát hord a fején. A műhelye pedig nagyon csalóka műhely. Alatta ugyanis egy hatalmas pince van, és a pince tele van arannyal, ezüsttel és drágakövekkel. Az aranyfogú lány tulajdonképpen a pincében dolgozott, itt csiszolta fényesre a drága ékszereket, felvitte őket az öreg, bölcs zsidónak, az meg jó pénzért eladta az ékszereket, és megint sok aranyat vásárolt. A lányt elárasztotta az arany a pincébe, de ő örült ennek, mert szerette az arany fényét, kedvelte az öreg zsidót is, mert az is kedves volt őhozzá, ő csináltatta neki a gyönyörű aranyfogakat is. Szóval naphosszat ott fényesítette az ékszereket az aranyfogú lány, a feje fölött időnként hallotta a piacozó emberek lábdobogását, a leghevesebb lábdobogást akkor hallotta, amikor egy bérkocsis fényes nappal megerőszkolt egy kofaasszonyt. Akkor még sikoltozás is lehallatszott a pincébe, de a bérkocsist csakhamar elvezették a rendőrök, a kofaasszonyok is megnyugodtak, nem sikoltoztak tovább, az aranyfogú lány pedig mélységesen elítélte a bérkocsis méltatlan cselekedetét, és szerette volna megvigasztalni a megerőszkolt kofaasszonyt, de neki ékszereket kellett csiszolnia a pincében. Ettől kezdve kissé nyomasztónak érezte a pincét, így hát esténként kísétált a folyópartra, messze a várostól, ott száraz gallyakat gyűjtött össze, tüzet gyújtott a folyó

mellett, leült a tűz mellé, nézte a tüzet és a vizet, és nézte a hajókat, amelyek általában messziről jöttek és messzire mentek, és időnként megszólaltatták a hajókörtöt, amikor a lobogó tüzet látták. A hajósok is magányos emberek, ezért kölcsönösen üzengettek egymásnak tűzzel és hajókörttel, és talán vigasztalták is egymást.

Én a folyó túlsó partján laktam, figyeltem rá, hogy a másik parton minden este tűz gyullad ki, és egy éjszaka átúsztam a folyót, hogy megnézzem, ki világít éjszakánként. Hideg vízű nagy folyó az, nehéz átúszni, de megérte, mert az aranyfogú lány megengedte, hogy mellé üljek, és hogy megmelegedjek a tűznél. Ettől kezdve minden este átúsztam a folyót, együtt gyűjtöttünk faágakat, együtt gyújtottunk tüzet, összebújva üldögéltünk a tűz mellett, a lány aranyfogai gyönyörűen csillogtak a tűz fényénél, vigasztaltuk az úszó hajósokat, ők meg a hajókörttel vigasztaltak minket, bár nekünk akkor már nem volt szükségünk vigasztalásra, én szerelmes voltam az aranyfogú lányba, és azt hiszem, hogy ő is szerelmes volt belém, biztosan bevallotta volna egyszer ott a tűz mellett, amikor egymáshoz bújva üzengettünk a hajósoknak. Egy éjszaka azonban valahonnan a hátunk mögül a sötétből váratlanul öt vagy hat rossz arcú fickó bukkant elő. Előbb csak röhögve bámultak bennünket, aztán pimasz és trágár megjegyzésekkel illettek bennünket, és azt mondták, hogy meg fogják erőszakolni az aranyfogú lányt. Felugrottam, egy vastag faággal fejbe csaptam az egyik rossz arcú fickót. Nyomban összeesett. A következő pillanatban viszont a többiek leütöttek engem, és nekiestek a lánynak. Az aranyfogú lány beleugrott a folyóba, és vízbe fulladt, mert nem tudott úszni. Én meg nem tudtam rajta segíteni, mert félájultan feküdtem a földön. Mellesleg az a fickó, akit fejbe csaptam, meghalt.

– Maga tehát ezért van most börtönben? – kérdezte tágra nyílt szemekkel az újságáruslány.

– Ezért – mondtam szomorúan, és kihúztam a fejem a bódéból, a hajam nagyon vizes és csapzott volt.

– Nem lett volna szabad elítélniük. Maga csak az aranyfogú lányt akarta megvédeni.

– Nem sikerült megvédenem – mondtam még szomorúbban. – Most aztán álmomban folyton megjelenik az aranyfogú lány, nem szól semmit, csak szemrehányóan és vádlóan néz rám, mintha engem okolna a haláláért. Az a legszörnyűbb, hogy álmomban én sem tudok megszólalni, pedig sok mindent szeretnék megmagyarázni.

– Magát nem okolhatja a haláláért – mondta a dalmata lány.

Mély lélegzetet vettem, és ismét bedugtam a fejem a bódéba, és megpróbáltam kissé érzélgősen suttozni:

– Minden éjjel fél tizenegykor kijövök a sziklákra, beugrom a vízbe,

messzire beúszom a tengerbe, és mindig azt remélem, hogy mire visszatérek a partra, vár majd rám valaki, akinek elmagyarázhatom, hogy én még mindig szeretem az aranyfogú lányt, és szeretek minden lányt, akinek aranyfoga van, és aki hajlandó leülni velem a nagy vizek mellé.

A dalmata lány gyanakvóan ráncolta verítékező homlokát, de azért mégis azt mondta:

– Szép lehetett ott a folyó mellett a tűznél üldögélni.

– Szép volt – mondtam. – Itt nem gyűjthatok tüzet, és egyedül ülök a sziklákon. Hajók sem járnak errefelé, nem vigasztalnak meg kürtjeikkel a magányos hajósok. És még az is megeshet, hogy egy éjszaka a tengerben felfal Paolo, az olasz cápa.

– Miféle cápa?

– Az olasz partokról rendszeresen idejár egy hatalmas cápa, megtámad mindenkit vizeinkben. Paolónak hívják.

– Ezt az a félőrült rendőrfőnök találta ki, aki öngyilkos lett – mondta majdnem dühösen a dalmata lány. – Szígonnyal úszkált a tengerben, és mindenkit a cápával ijesztgetett. Paolo nem létezik.

– Talán nem is volt olyan őrült a rendőrtiszt – mondtam. – Azt állította, hogy többször is látta Paolót. De én azért továbbra is beúszom a tengerbe minden éjjel.

Ezek után felnyaláboltam a vendégeknek járó újságokat, és reménykedve mentem vissza a mellékbejáraton át a szállodába. Ugyanitt surrantam ki reménykedve éjjel fél tizenegykor a strandra, most is fehér lepedőt hoztam magammal, a lepedőt leterítettem egy sziklára, én meg vízbe vettem magam, beúsztam a tengerbe, de állandóan a part felé tekingettem. Hiába, a dalmata lány nem jött ki a sziklára, egyedül voltam akkor is, amikor kiúsztam a vízből, egyedül ültem lepedőbe burkolva a sziklán, pedig úgy éreztem, hogy elég szomorú történetet meséltem el az újságáruslányak, igazán megsajnálhatott volna.

Másnap, amikor elmentem az újságokért, csak annyit mondtam neki, hogy az aranyfogú lány ismét meglátogatott álmomban, és már nemcsak szemrehányóan és vádlóan, hanem haragosan nézett rám. Az újságáruslány nem szólt semmit, csöndesen ült és izzadt a rózsaszínű kombinéjában, és akkor éjszaka sem várt meg a tengerparton. A harmadik napon már nagyon bánatosan azt mondtam neki, hogy úgy érzem, az aranyfogú lány meg fog gyűlölni, ezt pedig nem tudnám elviselni. Azon az éjszakán kijött a strandra. Akkor érkezett, amikor én még a vízben úszkáltam, lekuporodott a sziklára a fehér lepedő mellé, és riadtan félrefordította a fejét, amikor látta, hogy meztelenül merülök fel a tengerből. Gyorsan beburkolóztam a lepedőbe, meghatódva ültem le mellé, és azt mondtam:

– Az életemet mentette meg. Elhatároztam, hogy holnap éjjel addig úszkálók a tengerben, amíg szét nem tép Paolo, az olasz cápa. Tulajdonképpen így akartam öngyilkos lenni. De ezek után nem leszek öngyilkos. Paolótól nem félek. Orrba verem, ha megtámad.

– Paolo nem létezik – mondta fáradtan a lány, és kissé remegve ült mellettem. – Félttem idefelé jövet. Kerékpárral jöttem az erdei úton, és félttem a sötétben. Most is félek.

– Ne féljen – nyugtattam. – Megvédem mindenkitől. Az aranyfogú lányt nem tudtam megvédeni, de magát megvédem. Hiszen megmentette az életemet. Nem látta meg az őr a bekötőútnál?

– Nem. Ő a szálloda területét őrzi. Az újságárusbódé nincs a szálloda területén.

– Most a szálloda strandján vagyunk – mondtam. – Tulajdonképpen börtönben vagyunk, ahol az elítélteknek nem szabad nyakkendőt hordaniuk, de azért mi nem félünk senkitől. Tudnia kell azonban, hogy az elítéltek valamennyien tegeznek egymást. Hogy hívnak?

– Zoranának.

– Szép név – mondtam. Minden névre ezt mondtam volna. – Írni fogok egy szép verset Zorana címmel. Mert én verseket is írok néha, még hozzá nem is rossz verseket.

– A fivéreim egyszer meghívtak hozzánk vendégségbe egy spanyol tengerészt, aki verseket szavalt nekem – mondta Zorana. – Egy szót sem értettem a versekből, ezért később inkább gitározott. Minden spanyol tud gitározni. De a nevemet nem tudta kiejteni. Szoranának hívott. Azt hiszem, hogy a spanyolok nem tudják kiejteni a z hangot.

– Lehet – mondtam. – A spanyolok alapján véve indulatosak és szeszélyesek. Lehet, hogy kiiktatták beszédjükből a z hangot. Viszont csodálatos templomaik vannak. Fehér kőből faragott templomaik. Tulajdonképpen a spanyolok és az üzbégek a leghíresebb kőfaragók a világon.

– Téged hogy hívnak? – kérdezte Zorana.

Megmondtam a nevem.

– Ez milyen név? – kérdezte.

– Magyar. Mi, magyarok gyönyörűen ki tudjuk ejteni a z hangot. Ezért fogok verset írni hozzád.

Ekkor már kissé unni kezdtem a beszélgetést, nem szerettem volna Zoranából is földrajztanárnőt csinálni, így hát elszántan átöleltem a derekát. Nem tiltakozott. Megcsókoltam az arcát, ez ellen sem tiltakozott. Csókolózni kezdtünk, és én buzgón matattam a keblei körül. Amikor már úgy éreztem, hogy kellőképpen megdolgoztam, azt mondtam:

– Kemények ezek a sziklák. Menjünk be a fenyőfák közé.

– Nem – mondta határozottan. – Itt akarok ülni a sziklákon és a tengert nézni. Hátha valahol messze egy hajó is feltűnik.

– A hajók a tenger közepén úsznak, a hajósok nem látnak és nem vigasztalnak bennünket. Vigasztaljuk mi ketten egymást. Menjünk a fenyőfák közé.

– Ha azt akarod, hogy máskor is eljőjtek, akkor maradjunk itt a víz mellett.

Azt akartam, hogy máskor is eljőjön, ott maradtunk hát a víz mellett a sziklákon, csókolóztunk, de más nem történt. Éjfél előtt Zorana felült a kerékpárjára, és a sötét fenyőerdőn keresztül visszakarikázott a falujába. Mosolyogva néztem utána, és azon gondolkoztam, hogy itt a szálloda körül miért csak fenyőfák vannak, miért nincsenek pálmafák, hiszen a tenger mellett vagyunk. A faluban talán vannak pálmafák.

Visszasurrantam a szállodába a mellékbejáraton keresztül, és pontosan éjfélkor vidáman így üdvözöltem Bagolyt a portán:

– „Az ember jellemzése: függés, függetlenségvágy, igény.”

– Ez mi? – kérdezte a Bagoly.

– Blaise Pascal százhuszonhatodik gondolata.

Most is a pulton hevert Pascal könyve, fellepozta, megkereste a százhuszonhatodik gondolatot, és amikor megbizonyosodott róla, hogy pontosan idéztem, érthetetlen módon elkedvetlenedett, és azt mondta:

– Fáradt vagyok ma éjjel, nincs kedvem Blaise Pascalról beszélgetni.

Kivette pisztolyát a pult alól, és pisztolyostul visszavonult az irodájába aludni, engem ott hagyott a portán Blaise Pascal Gondolatokjával. Nem is bántam, hogy nincs kedve beszélgetni. Jókedvű voltam, és terveket akartam szövögetni éjszakára, mert biztos voltam benne, hogy Zorana ismét eljön a sziklákra. Blaise Pascal könyvét békében hagytam, merengve szövögettem a terveimet, és reggelre úgy éreztem, hogy elég jó ötletekkel vágok majd neki az éjszakának.

Ezen az éjszakán nem fehér lepedőt, hanem vastag, puha takarót vittem le a strandra. Zorana még nem volt ott, de tudtam, hogy el fog jönni, lustán beúsztam a tengerbe, és mire kijöttem, Zorana már tényleg ott ült a sziklán a takaró mellett. Takaróba burkolóztam, átöleltem, és megkérdeztem tőle:

– Udvarolt neked az a spanyol tengerész, aki nem tudta kiejteni a nevedet?

– Megpróbált udvarolni – mondta Zorana –, de a fivéreim gyorsan leintették. A fivéreim azt szeretnék, ha egy gazdag külföldi turistához mennék férjhez.

– Itt nincsenek gazdag külföldi turisták – mondtam. – Ebben a szállodában a hazai belügy és igazságügy kiváló dolgozói üdülnek.

– A faluban épül egy szép új szálloda – mondta Zorana. – A fivéreim

majd elintézik, hogy tavasztól már ott dolgozzam. Ott majd lesznek gazdag külföldi turisták, és ott nem lesz olyan meleg, mint ebben a bádofgedelű bódében.

– Hagyjuk a gazdag külföldi turistákat – mondtam. – Valamennyien szélhámosok és hazudnak. Tulajdonképpen egyik sem gazdag, csupán hengegnek az ártatlan és naiv dalmata lányok előtt. Én viszont egyenes ember vagyok, nem szoktam hazudni. Amint letöltöm a büntetésemet, elviszlek innen a nagy folyó mellé, hatalmas tüzet gyújtunk ott minden este, és viasztaljuk a magányos hajósokat.

– A fivéreim nem örülnének ennek. Ők azt szeretnék, ha...

– A fivéridek bele fognak nyugodni a dologba, ha megtudják, hogy milyen rendes ember vagyok.

– A folyó mellett ránk támadhatnak valami rossz arcú fickók, mint az aranyfogú lányra is.

– Szerzek magamnak egy pisztolyt – mondtam. – És egy dupla csövű vadászpuskát. Többé senkinek sem engedem meg, hogy bántsák azokat, akiket szeretek. A pisztoly és a vadászpuska állandóan ott lesz a kezem ügyében a tűz mellett. És ezenkívül tisztos távolban ott lesznek még a Lírikusok is, akik majd szebbnél szebb verseket szavalnak nekünk az éjszakában.

– Kik azok a Lírikusok?

– A barátaim. Nagyon jóra való fiúk. Késekkel és bicikliláncokkal járnak éjszakánként, ezenkívül verseket szavalnak, és senkitől sem félnek. Bárki ellen megvédenek bennünket. És ők is imádják a tüzet.

Zorana hosszasan elgondolkozott, talán azon gondolkozott, hogy majd-nem házasságot ígértem neki, de azért mégsem egészen.

– Szép lenne tüzet gyújtani a nagy folyó mellett – mondta később.

– Nagyon szép lesz – bizonygattam. – A lángok magasra csapnak, a boldogtalan hajósok megszólaltatják a hajókürtjeiket, a Lírikusok a hozzád írt verseimet fogják szavalni, a folyó pedig ilyenkor szinte megáll a két part között, és teljesen kisimul a vize.

Zorana hallgatott, és szorosan hozzám bújott. Gyöngéden felállítottam a szikláról, és elindultunk a fenyőfák közé. Jött velem engedelmesen. A fenyőfák alatt leterítettem a vastag, puha takarót, és végre összefeküdtünk. Sokáig szerettük egymást, kis híján elkéstem az éjjeli váltást, de azért mégis a portára értem az utolsó pillanatban, a Bagoly nem fogott gyanút, bár még mindig kedvetlen volt, talán azért, mert ő nem tudta olyan pontosan idézni Blaise Pascalt, mint én, pedig ő régebb óta olvasta a Gondolatokat.

Ettől kezdve gyönyörűek lettek a nyár végi éjszakák. Teljesen elfelejtettem, hogy a tenyeremen valaha is vastagodott a bőr, Zorana minden éjjel megvárt a strandon, amikor kiúsztam a tengerből, egy ideig a sziklákön üldögéltünk, én szerelmes együgyűségeket mondogattam neki, ő meg az öreg

üzbég-zsidó arannyal teli pincéjéről kérdezősködött, utána mindig bevo-
nultunk a fenyőerdőbe.

Aztán hirtelen vége lett a nyárnak. Elhallgattak a kabócák a fenyőfák kö-
zött, hűvös szél fújt esténként, éjszaka már nem úsztam be a tengerbe, Zo-
ranának is takarót vittem ki a sziklákra, mindketten takaróba burkolózva
néztük a vizet, és két takaróba burkolóztunk a fenyőfák alatt. A szálloda
vendégei is kicserélődtek. A belügy és az igazságügy napbarnított, kiváló
dolgozói hazautaztak, helyükbe lassúbb mozgású asztmás, tüdőbeteg és
szívántalmakkal küszködő belügyesek és igazságügyesek jöttek, akik so-
kat köhögtek éjszakánként, és csak ritkán rendeltek tőlem italt, de ha mégis
leszóltak a portára, leginkább édes likőröket és édeskés borokat kértek. Bi-
zonyára nappal is sokat köhögtek, de én ezt nem hallottam, mert az új ven-
dégek általában takarókba burkolózva üldögéltek a strand szikláin, és lég-
fürdőztek, akárcsak Zorana és én éjjelenként.

Közben hazaérkeztek Zorana fivérei egyik hosszú hajóútjukról, és Zora-
na azt mondta, hogy amíg itthon lesznek, nem maradhat el későig, mert fi-
vérei gyanút fognának, és abból nagy baj lenne. Előbbre hoztuk hát a talál-
káinkat, Zorana mindjárt sötétedés után kibiciklizett a strandra, én is ki-
szöktem a szállodából vacsora után, bár ebből is nagy baj lehetett volna, ha
valaki észreveszi; ekkor még nagy volt a nyüzsgés az étteremben, a kony-
hában és a földszinti folyosón, szerencsére a belügy és az igazságügy bete-
ges dolgozói főleg a maguk bajaival törődtek, a nyakkendő, pisztolyos
személyzet ilyenkor el volt foglalva a vendégek abajgatásával, a nyakkendő
nélküli elitélteknek meg általában dolguk volt. Továbbra is boldogok vol-
tunk tehát Zoranával, nem zavart bennünket senki.

Egyik éjszaka azonban, amikor a fenyőfák alatt feküdtünk két vastag,
puha takaróba göngyölve, tompa robbanás hallatszott a falu irányából.
Riadtan felültem, Zorana pedig szomorúan megjegyezte:

– Megmondta ezt Ivo már régen, hogy így lesz.

– Ki az az Ivo, és mit mondott meg már régen? – kérdeztem idegesen.

– Ivo az egyik bátyám. És megmondta, hogy az új szálloda kazánháza az
első próbauzemelésnél fel fog robbanni, mert szakszerűtlenül szerelték
össze a központi fűtés kazánját. Ivo hajógépész, ért az ilyesmihez.

Ezek szerint a kazánház robbant fel?

– Egész biztosan – mondta szomorúan Zorana. – Nyilván megrongáló-
dott a szálloda épülete is, nem tudom, rendbe hozzák-e tavaszig.

– Legfeljebb majd később jönnek a gazdag külföldi turisták – mon-
tam. – De ez bennünket úgysem érdekel, hiszen mi elmegyünk a nagy fo-
lyóhoz, és édesvízben fogunk fürödni. Az édesvízű folyókban sokkal
kellemebb fürödni, mint a sós vízben, mert a sós víz csípi és kiszáritja
az ember bőrét.

– És tüzet is gyűjthetünk a folyó mellett – mondta csöndesen Zorana.

– Természetesen tüzet is gyűjtünk a folyó mellett – nyugtattam meg.

Megnyugodott, tulajdonképpen nem is volt ideges, csak szomorú, és akkor este mindvégig szomorú maradt, sajnálta a szép új szállodát. Lehet, hogy nem hitte el, hogy tényleg magammal akarom vinni az édesvízű nagy folyó mellé.

Abban viszont igaza volt, hogy az új szálloda kazánháza robbant fel. Két nappal később, amikor éjfélkor felváltottam a Bagolyt a portán, egy jámbor képű kecskeszakállas fiatalembert találtam az előcsarnokban, az egyik fotelben ült kissé mereven, és majdnem bocsánatkérően mosolygott felém.

– Az elvtárs gépészmérnök és bírósági szakértő – súgta a fülembe a Bagoly. – A központi fűtésre specializálta magát. Őt küldték ide, hogy kivizsgálja az új szálloda kazánházában történt robbanás okait.

– Miért nem alszik ilyenkor? – kérdeztem, mert nem tetszett, hogy ott ült a közelemben, és bocsánatkérően mosolygott felém. – Azt hittem, a bírósági szakértők alszanak éjszaka.

– Álmatlanságban szenved – suttopta a Bagoly.

– Miért nem megy el akkor éjjeli portásnak? Miért lett gépészmérnök?

– Kérdezd meg tőle. Lehet, hogy egész éjszaka itt fog ülni.

Azzal a Bagoly visszavonult az irodájába, én meg ott maradtam a jámbor kecskeszakállúval, aki továbbra is mosolygott. Kedvetlenül visszamosolyogtam, és a pokolba kívántam, szerettem volna egyedül lenni, és szerettem volna Zoranára gondolni. Azt hiszem, akkor már szerelmes voltam a kissé szögletes arcú dalmata lányba. A bírósági szakértő azonban nem akart mozdulni a foteléből, kicsit később majdnem félénken megkérdezte tőlem:

– Nem zavarom, ha itt üldögélek még egy ideig?

– Egyáltalán nem zavar – hazudtam. – Hallom, hogy álmatlanságban szenved. Én is álmatlanságban szenvedek, ezért lettem éjszakai portás.

– Én nem szenvedek álmatlanságban – mondta a bírósági szakértő. – Én félek. Nem merek elaludni.

– Fél? Mitől fél?

– Én vizsgálom ki a kazánrobbanás okait.

– Tudom – mondtam. – De emiatt nem kell félnie.

– A kazánt a helybeli kontárok szerelték össze, és rosszul szerelték össze. Ezért robbant föl.

– Ezt mondja Ivo is.

– Ki az az Ivo?

– Egy nemzetközi kazánszakértő – mondtam. – Bejárta az egész világot, és mindenütt a kazánokat tanulmányozta. Erről a kazánról már régen megmondta, hogy fel fog robbanni, mert szakszerűtlenül szerelték össze.

– Igaza van a nemzetközi szakértőnek. Én is megállapítottam mindjárt, hogy miért robbant fel a kazán, de még napokig itt kell maradnom, hogy mindent kivizsgáljak. Közben megfenyegettek.

– Kik?

– A falusi kontárok, akik összeszerelték a kazánt. Igen durva emberek. Azt mondták, agyonvernek, ha a jelentésemben azt írom, hogy az ő rossz munkájuk miatt robbant fel a kazán. Márpedig én nem tudok hazudni.

– Ne is hazudjon – mondtam. – És ne féljen. A szállodához vezető utat egyenruhás őrszem vigyázza egy hatalmas pisztollyal. Ezenkívül még több őr van a szállodában, most ugyan alszanak, de nagyon éberен alszanak. És a Bagolynak is van pisztolya. Ha idegen tenné be a lábát a szállodába, én felkeltem a Bagolyt, és ő minden teketória nélkül lelövi a betolakodót. Szóval azt akarom mondani, hogy ez egy biztonságos hely.

– Én nem vagyok harcias ember – mondta a bírósági szakértő.

Ott volt előttem a pulton Blaise Pascal könyve, találmokra belelapoztam és felolvastam a négyszázhuszonhetedik gondolatot:

– „Az ember nem tudja, hol a helye. Nyilvánvaló, hogy eltévedt, hogy lebukott, de képtelen újra meglelni igazi helyét, ezért most mindenütt szorongva és eredménytelenül keresi, áthatolhatatlan sötétségben.”

– Milyen könyv ez? – kérdezte a bírósági szakértő.

– Blaise Pascal Gondolatokja. Nagyon tanulságos. Ha akarja, olvassassa, amíg itt üldögél.

– Szeretnék beleolvasni – mondta a bírósági szakértő.

Odavittem neki a könyvet, és ő belemélyedt, ettől kezdve nem panaszkodott, hogy fél a durva természetű kazánszerelőktől. Hallgatott, és én ezt is akartam, nyugodtan elmélázhattam, és Zoranára gondolhattam, elhatároztam, hogy valamikor majd tényleg verset fogok írni hozzá. Három óra körül a bírósági szakértő már nagyon elálmosodott, visszaadta Pascal Gondolatokját, és elment lefeküdni, bár még akkor is félt, láttam a szemén.

A következő éjjeleken is ott üldögélt velem az előcsarnokban, olvasta a Gondolatokat, keveset beszélt, teljesen megszoktam már, hogy ott van, Zorana pedig továbbra is eljött minden este a strandra, összebújva ültünk a sziklákon, aztán még jobban összebújtunk a fenyőerdőben. De egyszer csak hirtelen vége lett ezeknek a szép estéknek.

Egy este, amikor a tenger mellett ültünk Zoranával puha takaróba burkolózva, és én sok-sok aranyfogat ígértem neki, a sziklák mögül hirtelen felbukkant négy fehér ruhás tengerész. Hárman közülük szép szál legények voltak, majdnem akkorák, mint Istenfélő Dániel, a negyedik alacsony, zömök fickó volt, engem Bogyóra, arra a falusi vagányra emlékeztetett, akit Halálfejű Józsi leszúrt egy esős novemberi éjszakán. Odajöttek hozzánk, és szótlanul megálltak előttünk.

– Ezek kicsodák? – kérdeztem Zoranát, holott jól tudhattam, hogy kicsodák.

– A fivéremeim – rebegette Zorana.

Lassan felálltunk, ledobtam magamról a takarót, és azt mondtam Zorának:

– Úgy tudtam, hogy csak három testvéred van.

– Három testvérem van – mondta Zorana.

– Akkor ez a kis köpcös bizonyára az a spanyol tengerész, aki nem tudja kimondani a nevedet.

– Nem vagyok spanyol – mondta a zömök tengerész. – Viszont hatalmasakat tudok ütni.

– Elkurvultál, Zorana – mondta bánatosan az egyik szép szál fivér. – Összeadtad magad egy börtöntöltelékkel. Agyon fogjuk verni ezt a gazembert.

– Ivo, Ante, ne bántsátok! – kérlelte őket Zorana. – Nagyon rendes fiú! El fog venni feleségül.

– Ez? – meredt rám a másik szép szál fivér. – Nem fog elvenni feleségül, mert most mindjárt szarrá verjük.

– A tengerészeknek igen szegényes a szókincsük – mondtam. – És kedvelik a trágár kifejezéseket.

– Fogd be a szádat, te mocskos – förmedt rám a harmadik fivér.

Tudtam, hogy tovább nem várhatok. Ökölbe szorítottam a kezemet, és teljes erőből a Bogyóra hasonlító tengerész arcába vágtam, mert ő volt nekünk közül a legellenszenvesebb. Alig mozdult hátra a feje, bár az orra szétlapult, és éreztem, hogy kifröccsen a vére.

Megperdültem, és futni kezdtem a szálloda felé. A négy tengerész a sarkamban lihegett. Most nem a mellékbejárat, hanem a főbejárat felé rohantam. Berontottam az előcsarnokba, a tengerészeket egy pillanatra megállította a forgóajtó, de csak egy pillanatra. A szemem sarkából láttam, hogy a Bagoly csodálkozva kapja fel a fejét, a kecskeszakállas, jámbor képű bírósági szakértő ijedten felugrott a fotelból, és magasba emelte mindkét kezét, de ez sem segített rajta, az egyik fivér futás közben egyetlen ökölcsapással a falhoz kente. Bemenedültem az étterembe, ahol még vacsorázott néhány kehes belügyi és igazságügyi dolgozó, akik meglepő nyugalommal nézték rohanásomat és a tengerészek betörését. A főpincér eléjük ugrott, a tengerészek leütötték. Ekkor előkerült Damir és még néhány fehér inges és fekete nyakkendőös beosztott, és parázs verekedésbe kezdtek a négy tengerésszel. Nem tartott sokáig a verekedés, mert éles csattanással eldőrent egy pisztoly.

A Bagoly állt az étterem ajtajában, fenyegetően villogtatta szemüvegét, és fenyegetően meresztette pisztolyát a tengerészekre.

– Senki se mozduljon! – kiáltotta.

Nem mozdult senki. Véres arcú emberek nézték a Bagolyt és a pisztolyát, és várták, hogy mi történik. Egyenruhás örök jelentek meg, és elvezették a tengerészeket. Az egyik fivér hangosan visszakiáltott:

– Úgyis agyon fogjuk verni azt a szarházit!

Odamentem a Bagolyhoz, és csöndesen azt mondtam neki:

– A tengerészek kedvelik a trágár szavakat.

A Bagoly mélabúsan végigmért.

– Menj fel a szobádba, és csomagolj össze, ha van mit összecsomagolnod. Visszavisznek a börtönbe. Alighanem sötétzárkába kerülsz.

Ekkor megláttam, hogy a jámbor bírósági szakértő még mindig ájultan fekszik az előcsarnokban.

– Fel kellene ébresztenünk – mondtam a Bagolynak.

– Hozz egy üveg szódát – mondta a Bagoly.

A sötéttség mögül elvettem egy üveg szódát, az alétan heverő kecskeszakállas fiatalemberhez mentem, és szódavizet fröcsköltem az arcába. Megmozdította a fejét, kinyitotta a szemét, és halálos rémülettel nézett rám. Azt hiszem, meg volt győződve, hogy a négy tengerész őmiatta tört be a szállodába, őt akarták agyonverni a kazánrobbanásról megírandó jelentése miatt. Nem volt kedvem megmagyarázni neki, hogy mi is történt tulajdonképpen.

NESZTELENEK

TOLNAI OTTÓ

ÜL A RAGYOGÓ EKEVAS ELŐTT

gyönyörködik
hogyan gyönyörködhet magában
lehet nem is magában gyönyörködik
ül a ragyogó ekevas előtt
most fejezte be bus a mélyszántást
oda a zadruga szudáni füve
ül a ragyogó ekevas előtt
a legszebb tükör a világon
a velencei tükör ehhez képest
akár wili szarral kent katonatükre
homályos
ül a ragyogó ekevas előtt
és gyönyörködik magában vak vigh tibike
látni hátul mögötte egy varjú
próbál kihúzni valamit a gőzölgő ganéракásból
ganéba rejtett hulla belét cibálja tán
vagy csak a hulla bakancsából próbálja
kilopni a zsiros pertlit
húzza sodorja mint ahogy hegedűre sodorják
ül a ragyogó ekevas előtt
most fejezte be a bus a mélyszántást
oda a zadruga szudáni füve
nem rikoltoz errefelé többé fácán
nem rikoltoz fajd
ül a ragyogó ekevas előtt
gyönyörködik magában vak vigh tibike
olvad a gyönyörűségtől az arca
mint tűzben a kaucsukbaba

gyönyörködik
 hogyan gyönyörködhet magában
 lehet nem is magában
 a mindenségben gyönyörködik vak vigh tibike
 és egy cipőpertlivel húrozott hegedű cincog neki

A DRÓTKEFE SZÉP

elloptam a drótkefét
 az új rézdrót kefét
 a drótkefe szép
 csak vak vigh tibike
 násztánca volt szebb
 csak tibike vak vigh
 násztánca a flamingóval
 lábak nélkül hogy táncoljak
 wili meg akarta zabálni a flamingót
 ám csak fanny kombinéját zabálta meg
 elloptam a drótkefét
 az új rézdrót kefét
 a drótkefe szép
 szép mint a flamingó
 mint wili szarral kent katonatükrében
 a naplemente
 fanny hipermangános lavórban tükröződő
 lába köze
 a drótkefe szép
 szép mint a flamingó
 a szarral bekent katonatükör
 fanny hipermangánban tükröződő lába köze
 elloptam a drótkefét
 az új rézdrót kefét
 ha elkapnak nem marad kosz ótvar lepra
 nem marad rozsda rajtam
 a drótkefe szép
 vakítóan fogok ragyogni én is
 mint mélyszántás után az ekevas
 mint násztáncát járva vak vigh tibike
 násztáncát járva a flamingóval
 a drótkefe
 az új rézdrót kefe szép

NESZTELENEK

bírom
bírom őket azt mondogatja
bírja a kis mézecsskéket
annyit dolgoznak mondogatja
tapasztja az istállót
tapasztja meg mondogatja
annyit dolgoznak hogy elkopik a szárnyuk
bírja a kis mézecsskéket azt mondogatja
annyit dolgoznak hogy elkopik a szárnyuk
elhomályosul mint a csodafürdő ablaka
ha lesem a hullala rózsaszín húsát
elhomályosul megkopik bemattul
beszakad eltöredezik a hártya
bírom őket azt mondogatja
annyit dolgoznak hogy elkopik a szárnyuk
az övé is elkopott tapaszt meg mondja
az övé is elkopott vagy csak hátra kötötték
mint gyerekkorában a sarkát
az volt a legborzasztóbb
ahogy kötötték hátra azt ami hátul volt
hátrakötötték a szárnyát
hátra mint bolondinget
ott voltam ahogy behozták
heten kötötték az ágy vasához
engem ketten kötöztek
meg a nővérke
először engem is heten kötöztek
akkor még megvolt a lábam
elég lett volna ha csak a nővérke
de nem tudtam mondani
mert dőlt a hab a számon
mint labdarózsa dől át
a düledező kerítésen
úgy dőlt a hab a számon
nem tudtam mondani hogy elég a nővérke
hogy csak a nővérke kötözzön az ágy vasához
nem akartam koptatni a szárnyam
mert nem is volt
nekem valójában csak akkor lett szárnyam

amikor a hullala meg a nővérke
hátral kibogozta a bolonding masniját
az nem kopik el
az a ponyva olyan mint a vaspléh
s a masni se kopik el
szépen forog elemel
ellebegek az asztal
elhúzókn künn az arany asztag felett
a harmat szépen lemossa szárnyam
lehányt üvegét lilán csillan
az ekevas az égben
és látom a hullala julcsát
eloszlik a köd a gőz
és látom az elejét
és látom a hullala hatalmas hátulját
látom a julcsa pünkösdirózsza picsáját
tapaszt meg mondogatja meg tapaszt
bírja a kis mézecsckéket mondogatja
annyit dolgoznak hogy elkopik a szárnyuk
én meg azt hogy szebbek azok a csikos motorok
a darazsak szárnya nem kopik el a munkában
nem kockás fűzetlap formátlan a fészkek
szép formátlan
szeretem nyomkodni keserű gennyes pattanásuk
nem homályosul el a konyhaablak
pedig éppen párolja a mama
a döglött disznó veséjét
nem homályosul el mert beszappanoztam
mint a csodafürdő ablakait
szépen látni a kertben a pünkösdirózsát
először azért vittek be
még megvolt a lábam
heten kötöztek az ágy vasához
a nővérke csak hadonászott a kereszttel
lábam ujjába akadt a rózsafüzér
azt hittem már a dögcédula
először azért vittek be mert mind megerőszakoltam
soósné kertjében a rózsaszín rózsát
őt nem ott feküdt kiterítkezve a gyalupadon
azt mondja bírja őket
annyit mászkálnak ki-be a virágkelyhekben

mind elkopik a szárnyuk
 mind elkopik a virágpör reszelős aranyától
 engem is elkoptatott a hullala
 nem szakítom meg még a menetét
 hullafáradt leszek ahogy rámászok
 alélok csak combja satujában
 a rózsá rongyikája is elég immár nekem
 bus béla a tyúkokat baszta
 azt az egész folyamórregiment
 én a rózsákat
 mutattam a mézecskeket a nővéreknek
 az oltár előtt a liliom fehér kútjában
 az ágy vasára kötöztek bennünket
 mondtam legalább nem tapasztasz
 nem mondogatod azt hogy bírod őket
 a kis szárnyatlan mézecskeket
 milyen meztelenek
 szárny nélkül a mézecskek
 milyen meztelenek szegények
 kik hol meztelenek
 szárny nélkül a mézecskek
 szárny nélkül olyan meztelenek
 ez a habakuk még hűlőfélben
 még így hűlőfélben is hülyül a hullaláért
 nem tapaszt nem mondja nem tapaszt
 szárny nélkül ő is olyan *nesztelen*

MIÉRT NE ENNE AZ EMBER ARANYAT

miért ne enne az ember aranyat
 miért ne enné meg
 nem lopnák el tőle
 nem ütnék érte mint az ángyót álmában agyon
 igaz a mezei aranyinjekcióját ki akarták
 kacsmarni a gyomrából fel is hasították
 ki is fordították de sehol sem lelték
 miért ne enné az ember az aranyat
 úgy mint a lépesmézet
 miért ne enné meg
 és utána kaptam az arany után

de elröppent
 nem arany volt aranyos csicsörke
 csicsörke vagy sármány
 elröppent
 annyi baj legyen különben sem olyan nagy élvezet
 kisénékeseket sütni nyárson
 kisénékestoját hörpinteni aperitifként az más
 de kisénékeseket sütni szinte semmi
 elröppent de neki köszönhetem
 hogy azonnal vettem az ásót
 és mentem a kamra mögé csicsókát ásni
 hisz az tényleg arany
 és miért ne enne az ember aranyat
 miért ne zabálna nagy hersegő aranyrögöket
 mentem hát a kamra mögé ásóval
 de a csicsókasáv már fel volt túrva
 a lábatlan bartha mind felzabálta
 gondolhattam volna persze
 olyan súlyosan ült az alkonyatban
 nagyon súlyosan mint egy aranybuddha
 abban a pillanatban értettem meg
 a nagytemplom arany gyertyatartóit is ő lopta el
 vak vigh tibike adogathatta le neki az oltárról
 nem tudta mit adogat
 és így nem történt halálos bűn
 csak eltűntek az oltárról a gyertyatartók
 és sáros kis lúdtalpak maradtak a papírcsipkén
 most rágcálhatom a gyertyát amit tőlük kaptam
 rágcálhatom arany helyett a viaszt
 mint a templomegér

AZT KÖZELRŐL NÉZNI

a hátán fekszik a levegőégben
 kényelmesen fekszik a hátán
 mint ahogyan te fekszel kényelmesen
 alatt a szikrázó sziksóban
 kényelmesen fekszik a hátán a holló
 úgy nászrepül
 de azt ahogy a napfényre bukkanó

végre-valahára napfényre bukkanó vakondot
agyoncsapja szarucsáknyával
azt közelről nézni senkinek sem ajánlom
kis fekete bársonyrongyika marad a kamillában
ezért borzalmas nekem ott fenn az a bakacsinnász

EMBEREK

HERCEG JÁNOS

NYÚL

A redőny csak félig volt leeresztve, hogy este is meg hajnalban is kilásson az ember az utcára, ha nem alszik. Éjszaka ugyan semmi se történt, a vadászok hazamentek a közeli erdőből a lelőtt vaddal még esetefelé, csak a vércsöppek maradtak utánuk a járdán az elejtett nyúl után. A Dunáról is ritkán hallatszott a hajókürtök hangja, mintha a matrózok is vigyáztak volna az éjszakai csendre. Hanem a falusiak hajnalban ébredtek, az asszonyok megindultak, berlini kendőjükbe bagyulálva vitték szakajtóban a kenyértésztát a pékhez, és voltak gyerekek, akiket idő előtt küldtek iskolába, hogy ne legyenek otthon láb alatt. Szembe a kovács is kalapálni kezdett, s olykor nyikorogva állt meg előtte szekér, hogy a lovat megpatkolja, pedig a ló már nem is igen volt.

Itt a szobában meg azt se lehetett mondani, hogy még mind a ketten aludtak volna, ő maga meg az asszony a másik ágyban. De amikor felneszelt, már át is szólt mindjárt az asszonymak:

– Kati, alszol?

Az néha ébren felelt, néha meg csak szusszantott egyet válasz helyett, és tovább aludt. Nem szerette, hogy ez ilyen hétalvó. Este csak leteszi a fejét a párnacihára, s már horkol is. Reggel meg talán nyolcig is elaludna! Az ember ki se tudja beszélgetni kedvére magát, ha fölébred, és fölkelni még korán van, de mit is csinálna...

– Volt egyszer egy matróz, Nyúl Menyhért – mondta most és kinézett a dunya alól a renyhe hajnali derengésbe, meg azon is túl, s a messzeség sűrű ködében a lassan úszó hajót látta, Kladvónál is lejjebb, talán a Vaskapu felé. Mert ilyenkor ő még mindig hajós volt, az álom és az ébrenlét határmezsgyéjében, első osztályú kormányos, ha százszor nyugdíjas volt is pár éve, és a fiatalok el is felejtettek szalutálni neki az utcán.

– Nyúl? – motyogta álmosan az asszony a másik ágyból, és a másik oldalra fordult. De már az is csoda volt, hogy egyáltalán válaszolt neki.

– Hát van olyan név? Én nem hiszem!

Hogyhogyan nem hiszed? Ha én egyszer mondom! Nyúl! Ez volt a rendes neve, ahogy van, akit Farkasnak hívnak, meg Mókusnak, úgy ez Nyúl volt. Talán csak nem gondolod, hogy hazudok, a mindenit neki!

Nem szerette ennek az asszonynak az ellenkezését. Az első felesége mindent szó nélkül tudomásul vett, amit ő mondott. Még amikor fiatalok voltak és szerették egymást, és fölvitte az uszályra, ahol kormányos volt, és csak este bújtak össze a kabinban, meg amikor nem kellett ott állnia, mert a másik kormányos föl váltotta. Pedig az asszony is dolgozott, kifáradt a munkában, pláne az első időben, míg nem nem tanult járni a fedélzeten, csak tántorgott, mint a részeg, de főzni azért kellett, meg mosni is meg kitergetni a ruhát, ha szép idő volt. Annak a szegénynek az ő szava olyan volt, mint a hétszentség. Mint a parancs, amelynek engedelmeskedni kell, na!

Egyszer azt mondta neki: „Most, ha majd odaérünk, drágicám a hegy alá, Galambóc váránál vagy hol, s a hetykén ágaskodó jegenyék helyett fűzfák árnyéka borul a partról a sötét víz fehér habos hullámaira, ott van a mélyben az elátkozott király koporsója aranyból. Ha azt én egyszer fölhozom, olyan gazdag leszek, hogy nem cserélek senkivel.” Az meg, szegény, csak nézte avval a szép kék szemével, és elhitte, amit mondott. Még meg is csókolta érte!

Ennek meg mindent kétszer kell mondani, amíg elhiszi. És mit tudja ez, mi a hajó! Ő negyven évig szolgált a vízen, ennek meg hentes volt az első ura. Hegyes macskabajuszt viselt az orra alatt, és csizmája mindkét szárába nagykest dugott, hogy ott legyen kéznél, ha le kell szűrni a disznót.

– Mondom egyszer ennek a Nyúlnak, ide hallgass, aki egyszer hajóra megy, elszánta magát a halálra. Nem az, hogy aknára futunk vele. Az elmúlt a háború után. Hanem melléje lépünk a deszkának, amikor át akarunk menni a másik uszályra, mert ott van már az asztalon a kártya, és a kormányosné kezében füstölög a krampampuli, amiben több a rum, mint a víz, sőt még pogácsát is süttött hozzá. Húha! Láttad volna, hogy elsápadt ez a Nyúl félelmében, mikor halált emlegettem. Mert rém szerette meghúzni a flaskót, meg átmenni a másik uszályra, ha az övé elfogyott. Pedig szolgálatban ott kell lenni mindig az uszályon, nem lehet csak ide-oda sétálni!

– Jött velünk a hajó Passauból, elhagytuk a várost, odaértünk a „Rote Kröte” nevű csárdához, ott meg már kint állt a piros béka cégére alatt a csárdásné a parton. Szép, kövér asszony volt, intettem neki: „Szevasz, Lizi”, mert sokat ültünk az udvarán a szőlőlugas alatt, amíg az uszályból kihordták a gabonát. Emlékszem, egyszer szemben velünk egy orosz hajó igyekezett Regensburg felé. Hosszú kürtszóval tisztelegtünk egymásnak, zdrasztvujte tovariscsi, kiáltok át, ez a Nyúl meg nincs sehol. Pedig az volt

a szabály, hogy ott kellett neki állnia elől, a mentőcsónak fölött, és szintén tisztelegni, ahogy a muszka is ott állt vigyázzban önáluk, ez meg nem volt sehol. Nyúl! – kiáltom el magam. Nyúl! De hiába, eltűnt, mint a kámfor!

– Alszol? – állt meg egy pillanatra, mert az asszony gyanúsán szuszogott, pedig hol volt még a hajó Bécstől! Ezt nem szerette, hogy ez ilyen mélyen alszik, mint aki meghalt. Ez képes este tízkor eloltani a lámpát, és reggel hatig meg se mukkanni. Pedig ő azért vette el, hogy ne legyen egyedül, mikor az első felesége meghalt. Hogy ne kelljen neki az éjszakákat egymagában átvirrasztania. Hívta magához a lánya, akinek az ura valami nagyvalaki Újvidéken. Hívta a fia, tanár Kanizsán, házat épített, neki majd külön szobája lesz, és ott a Tisza, nem kell víz nélkül lennie. De ő azt mondta, itthon maradok, nem megyek a gyerekeim nyakára. A fia különben is megsértette egyszer. Azt mondta, mikor vendégek voltak náluk, névnapj látogatók, és ő is azért utazott föl hozzá, névnapot köszönteni, azt mondta nevetve: „Ugyan, tata, hagyja a francba azt a hülye hajót, hiszen ezerszer hallottuk már!”

– Dehogy alszom – felelte váratlanul egész éber hangon az asszony. – Na és akkor mi lett avval a matrózzal, a Nyúllal?

Kint még mindig konokul terjengett a szürkület, nyugodtan elveszhetett volna benne az emlékezés hajója, de nem. Erre a kérdésre ugyanis ő egészen felvidult. Hát hogyné! Ennek a Katinak új volt minden, ha elő is fordult, hogy kétszer kellett neki valamit mondani a hitetlen természete miatt.

– Mi lett vele? Eltűnt? Beesett a vízbe, vagy beugrott, nem tudom. Egyszerűen nem volt sehol. Hiába kiabáltam neki torkom szakadtából: Nyúl! Nyúl! Meglehet, hogy berúgott, és részegen maga kereste a halált, mert volt neki egy felesége, az egy nagy bűdös ribanc volt, akárkivel leadta magát, ki tudja.

– Azért akart volna meghalni? – csodálkozott az asszony.

– Miért? Hát ha az ember egy nőt igazán szeret, akkor az életét se sajnálja! Akkor bármikor elmegy miatta a halálba.

– Bolondság! – mondta az asszony nevetve, mint akinek váratlanul jökedve lett. – Ha egyszer olyan volt, amilyennek mondod, akkor mit szeretett rajta? És aztán megállt a hajó?

– Dehogy állt meg! Egy hajóval nem lehet csak úgy megállni akármiért. Gondolhattam azt is, hogy részeg, mint az állat, és elbújt dögleni valahol. Csak Bécsben indult meg a vizsgálat. Ott jöttek föl a mi embereink, hogy megindítsák a vizsgálatot. De akkor is csak egy órát ha álltunk. Egy hajó nem olyan, mint egy szekér, hogy akármilyen akácfánál megállhat vele az ember. Ott a menetlevél, minden perc bele van írva...

– Alszol? – szólt át megint, de az asszony nem felelt. Oly elégedetten szuszogott álmában, mintha nagyon tetszett volna neki az iménti val-

lomás, hogy egy nőért, akit igazán szeret az ember, zokszó nélkül kész meghalni.

LILI BONG

Az utcán nem volt új és szokatlan látnivaló. A szemben levő ház második emeletén éppúgy megjelent égszínkéék pongyolában, szőkén és fésületlenül Lili Bong a lakása ablakában, mint máskor, télen és nyáron egyaránt. És ő mindig barátságosan biccentett feléje, de a nő nem fogadta a köszönését. Ragaszkodott hozzá, hogy nem köt vele ismeretséget így, egyik ablakból a másikba? Vagy nem volt rokonszenves neki? Mindegy! Ő nem volt hajlandó lemondani erről az ártatlan biccentésről. Ne nézzen ide oly hosszasan a nagy dióbarna szemével, ha nem tetszik neki. Lili Bong azonban következetesen odanézett. Néha morcosan, néha kicsit barátságosan, s előfordult, hogy a pongyoláját se fogta össze a mellén, úgy nézett ki az utcára, illetve át, hozzá, mintha ő is szórakoztatónak találta volna a dolgot.

– Ó, édes Istenem! Csak honnan vette a doktor úr ezt a nevet, Lili Bong? – csapta össze a kezét a szeles Juli, ahogy benyitott vidáman és tenyeres-talpasan, s úgy tett, mintha féltékeny volna erre a szőke élőképre a szemközti nagy ablak barna keretében. És hangos hévvel paskolta a párnát a heverőn, összehajtogatta a lepedőt, hogy eltüntesse az éjszakát, s az álom vagy álmatlanság minden nyomát. – Akármilyen nevet adna neki, nem bánám! És mondtam már, hogy megkérdeztem valakitől az igazi nevét, s azt is, hogy lány vagy asszony vagy csak olyan jóféle.

– Ne kérdezze, Juli! Miért ne lehetne Lili Bong? S maga tényleg azt hiszi, azért gurulok kocsimmal az ablakhoz, hogy őt nézzem? Hiszen van éppen elég látnivaló nélküle is, ha kicsit tovább nézelődöm.

Persze, hogy volt. Hatalmas teherautók dübörögtek kéken és rozsdavörösén, mint valami színes filmben, s ott volt változatlanul a régi, sárga ház kapuja fölött a két fekvő angyal, amint egyesült erővel egy koszorút tartottak a fejük fölé, mintha megállt volna az idő. De ő épp ezt szerette. Az állandóságot. A rohanás, a nyüzsgés, a gépkocsik zümmögő suhanása, ahogy váratlanul megjelentek, és egy pillanat alatt eltűntek megint, csak idegesítette. De ott voltak a boltok, a drogéria és az ékszerész meg a Három Jóbarát nevet viselő vendéglő, amely elé tavasztól ősziig egy sor asztalt tettek ki, hogy aztán szív alakú kis fehér kötényben, pártával a fejükön rövid szoknyás lányok hozzák ki a habzó söröket, mintha mind ártatlan szüzek lettek volna. S ezek is folyton változtak, nem tudni, miért. Amint egyet megszókkott, csakhamar másik jött helyébe. Csak Tóni, a csámpás öreg pincér kacszózott kitartóan a vendégek elé, s ha jött az ősz, és becsukták az ajtót,

megint csak őt lehetett látni a homályos üvegen át, s időnként hozzá is felnézett az utcáról, és mélyen meghajtotta magát. Talán azért, mert Juli egyszer harsány nevetéssel s szokásához híven a kezét összecsapva rontott be hozzá.

– Jaj, mindjárt meghalok! Jaj, anyám, kedves édesanyám! Képzelve, doktor úr, itt letről ez a Tóni pincér az előbb egy csokor virággal állított be, hogy megkérje a kezemet! Soha a бүdös életben nem beszéltem vele két szónál többet, mint azt: hogy van, máma meleg van, vagy eső lesz, be kell hurcolkodni, és ez most azt akarja, legyen a felesége!

S még hozzátette hahotázva, mert volt a pesti nővérenek egy lánya aki nyaranként lejött hozzá vendégségbe, míg tavaly férjhez nem ment egy vasutashoz Nišbe, attól hallotta:

– Ezt a balhét!

– Maga meg csak egyszerűen kikoszarozta szegény embert?

– Ki én! De úgy, hogy a lába sem érte a földet. Mondtam neki, mit gondol, Tóni bácsi, itt hagynám én egymagában a doktor urat! Senkiért a világon!

– Nagyon kedves, drága Julikám! Mert tudja úgy, hogy azt én nem viselném el. És mondtam már, feleségül is veszem, hogy legyen kire hagyni a nyugdíjamat! Amennyiben persze lemondana arról a Lazóról...

– Jaj, miket beszél! – lépett hozzá, s a kocsi első kereke alá tette a lábát, nagy, puha melléhez szorítva felhúzta, mert ültében kicsit lecsúszott. – Majd mindjárt fölhozom az újságot, mert látom, az a drágalátos Lili Bong is becsukta az ablakot, nincs mit látni az utcán.

Pedig ott ült asztalánál az ékszerész, benzinlámpájának fényében egészen sárga lett az arca, s mivel minduntalan nyílt az ajtó, elfújta a lángot, és kijött az üzlet előterébe, a hamis ékeszerekkel telerakott üveges pult mögé a vevőkhöz. S a drogéria polcain oly élesen, mint a kés, megtört a fény a tégléyeken, ha rézsút besütött a nap, míg a pénztároskisasszony hajába tűzött széles kínai fésű fehér lett ebben a fényben, mint a hó, pedig a reggeli órákban tisztán látszott, hogy narancssárga, és távcső nélkül is látni lehetett rajta lombos fák között a pagodát, ahogy békésen megfért a kisasszony vastag kontyával.

Ez a fénytörés azonban olykor az egész látképét meváltoztatta, az elmúlt idők utcáját is visszaidézve, amikor vasárnap délelőtt korzó lett az utca, mert az üzleteket bezárták, és a szagosmisének is vége volt, míg a későn érkezett hölgyek most egy pár perccel korábban jöttek ki, mert csak így lett mindenki számára látható fejükön a kis kacér párizsi kalap, s a kosztüm a bécsi Grabenről vagy a pesti pézsmabunda, ha már tél volt. Az úttesten néha felvonulásokat lehetett látni, s a tűzoltózenekar ütemére verődtek a bakancsos lábak a kockakövekhez, máskor harsány bakanóta hallatszott:

„Márványkőből, márványkőből van a Tisza feneké...” Majd elnyújtott hangú énekükkel fekete kendős asszonyok követték a templomi körmenet zászlóit: „Ó, Mária...”

Tóni pincér ilyenkor kénytelen volt felszólítani az urakat, szíveskedjenek beljebb fáradni a korszó sörükkel, az ékszerész meg elfújta lámpáját, és fekete köpenyében kijött az utcára, akárcsak a drogéria kisasszonya. És ilyenkor Lili Bong is odaképzelt volt a szentes asszonyok közé, úgy, ahogy volt, kék pongyolában, hiszen az ablakban se lehetett soha másképpen látni, hát akkor miért változott volna meg...

– Na, itt az újság! Mire kiolvassa a doktor úr, kész az ebéd! És ne üljön itt nekem az ablaknál ebben a bolond időben, amikor olyan hideg van, mint télen. Majd odatulom a villanymelegítőhöz!

És ha hideg is volt, Juli hangjában játékos szelek cicáztak, a lenti fények meg mintha mind az ő szemébe költöztek volna, míg a mosolya olyan volt, mint az egészség, amitől egyszerre elfelejti az ember a baját.

– Csak azt várom, ha sokáig néz nekem át abba az ablakba a doktor úr, hogy egyszer csak betoppan leszámolni annak az illetőnek, annak a Lili Bongnak az ura, aki, meglehet, katonatiszt, és revolverrel jön, ha jön!

Nevetni kellett a feltevésen és az öreglányon, aki széles csípőjével került és fordult körülötte, úgyhogy egyszerre eltűntek a kinti képek és a messzi múlt látomásai mind, csak Juli vastag jelenléte sugárzott melegén, ahogy megint összecsapta a kezét, mert hangosan kellett nevetnie valamin.

ZORD IDŐ

Az ember bejött, és körülnézett, de nem látott semmit.

Nagy, erős ember volt, negyven és ötven között, amolyan se úr, se paraszt, bekecs volt rajta, a fején kalap, és illedelmesen köszönt: „Jó estét”, azok meg csak morogtak valamit, úgyhogy tétován állt, nem is tudta mindjárt, mit csináljon ebben a sűrű homályban, levesse a báránybőr bekecsét, vagy csak úgy teledpedjen le a többiek közé, mert most már látni lehetett őket a fal tövében ülni. Valaki rászólt:

– Valami baj van talán?

A hangnak volt egyféle tréfás mellézköngéje, pedig a hely, ahol elhangzott, egyáltalán nem volt vidámnak mondható. Hol elvittek valakit, aki nem jött többé vissza, vagy pedig újakat hoztak be, mint őt most. Tele volt velük a sötét zugoly, csak a mennyezet alatti keskeny rácsos ablakon át esett be egy kis szürkület rájuk.

– Én nem vétettem senkinek – mondta a jövevény riadtan és kicsit kásás

hangon, mint aki majd mindjárt elsírja magát. – Nem tudom, mért vagyok itt... mért hoztak be, nem tudom.

– Miért? Mink talán tudjuk? – hallatszott az iménti hang ugyanolyan hányavetin, mint az előbb. – Na, csak gyere, ülj le, majd helyet csinálunk.

Olyan idő volt, amikor ártatlanokra és bűnösökre oszlott az emberiség már asszerint, kit minek tartottak. Mintha nemcsak az éjszakák, de a napalok is farkasüvöltéstől lettek volna hangosak, s a bosszú és megtorlás kegyetlen istene szállt volna le a földre.

– Oszthatok? – kérdezte valaki, s a szürkületben is látni lehetett kezében a pakli kártyát, azzal aztán már osztott is. Hárman voltak, ő meg, mint új fogoly kicsit távolabb ült tőlük a földre, mert hát hova ülhetett volna. Úgy, ahogy volt, bekecsben, kalappal a fején. Pedig kint se volt még hideg az ősz.

– Régen vannak itt? – fordult feléjük, mint aki a válaszból szeretné latolgatni a maga esélyeit. Csak az ismerős hangú felelt, mintha amazok némák lettek volna, vagy kutyába se vennék őt.

– Mintha itt jöttünk volna a világra, atyus! Itt fogjuk megalapozni a jövőnket! Piros! És még egyszer piros!

Lassan oszladozni kezdett a sötétség, hajnalodott, s a három alak is látható lett, kezükben a kártyával. A vidám hangú hosszú, vékony legény volt, a másik kettő középkorú, úrforma férfi. De a fiatal vitte a szót. Hetykén nézett át hozzá, s már magázta a világosságban.

– Megcsinálta legalább a végrendeletét? Kire hagyja a vagyont, a birtokot, a jószágot, meg amiye még volt?

– Egy lányom van... – felelte amaz bizonytalanul erre a hangra. – Húszéves. Szorgalmas, jó kislány...

– Hát akkor pont nekem való, atyus! Ha innen valami csoda folytán kiszabadulok, elmegyek és elveszem feleségül. Hadd legyenek már egyszer én is boldog, a fene egye meg...

– Ugyan már, Fickó, az istenit a szádnak! – hagyd már békén ezt a szegény embert! Napok óta be nem áll a szád! Kezdesz már az idegeimre menni!

– Menyasszony! – mondta a lányos apa bután elrédvedve. – Ellene voltam a házasságnak, de most már nem bánom, hazamegyek, és megmondom, legyenek boldogok, ha így hozta a sors.

– Haza? – kiáltott fel Fickó, és érdes hangon röhögött. – Maga haza akar menni? Talán nem érzi jól magát közöttünk? Meg vagyunk sértve!

– Nincs más senkim, csak az a lány – motyogta maga elé amaz, mint aki észre se vette az ugratást. – A feleségem pár év előtt meghalt, nem akartam újra megnősülni, mondom, ne legyen mostohája. Magam főztem a mindennapi dolgom mellett, amíg iskolába járt, és még szerezni is tudtam egy kis

földet ahhoz, ami volt. Ha egy rendes, jóra való fiatalemberrel kerül össze, nem lesz gondja, könnyen megél azon a kis tanyán. Mert különben nagyon egy szorgalmas leány. Én magam még csak meglennék valahogy, napszám-ba is szívesen járnék, vagy a vasútnál, már ahova hívják az embert...

– Hogy hívják? – kérdezte Fickó, és izgatottan felállt, mintha isten tudja, milyen fontos lett volna neki, amit kérdezett.

– Kicsodát? Engem?

– Dehogymagát! A lányát!

– Erzsike! – mondta az ember, és a fiúra nézett, hogy mit akar vele. – Az anyjának is az volt a neve, úgyhogy olyan, mintha az is élne. De meg hasonlít is rá nagyon. Szőke és kék szemű, mint az anyja, szegény...

– Nincs róla fényképe?

– Hogyne volna. Több is, nem egy...

– Mutassa! – sürgette amaz.

– Odahaza van, itt nálam nincsen – felelte maflán.

– Menjen a fenébe! – kiáltotta fel Fickó, mint aki igazán haragszik, s hátat fordított a társainak, a kártyát is ledobta, felnézett az ablak négyszögére, ahol a kék égbolt is megmutatkozott már, s úgy mondta, mint aki önmagával beszél lázasan:

– Mindig is ez lett volna életem álma! Itt hagyni a várost, és meghúzódni egy ilyen kis tanyán, ahol az ember független, senki parancsára nem kell hallgatni. S van egy szép, szorgalmas felesége, egy ilyen Erzsike, aki hozzá hasonló gyerekeket hoz neki a világra. Itt-ott elmentem volna én is a malomba zsákolni, vagy a vasútra talpfáknak csinálni helyet a kavicsos földre, s aztán hazaindulva az asszonyt nézni messziről, ahogy szőkén és kék szeműn a kapuban áll reám várva, s ráhajlik az akácfa lombja...

– Borzasztó! – jajdult fel mögötte a lányos apa sírós hangon, s ő is az ablakra nézett. – Én nem csináltam semmit!

– ... és a hajnali mezőn, amikor az ember már kicsit elfáradt a munkában – folytatta amaz zavartalanul –, egyszer csak feltűnik ő a messzeségben, kosárral a karján, hajába belekap a szél, s csak jön feléje, a reggelijét hozza ez az Erzsike, és már messziről mosolyog...

A másik két fogoly is az ablakra nézett megigézve, mintha tényleg az a lány jött volna feljűk valahonnan a mezőn át, a csendesen integető kukoricaföldeken, talán még énekelve is, de akkor egyszerre kinyílt mögöttük az ajtó, és bekiáltott egy katonára. A nevet se lehetett tisztán hallani, mintha egészen mindegy lett volna, hogy ki lesz, aki a parancsára engedelmessékedik:

– Gyerünk! Mozgás!

A fiú felállt, és kemény léptekkel indult az ajtó felé.

Hosszú percekig némán ült a hátramaradt három ember, ahogy a látomás

is eltűnt a távoli mezőkkel a fiú után, s csak nagy sokára szólalt meg egyikük, s mintha még mosolygott is volna a szavához:

– A kártyát is elvitte!

Aztán megint csend lett, míg odakinn a kukoricaföldek és búzatáblák tájain, mint valami megvadult csikó, vágatott át a zord idő.

SINKOVITS PÉTER VERSEI

A PILLANAT

itt élünk lent

tekintetünk nem bírja a kúszást
meredek és simák a szakadék
magasba terjedő falai

fent talán fehér ruhás gyermek fut
labda után
a pázsitzöld tájban
vagy ágyútalpak barnállanak
kifeszített láncokon

lusta a nyelv
vánszorog a lendület
meghal az írás
tátongó tölcsernövény alján a szavak
elmúlásunk aláhull
a krónikátlan mélybe

a mérhetetlen lomha füstje

és mozdulatlan a megindult köögörgeteg

pillanat-várakozás

amikor minden áll
miként azon az első napon

PARÁZS

mondhatnánk így is
álom iszappapíron

szivárgó redőny-fények
egy távoli ünnep gyorsírói jegyzetei
vak-parázs

a próba
még néhány unalmas év

lassú kapaszkodás a végtelenbe

STRATÉGIA

kioltott tüzek
eldobott azbesztruhák

boldogan
mint a vakondok

EGYSOROS

Mi úgy tanultuk, a háború volt.

A VÁNDOR DALA

Az ünnep fényes derűje ékes
kékséggel röpíti kamaszos kedved, mily
sóváran hömpölyög a kaland, ezernyi
tájat bekerítve; kosárfonók módszeres
építkezése. Hasított romokba ékelődő
gyökértapadású smaragdnövények
felfelé igyekezete rikolt a szellős magasba,
közben a kikötőben hajókürtök zúgnak
– megannyi elszabadult templomi orgona; Babelünk
egyféleképpen szól, s nyelvünk

kosarának aranyalmái úgy hullanak alá az oszló-labdázó ködben, mint sirályok a zerge-habok felé. Szótlan, tétova kéznyújtás? Egymáshoz közelítő látnoki vágy, akaratunk mindent tudó szolgája, oda irányít, hol elpusztíthatatlan a mi birodalmunk. Év-ívek metronómszigora, abroncs. Jól fontold meg az irányt. Távolba pillantva önmagad látod. A kerülőutat ne sajnáld, látszólag téblábolasz, céltalan. A túlfegyelmezés félrevezet. Az útnyújtás rossz jegy. Kitérő. Közben dermedt póznák, szürke falomladék. Majd ismét a főúton: a vándorlás maga! De a lugasban feltálat pohár bort már kiüti kezedből az égi inga.

BRASNYÓ ISTVÁN
KÉT VERSE

BIKKESSY-HEINBUCHER: BÁCSKAI PARASZTOK (1816)

Az égbolt hajnalig képzelődik,
majd meglegyintve korai pipaszótól
szilárd formába dermed: alaktalan csak,
akár a rá terelt gondolat. A kéz
tétlen, fegyver agyán feszül
tétlen kezem, ahogy semmit sem választ.

Valaminek következni kellene,
ami a kutya orrába szagot lop,
fölhívni magára a figyelmet:
de mindez kívül esik e délkörön
s a láthatatlant hajszolni nincs
idő, nem azon alapul a létezés.

Széles heveder inkább, amit csak lehet
ráakasztani, hogy súlya legyen
a dolognak, a későbbi vacogásnak,
a rontásnak, majd ha telibe talált,
két malomkő közt őrlődve lesz még
alkalom elég fontolóra venni.

Akár a sarkantyú acélát, ha kiszalad
a föld a talpak alól, hullámot vet
a víz nyomán, vagy már előtte is
égnek tolul, mintha hegy nőne
valahol, emlékezetből, vagy álom
csapná be a szemet; nem az én szemem az.

De ha ez majd mind összekoccan
a megszántatlan föld alatt, a
mezsgye ismeretlen helyén, még
osztatlan terepen: itt a vadász
nem sokat kételkedik, mert ennél
már úgyszincs hosszabb puskacső,
csak sövény, mely a másikban fönnakad.

És csak így, gyalogosan, hajszozni leendő
déliábot, kocsonyás tocsogókon,
melyeknek rövid a csizmaszár,
a gyertyaszál az isten miséjén,
az emberélet, mely túl van a delén,
az iránytűként szolgáló kocsirúd,
ha mégsem sikerül elég sebesre a vágta.

Mint mennykő, zuhantában, szétütve
a mire sem való hangulatot,
ebből amit építeni lehetne, vagyis
a kő, ami csak botlónak ha akad,
amióta kikelt a világ tojása,
ide, egy helyre hordva, majd
összeállna, hogy egyszer valamit
a szemekbe kukorékoljon tetejéből
a kakas: fölmondja, akár az iskolás gyerek
a szemhatárra alvadt képeket.

De itt megszokásból mintha túlpart
is állna: az által, a túlnan, s más
lenne az, ami e helyre épp mássá
rögzít, azzá, ami egyszer volt mindössze,
akár az eredet, a hosszú barázda,
amely itt rögvést visszakanyarodik,
habár senki sem zabolázza, csak nézi,
s az eb vakkantása ezen túlra szól.

Ám az, ami benne maradhatott
a torokban, a kimondatlan, hosszú
hallgatás, kihívó semmibevétele a
világ tartós és nyikorgó kanyarulatainak:
ez az egész, ahogy kocsiderékba lenne

dobva, és állja a hosszú rázkódást,
amely e holtpontra vezet, akár
a mindig egy naplemente, a holdsarló
kaszabolása a zsembékon, és az arcokra
tarolt üresség meg az egyenes beszéd,
akár a rideg gatyaszár és a borjúsájú ing.

A talaj, mely a biztonságot mivégre adja,
kivilágosodva az égbolt fölvaltva viselt
süvege alatt, miután a pásztornép
torzsig legeltette a csillagok özönét,
elvonult, s messzi berekbe szállt, miként
az égájról fakadó ködölés vagy
a vizeket megülő elnyújtott szárcsahang –
amikor a kérődzés a föld alatt megszakad.

Erre kell dobbantani csizmasarokkal!
Tiporni végtelenbe tartó kígyófejét
az eszelős szünetnek, mely varratokat
feszeget, s homokot csap a szélbe, a szembe,
mintha lenyúzott bőrét mentené,
a ki sem rajzolt, esőtlen szivárványt!

Miként a föl sem szított lángból
következne a juss a parázsra,
amikor még tüzet sem fogott a tapló,
csupán az ingatag, árva fej
barangol elrévedve önmagában:
elvadultan a kései, fejetlen látomásban
félvállról sem vett jövődöt sejtteni.

Micsoda ekevas kovácsolódik nekem
a rozsdás égbolttól néma égi üllőn, és
fölszántva minden talpalatnyi helyet
vetés készül, melyet megemlegetek,
pácoltan százféle ragyától, üszöktől,
ragálytól, vésztől és sorvadástól.

Hogy ótvaras éjszaka jön hosszú hajamra,
hogy bajuszom maholnap csomóra kötődik
és a telek bőrömet kicserzik, megrepesztik,

mintha kivedleni szeretnék e világból,
s tulajdon csontomat használva fegyverül
hadakozni megjuházott fantomokkal.

Hosszan szövődik itt a vászon, a kísértetlepedő,
amelyhez végül már fonál sincs, csak
az üres kattogás, csupán a kattogás
hangja, mert már oda a szövőszék,
a fejszék, a sajtár, a hordó magányos
dongája, ha egyáltalán maradt még valaki
e hosszú kártyapartihoz, melyet napestig
játsszanak pénzbe, borba, vagy ami van,
ami nincs, mindegy, majd ami lesz:
ne mondja azt senki, hogy semmi se lesz!

Idill lesz takonyba fúlva, Waterloo
meg győztesek, de leginkább csak vesztesek,
telek, melyek a melegre gyűlnek össze
történelmek fűtötte kemencéhez, sivár
havat csikorgatva semmit se látni,
hol végül is a ganajba belefojtott eszme
szakadatlan másvilági szinteket mérve
ólig meg istállók ajtajáig ha elér;
csak döcögősen, a fagymarta téglajárdán,
vizslatni, hová tűz a nap és hol az árnyék
pálfordulókon vonítva be az ablakon,
ahogy húzza a szarvatlan időt az istráng kötélén.

Ami végül is biztos, a tágasság az, az
elveszettség, a vadászkutya nyúl nyomát
követve a szemhatárig, s hogy onnan
már csakugyan nincs tovább, ideje lett
egyszerre visszafordulni, hogy emerről talán
más az ábrázolás, amelybe kereteznek,
összeróják a ráját, miként az akasztófát.

És kirajzolódván e megrettent ámulatban,
belesüvítvé a hígvelejű levegőbe
a gyutacs sebes szisszenését, amikor
rácsap a fegyver kakasa: e lángra kapó

indulatból formázódni a rendíthetetlen
nyugalomra, mint akinek sem
hozzáadni-, sem elvonnivalója nincsen,
s biztos helyen tudja mindenét a mindenségben.

Még mennyire hogy szóvá lesz majd téve mindez!
Ahogy más-más jelentését találja
az elmenő s az érkező, ki-ki a maga
értelmét keresve, hosszabbítja benne
tulajdon korát, mely oly rövidre rándul össze,
hogy csupán a visszatartott lélegzetre fülel –
ahogy a tüdő hasítja szűkös selymét
s a jó szándéktól az agyba tolul a vér.

E vörhenyes, madártalan égboltot!
A szemhatár fölé tornyosult, hűlőben levő
izzást! Ezt a határtalan anyaméhelsőt!
A kijárat nélküli, pusztá tudatot!
Ahogy az acél szürkéjét föloldja
és sallangok szíjai mutatják kalligráfiáját!

METSZET SZ. J. HALÁLA HÓNAPJÁRÓL

أَجِينَةُ! أَجِينَةُ! -

hallgatom a sötétet,
hallgatom a pattogó fát,
mintegy végleg beleszorultan.
Vén féreg! Micsoda harkály
baltáz majd engem, idővel.
Hasogatva a szilánkok közül,
örülnöm kell, hogy kibont; mutatja
mennyi lett a hozadék, ha már
ráterelődik a szó.

Laktam azt a szobát, társbérletben
vemhes zongoránkkal. A mennyezet
homlokát ráncolta napjaink
árveréses fényén, majd leszakadt.
A kőművesek, akik jöttek,
angolkeserút nyakalva hoztak ki

egy újabb dimenziót:
kimondottan nekem, fölfelé,
hanyatt fekvé eltem ezt a világot:
mint aki elúszik az ég alatt
s fönről vak dombormű helyettesít –
magam hol talállok szilárd
átkelőt, sörhahnál tartalmasabbat,
ahogy papír fénye sütné csak szemembe.

Valahol a végleges meg az ideiglenes
határán üres zsákokkal megrakottan
látni estéről estére a rúdjatörött
Göncölszekeket, feléje irányulva
számos vendég figyelme, hogy ki sem
legyen egyedül a Tejút hosszabbik
partján, vagyis e helyen, hová
a véletlen telepít, rágódni tartósan
szűzhártyán s egyéb leleményen:
„és föld kerül a szájba kenyérszerűen”,
habár vissza sem néznek a távozók,
birtokolva tágra nyitott boltozatuk.

Fülelők hajnali tájkép győzedelmére:
messze kerültek poharukból
a hangok, elöntve billentyűket,
húrokat – szakadt zoknit
vágatna közéjük a türelmetlenkedő,
bizonyítván anyaguk átjárhatóságát;
nincs némaság, mely nem
kerekedhetne fölül önmagán,
létként tekintve a fönti vagy
a lenti képet, mint szót a
még elviselhetőre – zug-e az,
melybe húzódni vágnánk?
Ahol rés maradt tán, és befúj
rajta az éles, korai szél.

Ha szándékunkban állna
túl sokat összevetni túl kevéssel,
s hogy különbség alig – a megjegyzést
kár lenne másra háritani.

Hozzák a mérőlet, hogy kilépnek
képzletbeli hosszát – míg
nekilátnak derekasan, eltelik
nem csekély idő. És aztán
jáznak cövektől cövekig,
miként az óra számlapján
tennék. Hogy ez lenne a cél.
Ez a hóhullás a szemekben. Ez
a meg sem mentett verőfény.

FEHÉR MÁTKA, GENIUS LOCI*

JURE KAŠTELAN

A bórának nincs ura. Őt uralják a tavaszi szirmok, madarak.
Egyik kézzel ad, másikkal ragad. Arca láthatatlan, zárt
zsalu,
bolond jel. Ha felporzik, füstöt vet, nem látsz tőle se eget, se tengert.

Minden jelt, lángnyelvet, kötelet, vitorlát eltép,
eltipor, elhord. Most fekete, most zöld, most lángvörös, most
ezüstös, kéklő... A bóra süvölt, füttyül, tép, szaggat, süllyeszt és
jajgat,
kezével hadonászik, magyaráz, átkot szór, könyörög... Árbocot tör, tetőt
röpít, harangot lódít, orgonát zúgat, betör a sírokba, barlangokba, követ
görget, port kavar, mélyen, magasán, széltében-hosszában szomjas pióca.
De ha lemosdik, elcsitul, a legjobb asszony, fehér mátká.

Rossz, ha a szurdok fölött ront rád, de még rosszabb: a tengeren. Szét-
szaggat
és megújít. Visszaadja az egészséget. Alkot és rombol.
Azt mondják: Adj, uram, kis bőrát, nagy napot.

ÁCS Károly fordítása

* Jure Kaštelan (1919–1990)

MANDUŠEVAC*

SLAVKO MIHALIĆ

Körülállják, hallgatnak s – látnak.
Van, aki lemegy a lépcsőkön, s fémpénzt vet
a vízbe, vagy a kőlapra a közepén,
aztán visszatér, vagy nem tér vissza.
Az idegen is szeretné megtudni,
mi itt a látnivaló voltaképpen, ha már annyira
látszik, hogy nem is kell látni.
Pénzt vet ő is, és zavartan érzi,
hogy pénzt dobó keze megrándul,
mintha ki akarna szakadni. Ámulva kérdi:
micsoda édes ajakkal illetett meg
engem a víz, micsoda mély pillantást
vetett rám ez a kő?
S a fiúcska, ki hirtelen szomjúságot
érezett, de erőt is, hogy ellenálljon
neki, szépen megmagyarázhatná,
ha tisztában volna a szavakkal:
ez itt Átjáró. Ezen a szerény
helyen, hol a nemrég nagy munkálatok
során élő forrást találtak, láthatod,
hogy a történelem egy nagy sétatér
csupán. És ne csodálkozz,
ha evezősuhogást hallasz: sokan
mentek itt be, és még többen jönnek ki. A holtak
oly közel vannak itt hozzánk, mint az ingünk.

ÁCS Károly fordítása

* Felújított kútforrás Zágráb főterén

KARCSICS BÉG ÁLMA

I V O A N D R I C

Hazafelé tart a sereg Magyarországról.

Azon a tájon, amerre Karcsics csapata haladt, már reggel óta leszállott a köd. Eltűnt az ég. Úgy látszik, mintha a sereg sem a földön menetelne, hanem mindez szürke térségben és süket csöndben zajlana, a szertefoszlott égbolt és a láthatatlan föld között. Csak a zúzmara röppen föl nagy függönyként, s hull alá hallhatatlanul, akár a fehér madarak.

Itt valahol kell végre vége szakadjon a magyar rónának. Föltünedeztek már a szelíd lankák a legelőkkel, itt-ott szántóföldekkel. Az első lankásnál Karcsics elvált katonáitól, s egy kőre ült a magaslaton.

Pipára gyújtott. A tűz a tűzhelyet juttatta eszébe. Boldog volt, hogy vége szakadt a gyötrelmes rónaságnak, mellyel oly nagyon megszenvedett, taposva a végtelen sarat, cél nélkül maga előtt. Itt álltak az első dombok és az első lejtők, végre szilárd talaj a lába alatt. Mindez az otthont juttatta eszébe, s vágyat ébresztett benne, hogy leüljön és fellelegezzen.

Az országút felől az emberek köhögése hallatszott, vagy a málha egyhangú csörömpölése a vezetéklovakon; de két lépésnél nem látott tovább az ember maga előtt.

Ahogy így ült és nézte a dohányfüstöt, ahogy a köddel elvegyül, szaporra, éles, átható rikoltozást hallott a feje fölött. Darvak húztak el errefelé, délnek tartva, s egymásnak felelgettek a ködben. Fölemelte a fejét. Nem láthatott semmit, de a madárrikoltozás még soká felderengett; élesen a magasban.

Ahogy a füst kanyargását nézte, gondolatai messze vitték. Tavaly, az esztendőnek ugyanebben a szakában a magyar rónán hallotta a darvakat. Egy éjszakán, miközben a sátorban feküdt, első álmából ez a rikoltozás ébresztette, szívét gondolatokba ringatta, hogy gyermekként az otthonra és asszonyként a derékaljra gondoljon. Hol támadva, hol visszavonulva a csatározásokban, hol hónapokig táborozva, eltelt az esztendő. Mindig

ugyanazon a rónaságon, hol a meggörnyedt kútgémeken kívül semmi sem köti össze a földet a mennybolttal, s ahol semmi sincsen, ami valamelyest is Boszniára hasonlítana.

Fejét a tenyerébe hajtotta és behunyta a szemét; a dohány füstje és a borús táj összefolyt előtte. A ruhájába ivódott nedvesség, elnehezült tagjai és a szemében kitérülő szürkeség újra emlékezésre készítette: micsoda sárosak, gyötrelmesek az országutak Magyarországon, és milyen szürke az ég, milyen egyhangúak az esők, de váratlanok és veszélyesek a csatározások. Szinte már úgy tűnt számára, mintha ebben az egész esztendőben mást sem csinált volna, csak végtelen sártengereken gázolt át, s ettől állt be a nehéz fáradtság a lábába most, hogy elérte a hegyvidéket és szilárd talajt érez először a lába alatt. És e kimerültségen át, mely a lábából szertekúszott egész valójában, elkábítva fejét és összegubancolva gondolatait, csak a darvak rikoltozását hallotta a ködben. A tavaly hallott madárhang, mely a nyugtalanság és álmatlanság óráiban ért el hozzá a sátor alatt, összefonódott ezzel a mostanival, s láthatatlan éjszakai messzeségeket átkarolva kereste útját, föld után sóvárogva, ahová alászállhat.

A déli föld után sóvárgó madárrikoltozás és saját lábának találkozása földdel, amely olyan volt, mint a saját szülőföldje, átjárta egész lényét, elfojtott minden más mozdulatot és gondolatot, teljesen magával ragadta.

A fátyolos könnyű álom, mely az emberre hidegben száll, elbódította, földerengett előtte a Karcscsok földje Szokolác környékén. Feje fölött pedig a darvak csapata mintha egyetlen szárnyon siklott, hangjuk egyetlen rikoltásba folyt volna össze. A madársereg alatt ő maga, fáradtan, bejárni készül az előtte elterülő saját birtokát, de a kimerültségtől moccanni sem tud. És ezek a hangok a magasból, melyek megrezegtetik a levegőt, alászállanak a földre is, mely a lába alatt alig észrevehetően elmozdul.

Minél messzebbre ért, annál inkább nehezeze esett a járás, birtoka pedig, melyet, lám, valamely ellenállhatatlan erő folytán körül kell járnia, tántorog, kúszik alatta, egyre szemelláthatóbban és gyorsabban. A bég megtartani igyekezett egyensúlyát, félreállni próbált, amennyire lehetett, egyik lábáról a másikra tántorodott, megdőlt, egész testében meghajlott. Szökdecselve így megdőlt a teste, dülöngélt, akár a dervis a vonuló menetben. Körültáncolta saját birtokát, mely megnyúlott, s melyet – akár valami szőnyeg – valaki kihúzni próbált a lába alól. S nemcsak, hogy húzták ki alóla, hanem úgy látszott, a föld maga távolodik, elhagyja a gazdáját, a látóhatár felé távozik, a szürke égbolthoz csatlakozva, amely mohón elnyeli és magába fogadja.

Nézte és felismerte az őrtornyokat és a jobbágyházakat, a pajtákat, a vízimalmokat, a tiltott erdőket, a földuzzasztott csermelyeket, látta, hogy vonulnak és siklanak át a láb alatt, ő pedig mindhiába próbálja szilárdan

megvetni a lábát rajtuk, megállítani őket. S ahogy így kétségbeesetten ellenállt, elfutott alatta az egész Karcsics-birtok, ott találta magát az utolsó szántóföldeken, a dombok lábánál, a dombnál, ahová a Karcsicsok temetkeznek. S amikor látta, hogy ez a vége a birtokának, s még egy kicsi és a senkiföldje következik, az ugar, az elhagyott birtokok, a parlag, a föld pedig tovább fut, távozik alóla, gyámoltalannak, magárahagyottnak, cserbenhagyottnak érezte magát.

Ámde, mivel soha, egyetlen csatában sem függesztette szemét másra, mint a győzelemre, nem szokott hozzá, hogy megbékéljen a vereséggel, vagy hogy a halálra gondoljon, összeszedte magát, még egyszer fölegyenesedett, eltökélt szándékkal, hogy gondolataival, saját lehelletével, s ha már minden cserbenhagyja, önnön testének súlyával szegüljön ellen és viaskodjon, kilátástalanul és gondolkodás nélkül a hűtlen föld és az alattomos mennyboltozat minden hatalmával.

– Nem adom! – üvöltötte, s teste, mely hozzászokott a lovascsaták sebes mozdulataihoz, elfoglalta a legjobb támadóállást, egyben a legbiztosabb védekezőt is. Majd széttárt karokkal csúszott elnyúlva, teljes hosszában, a földön, körmeit a barázdába véste, fogait a fűbe mélyesztve hozzátapadt utolsó szántója perméhez, s vele együtt elszáguldott a hiábavalóságba.

JUNG Károly fordítása

ABLAK

A RENDRŐL

BORDÁS GYŐZŐ

Panaszkodik az idősebb fiam: „Mióta anyu kórházban van, nincs rend a lakásban.” Igaza van. Azóta mintha lassan minden elmozdult volna a helyéről. Pedig áll minden, ahogy eddig is, csak semmi sem kerül pontosan úgy vissza, ahogyan volt. Mintha a tévé szellemképe telepedett volna rá a lakásra. Az előszobafal zsúfoltabb, a cipők, ahogy kibújtunk belőlük, a nappali székén az ott felejtett pulóver, a gyerekszobában szanaszét a füzetek. Pedig rakodunk. Csak nem mindennek találjuk meg a helyét, a ruhát meg csak gyürkéljük, gyömöszörljük. Még a szekrény sem akar engedelmeskedni, úgy szót fogadni, mint eddig.

Anyám jön, aki ösztönösebben érez rá, mit hová kell tenni, aztán kitarítja a lakást, ebédet főz, most meg éppen a konyhában vasal. Az imént láttam, miként válogatta szét a vasalnivalót, előbb nagyság, aztán meg szín szerint is. Emlékszem, otthon is így csinálta, pontosabban ő már a teregetésnél különválasztotta az egynemű darabokat. Előbb a kikeményített lepedőket terítette ki, amelyek úgy suhogtak a szélben, mint a hattyú szárnya, aztán a paplan- és párnahuzatok következtek, majd a pizsamák, ingek egészen a zoknikig. Szín szerint pedig a fehérektől a halvány kéken keresztül a sötétebbekig. Még a konyharuhák zínskáláját is megtalálta, s véletlenül sem történhetett meg, hogy az azonos fajtából kisebb kerüljön a nagyobb elé. Minden darabot feszesen, s nem csak úgy odalökve csíptette föl a verandánk drótjára. Nem is lógott az a száradó ruha, hanem éppenséggel állt, szinte vetekedve a gang előtti virágágysók kardvirágaival tartásban és színben is. Szóval még a keddi nagymosás napján sem volt tarkaság az udvarunkban. Horovitzné nemegyszer csoszogott át, szegény, a szomszéd utcából, hogy megcsodálja ezt a látványt, ezt a csendéletet. – Ilyet még a villachi cselédekkel sem tanítottunk, pedig azok a lányok még pukedliztak is, ha kihozták délután teáinkat a kerti asztalunkhoz – mondogatta. Majd harminc év távlatából hallom a szavait, s úgy tűnik, a mosott ruhának ezekben

a gazdag úri lakokban sem volt becsülete. A még vizes ruhára majdnem úgy tekintettek, mint a szennyesre. Csak amikor kikerült a vasaló alól, akkor nyerte vissza a rangját. Mint ahogy a virágok gumóját sem tartják sokra, csak a már virágba borult és illatozó kertet.

Anyámnak pedig, emlékszem rá, külön szennyeskosara volt a fehérneműnek és külön a színes ruhának is. És nem holmiféle beteges pedantéria vezérelte, legalábbis én nem ezt éreztem, hanem a rendszeretet. Olyan természetes volt ez is otthon, mint a konyha naponkénti fölmosása, a szombati kilincsfényesítés vagy a havonkénti nagytakarítás minden bútordarab kötelező elmozdításával. Meg a hosszú és széles gang hetenkénti fölmosására is jól emlékszem, mert ez már a mi dolgunk volt, s amitől csak a fagy mentett meg bennünket.

Szóval, anyám most a radiátorokról lekapkodott, a gyűrődéstől szinte összezsugorodott ruhát vasalja, amelyet a gép sem mosott a legfehérebbre, mert elfelejtettem a fehérítőt belötyyíteni a masinába. Így ez a nagy halom inkább göncre, mintsem ruhára hasonlít. Látjuk ezt mindketten, de szó nem esik róla, anyám nyilván tapintatból hallgatja el.

Míg tart az esztétikának e nem is rövid gyakorlása a párát eregető vasalóval ott a konyhában, festő barátom érkezik meg, akivel elugrunk egy régen látott ismerősünkhöz. Rajzokat válogatunk egy készülő kötethez. Nézegetjük a fekete táskából előbújó levél nagyságú képeket, de tekintetem minduntalan a falra vetem. Mert ott még jobb képek lennének? Nemcsak azért. A képtárakban sincsenek ilyen mintaszerűen elrendezve a festmények, mint ezeken a falakon. Dehogy lógnak! Állnak itt a képek, még hozzá mindegyik a maga legjobb helyén. Pedig nem zsinórral mérte be őket tulajdonosuk, mint képtárakban teszik, hol a keret alsó, hol pedig a felső széléhez igazodva. Szétszórtan vannak elrendezve, mondom jobb szó híján, följebb is, lejjebb is a fal képzeletbeli vízszintes középvonalától, meg csoportosan is, mint a hortenziabokor virágai, de úgy, hogy érezni: ennek a különös egyensúlyban levő egységnek a megteremtésében láthatatlan erővonalak munkálnak. Tudom, majd három évtizeden át alakult, alakulgatott ez a szoba – meg az a másik három is, amelyekbe most csak képzeletben nyitok be –, míg kialakult. De most olyan, mint egy kristály. És mitől lett ilyen? Mert a sötétebb tónusú képek a teraszajtóval és a nagy üveglablakkal szemben vannak, a világosabbak pedig a szoba zugában. A többfigurásak a fal közepén, a portré jellegűek pedig a széleken. A házigazda, aki a képeket ide felaggatta, tudta, hogy elsősorban a látványra kell ügyelnie, és érezte azt is, hogy a hatást elsősorban a szín- és fénykülönbségek adják. Mondjam-e, hogy ebben a szobában is „csak” egy festő képei vannak? És mindez érzéssel, fegyelemmel és nem kis szigorral felrakva. – Láttad, hogy állnak azok a képek – mondja kijövet a barátom. Mondata nem kérdő, ha-

nem kijelentő. – Láttam – válaszolom kurtán, nem részletezve mindezt, amit itt elmondtam, mert tudom, ő erről még többet is tudna mondani, de mi már csak így vagyunk, hogy félmondatokból is megértjük egymást.

Mire hazaérek, a tálalón tornyokban áll a kivasalt ruha. Most már csak be kell sülyeszteni őket a szekrénybe. Meglesem, hogy csinálja ezt a hozzáértő.

A DOKTOR ÚR KÁROMKODÁSÁRÓL

– Meg vannak elégedve az új doktor úrral? – kérdezem a fürdőpark langyos őszi melegében sütkérező betegetől.

– Ó, nagyon aranyos a doktor úr, alaposan megvizsgál mindenkit, beszédes is, meg mindig itt van a rendelőben, még itt is alszik – mondja a kockás kendős középkorú nő, s mondaná nyilván tovább is, ha szavába nem vágna a mankóját a lába között tartó unott tekintetű férfi.

– Itt alszik, mert még nem kapott lakást.

– Hagyja csak, majd kap – folytatja a nő –, ha mindenki kap, ő is kapni fog, de mondja, magának mi a baja?

– Nekem? Semmi – válaszolom.

– Hát akkor miért keresi a doktor urat?

– A rokonom.

– Ha magának rokona – vág ismét közbe a mankós férfi –, mondja meg nekünk, merthogy éppen erről beszélgettünk, miért káromkodik szerbül a doktor úr?

– Szerbül káromkodik? – kérdezek vissza, de csak hogy időt nyerjek valami épkezláb válaszra, mert, be kell vallanom, mellbe vágott a kérdés.

– Magyarul ízesebben lehet káromkodni – folytatja, szerencsémre, mert időközben alakulgat válaszom. Mondom is.

– Tudják, többnyelvű környezetből jött a doktor úr, gyerekkorában nem magyar gyerekekkel játszott, aztán Zágrábba került az egyetemre... Hát, talán ezért. A betegek, látom, be is érik magyarázatommal, de én nem. Az ízes káromkodásról pedig kovács nagyapám jut eszembe, és már hallom is hangját, amint dühbe gurulva úgy sorakoztatja egymás mellé az aprószenteket, Poncius Pilátust meg azt a magasságot. Pucoltunk is olyankor előle mi, gyerekek, s nem is mutatkoztunk mindaddig, amíg meg nem hallottuk azt a lelke legmélyéről feltörő ohh-ot, ami nemcsak káromkodásának vetett véget, hanem szinte remegő testét is megnyugtatta. Ma már tudom, ennek az indulatszónak valami különös katartikus szerepe volt, mert vele sikerült hirtelen támadt indulatait nemcsak fékezni, hanem le is vezetni. Hogy röstellte volna magát, a szélvihar sebességével feltámadó

gerjedelmét meg a zuhogó káromkodásokat? Nem éreztem. Természetesen tartotta ő is, mi is. Csak azért fohászokodott az Istenhez, hogy ilyenkor ne legyünk a közelében, mert tudta, roppant nehéz keze van.

De ő csak magyarul káromkodott. Persze, hogy is káromkodott volna másként, amikor egy kiló kenyeret sem tudott más nyelven kérni. Meg vasúti jegyet se, jut eszembe, ugyanis egyszer egy ilyen káromkodási roham éppen a vasútállomáson fogta el, amikor Zentára kért jegyet, a jegypénztárnál ülő vasutas pedig nyilván indulatosan szólta ki az ablakocskán: „hogy Sentára, talán”. Én más csak arra a riadt arcra emlékszem, meg remegő kezére, amellyel végül is kinyújtotta a bilétát, miután a káromkodások özönében nagyapám megmagyarázta neki, hogy ő ott született, és nem tehet arról, hogy ezeket a határokat ide-oda tologatják. Ha a lényegét nem is értette meg a vasutas, a többit nyilván igen. Mint ahogy ezek a betegek is megértik a doktor urat.

De a kérdés most számomra az, miért nem anyanyelvén káromkodik az ember? Nem vagyok pszichológus, így hát ebben a problémakörben amatőrnek érzem magam, de foglalkoztat. A káromkodást illetően most eljutok addig, hogy az indulat szüli, vagy a tény, hogy az ember az adott pillanatban nem tudja magát pontosan kifejezni. Bár Spiró György Csirkefej című tragikomédiája is feladta a leckét, miután a színpadon a huligán legalább százötvenszer mondja ki a „baszd meg”-ot. Mit akart ezzel a szó mestere? Meg aztán nem egy értelmiségit is ismerek, akik olyan szabatosan fogalmaznak, hogy akárhogy indítják a mondatot, mindig lapjára esnek, s mégis káromkodással szövik tele.

– Tudod, magyarázta egyszer egyik ismerősöm, egy jól elhelyezett „lófasz” található tizenöt méternél. Így igaz. De mi bújik meg mögötte? Jó volna ismerni ennek a kérdéskörnek az irodalmát, meg elolvasni Illyés értekezését, mert, ha igaz, ő ebből disszertált.

Mindennemű irodalom hiányában itt, a fürdőpark rendelőjében nem tehetek egyebet, mint mesélem a rokonomnak: „Azt mondják a betegek, nagyon meg vannak veled elégedve, csak azt nem értik, miért káromkodsz szerbül.”

– Én? Nem is szoktam káromkodni – mondja cseppnyi védekezéssel a hangjában.

– Ha már fölfigyeltek rá, akkor csak szoktál.

– Ha szoktam, szoktam, jebi ga.

Firtatnom sem kell tovább, szokott-e, avagy sem, de most hogy e távoli párbeszéd ismét eszembe jut, arra gondolok, hogy más nyelven káromkodni tudatunk alatt annyit jelent, kevésbé trágárnak, sértőnek, bántónak lenni. A tudatunkban, de a valóságban? Mert én ennek a jelenségnek a fordítottjával is találkoztam már. Akkor hirtelenében a rosszindulat jelét véltem

fölfedezni, pedig nyilván nem az volt. Fölényét akarta érzékeltetni az illető, azt sem hiszem. Csak szokás volna? Nyilván valami tudat alatti mozgatja ezt a fajta, mondjam így, viselkedést. Mint ahogy a félelem szüli az ébrenlé-
tet.

Hogy miért kedvelik ezek és nem csak ezek a betegek a doktor urat, még ha ő nem is a saját, de másnak viszont az anyanyelvén káromkodik is, próbálok most már végérvényesen napirendre térni e dolog fölött. Mert nem képmutató, nem palástolja gondolatait, hanem szókimondón mondja, amit akar, még hozzá a lehető legtermészetesebb módon; mint ahogy latinul dik-tálja a nővérnek a diagnózist. Olyan természetes ez nála, mint mondjuk egy könnyű szülés: megszületett, elvágva a köldökzsinór, szeressétek.

KÉSZ REGÉNY (VI.)

BRASNYÓ ISTVÁN

Én azonban itt vagyok, akár valami plakátról leszakadt figura, sőt, az egész plakáttal együtt a falról, azért csörtöghet rajtam annyira az öltözé-
kem: választást akarnának tartani, s alakom az ábrán bizonyára azt mutatja,
hogy kire szavazzanak föltétlenül, avagy kire ne szavazzanak még véletle-
nül sem, tehát a választás lehetősége a számomra máris mindenképpen adva
van – képzelem be magamnak –, „a legrosszabb esetben képviselő leszek”,
kezdem kapkodni jártomban is a fejemet, mintha tömény ammóniákkal teli
üvegcsét tartanának az orrom alá, sajnos, nem láthatom, mivel szememet az
állítólagos villózásom miatt még mindig csukva kell tartanom. Így látatlan-
ban is kizárólag a bajt keresem, teljesen névtelenül és akár futólag is, csöp-
pet sem tartva attól, hogy lakott helyen szinte bizonyos, hogy azonnal föl
fognak ismerni, egészen eleven transzparenst. Akkor legfőljebb majd osz-
togatok nekik pecsétet valami egészen haszontalan papírjaikra, jól jöhet az
még bármelyiküknek, ha akárhol rám hivatkoznak, miként tennék az ek-
korra már szinte általam is elfeledett irodistával, aki továbbra is a titok őri-
zője, én meg egyszerűen annak az őrizgetett titoknak a tudója vagyok, ami
pedig már jóval magasabb erkölcsi beosztás lehet a titkolózás hierarchiájá-
ban.

Már-már egyenesen mint ügynöke valaminek! Amint kiteszem a lábam a
mezei téглаégető labirintusából, és valami nagyra szánom el magamat, ke-
resve helyemet a világ hosszanti keresztmetszetében, egyelőre egy gumibé-
lyegző, egy pecsétpárna meg – amennyire meg tudom állapítani – egy for-
gópisztoly birtokában, egy meszes esőtől teljesen átmeszelt múlttal, to-
vábbá annyi nyilvánvaló emlékkal, hogy az esők közül sokkalta inkább
kedveltem a parfümöset, bár azok semmiféle változást sem hoztak helyze-
temben (amikor az általam addig nem is sejtett Süketpuszta – amennyiben
egyáltalán létezik vagy létezett – felé indultam, parfümös eső fordított visz-
sza esernyőért). Végül most rájöttem: mégiscsak közösségi lény vagyok,

s ezekkel a szűkös, tőlem teljesen idegen eszközökkel szeretném kivíni sokak nagyrabecsülését – ha megjelenésem láttán nem is, de fölszerelésem-től biztosan elkezd futkosni a hideg a hátukon; ha a kellő időben hozakodom elő velem, megpecsételem a sorsomat.

Hogy ily hirtelen véget ért volna farsangi multságom? Miközben mindvégig azzal voltam, hogy alakoskodásom örökké fog tartani, egyszerre csak itt állapodok meg, a táncmester lába nyomában, majdnem olyasformán, mintha magam lennék a táncmester, készen arra, hogy pecsétetes okleveleket osztogassak, habár Úrfi nem személyesen velem beszélgetett akkor, amikor a szünet oly hosszúra nyúlt, s a táncolók az alacsony mennyezetű teremben úgy maradtak huzamosabb időre, föltartott kézzel, mintha a mennyezetet szeretnék megérinteni, s ez közelről sem pihenés volt a számukra, hanem függeszkedés az én képzeletemen, és meglehetett róla a véleményük, habár erről senki sem faggatta őket, még csak egymással sem közölték, nem is lehetett semmi közölnivalójuk sem, hiszen csupán egy objektív jelenet alkotói voltak, és mindössze beilleszkedtek szerepükbe, amit a maguk feje után vállaltak, táncmester ide vagy táncmester oda: tulajdonképpen egy malomban őrlök-e én az emlékezetemmel, vagy egészen másvalakivel fújok egy követ, akiről nem is szeretnék tudni, mert akkora nagy hatással volt rám, ballagott végig az estéli utcán, és sorra bezörgetett mindegyik ablakon, mintha keresne valakit, és éppen azt tudakolná, nem ott tartózkodik-e véletlenül, avagy nem tudják-e, hogy jelenleg éppen hol tartózkodhat, pontosan úgy, ahogyan állatorvost vagy csontkovácsot szoktak hajszozni.

De ez nem! Ez aztán nem! – Konferenciára! Emberek, konferenciára! – kiabál a nagy hangján, hogy az épp vacsorázóknak torkukon akad tőle a falat, nem is tudnak vagy nem is mernek majd tőle fölszólalni a konferencián, sem ezen, sem másikon, vagy harminc évig, és akkor meg már minek? Mégsem mehet rá az ember élete egyetlen félelemnek a tisztázására! Habár sohasem akadt senki olyan, aki mert volna nem elmenni. Ilyesmi csupán Úrfi-tól tellett volna ki, de neki se kutyája, se macskája, és érdeklí is azt, hogy mi lesz vele? Legalábbis akárkivel el tudja hitetni, és képes meg is tenni ezt, egyszóval nem komoly ember, az ilyen sohasem viszi semmire sem, és én ott tapostam az élmény nyomát, lábaltam utána, mintha mind hiába megszelték volna át, és ami a legérdekesebb, engem sem nagyon érdekelt, hogy ugyan mi is lesz velem?

Úgyhogy én most miféle lemeszelt történelem emléke voltam itt, az elfeledetté-e, illetve a nagyon is jól megjegyzetté, amely a mész alatt is megmaradt reflexszerűnek, egészen ösztönösnek, mintha megállás nélkül fegyvert fognának rá, hogy már akárki azt mondhatná: á, nem is lehetséges annyi időt mozdulatlanul leélni, hogy szinte még lélegzetet se vegyen az ember!

– De ha én egyszer a hatása alatt voltam és vagyok még most is! – mond-

hattam volna. – És ez nem csak afféle impresszió! Az ilyesmit az ember a levegővel szívja magába!

Az konzerválódott állapot volt, hogy azok a mész alatt állítólag még levegőt sem mertek venni, afféle függélyes tömegsír, és, ó, cinizmusom tetőfoka: vajon mikor leszen a halottaknak föltámadása? – kérdezhetném, kiegészítve azzal, hogy vajon ki látott már merőleges halottakat, eltekintve némely emlékműtől?

Ám ha egyszer valami van, sokkalta könnyebb rámondani, hogy nincs, és a legkönnyebb nem is vesztegetni rá a szót, hiszen hol van rá a bizonyíték? Az én bizonyítékom – amikor nekem önmagamra is elsősorban bizonyítékot kellene keresnem. Nem elég ám csak úgy létezni, lógni, mindentől függetlenül, ahogyan én képzelem!

És a kötődés? Akár a mész alatt is? A valamihez való kötöttség? Legyen az akár gúzsbakötöttség is! Különbön könnyen oda juthatok, ahová Úrfi a maga természetes viselkedésével, semmibe véve az etikett megsza(ba)szott kereteit, őt sohasem érte szembeszél, mindig elsüvöltött a füle mellett, és ő, roppantul naivan, úgy képzelte, hogy senki sem fog erre fölfigyelni, miszerint neki minduntalan figurázni van kedve, egy komoly szót nem lehet belőle kipréselni, kivéve amikor velem vált szót, ám ezt sohasem nyilvánosan, az ilyesmire kizárólag akkor került sor, amikor magunkban voltunk, meg ugyanez volt az eset egy ízben a táncmesterrel is, különben minduntalan hamis színben szándékozta föltüntetni magát, olyasféleképpen tett, mint aki nem ad semennyit sem a dologra, még csak nem is hagyta magát átmeszelni, mint afféle árnya a múltnak, a koronafasövény mellett szaladt a képzeltbeli fölfújt disznóhólyagja után, igaz, éppen így is érkezett, valami váratlan irányból, maga sem tudta pontosan, merről, én pedig most az ellenkező irányba indultam a nagy ziláltságban, hát, amikor minduntalan fröcskölt a szemem közé a mésztej, habár a meszelő nem tudott megnyalni: ha már a pecsétnyomó nem hagyta magát, én is kitartottam valahogy a sarkában, s nélküle most mehetnék is üres kézzel, merre a szemem lát.

Az útkanyarban ácsorgott valaki, nagyon kushadt, lapos zsák volt átvette a vállán: hogy énrám várakozott volna?

– Megyek épületfát vásárolni – közölte velem, mintha a jelszót tudakoltam volna tőle.

– Én meg deszkát árulni – mondtam, vagyis igyekeztem kitalálni rá a választ.

– Csakhogy én komolyan mondom – tűnődött el, hogy érdemes lehet-e részleteznie.

– Én is a legkomolyabban, hiszen épp azt fontolgatom, hogy fatelepet kellene itt nyitni.

– Akkor én ne is menjek? Jobb lesz, ha tüstént visszafordulok? Mi erről

a véleménye? – igyekezett keresztüllátni rajtam, nehogy még valami hibát kövessen el.

– Én nem a magam fejével gondolkozom – vettem nyomban elejét kíváncsiszkodásának. – Én egyáltalán nem gondolkozom, én csupán a légből kapott hírt adom tovább.

– Mert erről még nem hallottam eddig, erről a leendő fatelepről – vette komolyan fontolóra. – Ha ugyanis a közelben lenne, onnan egyedül is hazahúzgálhatnám az anyagot, nem kellene iga vagy vontatás: az ember csak fölkapja az egyik végét, a másik meg húzódik utána... Nem nagy házat építetek, csak olyan fa nyakába valót.

– Nekem sincs házam – közöltem vele, mivel más éppen nem jutott eszembe. – Lényegében, akár hiszi, akár nem, nagyjából minden kapcsolatomat elveszítettem a világgal. Míg maga csak a realitással állhat így – adtam a tudtára véleményemet. A fölvilágosító szándék a más dolgában kifejezetten megvolt bennem, nem is tudtam, igazából hol lehet a határa, ám a járókelő értetlenül nézett rám, mintha csakugyan madárház nyílásán lesne kifelé, majd mély lélegzetet vett, mivel talán arra a gondolatra jutott, hogy ketőnk közül én lehetek a reménytelenebbik eset, és kertelés nélkül a képmembe vágta:

– Engem ide köt az életem, maga pedig a magáéval kezdjen, amit kedve tartja, bolond embere! Nem is tartok magával, máris elrontotta a napomat...

Mintha kifejezetten finom szerkezetű óramű lett volna a napja, és én ebbe érzéketlenül belekotortam valami hegyes vagy szögletes tárggyal, örvényt, de legalábbis légörvényt keltettem az alkatrészei között, miként, ha rám lett volna bízva, moslékot kevernék az elhagyott udvar disznainak, ahol a kapu két szárnyával is majdhogy oda nem csíptek, mutatván, mennyire jelentéktelennek találják ottléteimet. Ennek különben is rajtam kívül idestova már huzamosabb ideje – sohasem – más nem is tulajdonított nagyobb fontosságot: nagyjából mindennel ez a helyzet, amíg bármilyen formában is létezni akar, csupán akkor válik kínossá a szituáció, amikor hiányozni kezd, habár ez nem az én esetem volt, ez a hiányzás: én nyilvánvalóan sehonnan sem hiányozhattam, létezésem sehol sem esett latba a kellő súllyal, mondhatnám-e netán röpkének, ha ez a szó nem egészen mást jelentene, mivel inkább utalhatna a megjelenési formámra, hogy én csak úgy átfutok itt, olyan véleménnyel, amilyennel nemigen szokás útra kelni, és most hiába is hirdeti erőszakos hangjával akárki is, hogy törődik is ő az én véleményemmel: mert a hideg batyu, amit viszek magammal, amelytől mindeddig szabadulni szerettem volna, de túlságosan is mélyre csúszott bennem, hogy még kiöklendezni sem tudtam, mivel végleg kénytelen voltam lenyelni, hát ez azért mégiscsak kell hogy jelentsen valamit!

– Jobban tenné – igyekeztem máris a helyes irányban hatni rá –, ha engem pusztán futó gondolatként nyugtázna, amelynek az életbevágó fontosságú dolgok szempontjából semmi jelentősége. Az építkezés jelentős tett. Beleépíteni valamit az időbe, egy tartalmat, amelyik sokkalta huza-mosabb hatású bármiféle szóbeszédnél, ennek szinte ki sem lehet mutatni helyénvalóságát. Ami egyszer kimozdíthatatlanul ott áll, az sok mindent meghatároz... Ahhoz akárki még tarthatná is magát a későbbiek során, igazodni lehetne hozzá, nem lenne ilyen roppantul kiterjedt útvesztő ez az egész környék. Akárhova és akármiből is építkezzék, én a maga pártján vagyok – mutatkoztam segítőkésznek, mint afféle útszélien föl-szedett jó barát. – És különben is, ideje volna már fölépíteni ezt a világot! Erről én hajlandó vagyok pecsétet papírt is adni! – ütöttem magam előtt ököllel a levegőre, mintha a kezemben lenne a bélyegző. – Különben is úgy hiszem, aligha tudja megérteni, mekkora öröm a számomra, hogy kikeveredtem ebből a valaki más számára fönntartott csapdából; azonban máris többet beszélek a kelleténél! – igyekeztem szűkebbre fogni mondókámat. – Ám ez itt egy örök környék! – lelkendeztem hamisan, erre viszont az készítetett, hogy úgy éreztem, szilárd partot ért a lábam, ha ronggyá ázva is, de kimáztam abból a kétes, süketpusztai ködölésből.

– Annyira húzza vissza a szíve? – kérdezte tőlem a lappadt zsákú, fölvetett fejjel, lefelé nézve, hogy így akként érezhette, valami meredélyről tekint alá rám, a leggyőzöttre.

– Á, csak bolondozom! Fogalma sincs arról, hogy én honnan menekülök. Tekintsen is nyugodtan annak: menekültnek. – És azonnyomban, ott, a tövében meg is kezdtem menekültkéntem tengetését.

– Most lesz itt fatelep, vagy nem lesz? – kérdezte aztán.

– Lesz, lesz! Pecsétet papírt adhatok róla! Téglagyár már van, most következik a fatelep. Hamarosan jelentős szállítmányok érkeznek. És kezdetét veszi az építkezés.

– Ezt nem az újjából szopja? – kételkedett még mindig a szavaimban, talán nem is alaptalanul.

– Miféle újjából? Ugyan már? Hát hogy hívják ezt a helyet? Süketpuszta ez?

– Nem. Ilyet még nem is hallottam!

– Nohát, mától kezdve úgy hívják, hogy Süketpuszta. Ide lesz kitéve a táblája, hogy innentől arrafelé Süketpuszta. Ide! – rajzoltam keresztet bakancsom orrával a nyirkos földre. – Megbízhatnám magát azzal, hogy kitegye majd ide azt a táblát?

– De még villany sincs!

– Ide vezetjük! A röptér miatt!

– Hogy repülőté? Itt? – ámult el; büszke lehettem, mennyire élethűen elő tudom adni a semmit.

– Már kész az alapozása! És maga fog mindenre fölügyelni! – Már nem is pislogott rám oly meredeken a magasból. „Majd én megtanítalak benneteket szörnyűket álmodni”, gondoltam, „ha a magatok fonásából még semmire sem jutottatok!” – Maga csak menjen nyugodtan arra, amerről én jöttem, ott mindent meg fog találni!

Én meg épp az ellenkező irányba indultam; így hagytam el az általam eddig világosan jelzett helyet, habár mérget mernék rá venni, hogy sokkalta inkább belebonyolódtam a labirintusába, mint kikerültem belőle, habár az egész továbbra is merő föltételezés a semminemű talaján, ahogy személyem is tisztázatlan maradt, úgyszólván két zárójel között, amelyek ugyan távolodnak egymástól, valami sajátos tartalmat igyekezték magukba zárni, vagy épp a korábban tett kijelentéseimet, vagy az ezután következőket, nem tudom. Mi lenne enélkül a jövő! Talán nem is lenne egy fikarcnyi jövő sem...

Tehát e pillanattól kezdve megszállottan a jövődtől, amelyhez oly nehéz megtalálnom az utat, azért valamiből nekem, idegen személynek is föl kellene épülnöm, habár kevesek járhatnak szerencsésebben annál, hogy nem kell belefulladás a tojásba, amelyből az eredeti szándékoltság ki szeretne volna költeni őket: mindenesetre még jelentős hozományom is volt innen, a pecsétnyomó fekete bőrtáskája, amelynek tartalmát alkalomadtán majd ki fogom rakni, lesöpört járdaszélen vagy kövezeten, afféle vándor zug- vagy zsiárusként, egyáltalán nem azzal a szándékkal, hogy tulajdak rajta, hanem hogy lássam, mihez is kezdenék velük azon kívül, hogy már mióta magammal cipelem az egész testes rakományt, és csupán a fegyver ad némi biztosítékot arra, hogy majd egyszer, legalább egyetlen alkalommal valami lényeges is történjen – velem? másvalakivel? –, de ez csak úgy kötetlenül eszembe jutott, hiszen annyi mindenki másnak van fegyvere, s azoknak mi eszükbe nem jutna, az én elgondolásaim meg sorra csütörtököt mondanak.

Úgyhogy most mi is legyen a helyzet az eddig eltöltött időmmel, tekintetném-e én ezt valami módon nevelődésemnek, olyan értelemben, hogy „edifikáció” vagy talán méginkább „edukáció”, aminek révén a köröttem átmeszelt világ megnemesített, miután különben is adva voltam labirintusa méhében, az pedig végképp a kétbalkezességemen, az ügyefogyott magatartásomon múltot, hogy annak rendje-módja szerint nem kallódtam el benne, hanem a vakszerencse kitoloncolt e megnevezhetetlenség szélére, anélkül hogy magam bármiféle változáson estem volna át, még csak a hangulatom sem lett nyomottabb, miként várható lett volna az átalatlan éjszakát követően, illetve mikor is aludtam én utoljára? – mindez mostanra szét-

folyt a döglött mézben, amelynek kétségtelenül el kellett volna fednie, mint olyasféle tartozékát ennek a világnak, amelynek a továbbiakban semmi jelentősége sincs, illetve valamilyen szempont alapján takargatnivaló, és sebtében aligha van más mód az eltüntetésére, viszont a hirtelen jött változások ezt követelték, kifejezetten sürgették a tegnapi tartó múlt láthatatlanná válását, mintha még nem is alakult volna ki, és utólag – a jövőben – kelene megformálni: ezért volt szükség a rengeteg fehér fölületre, hogy talán könnyebb legyen az ördögöt a falra festeni. Mennyire tobzódtam volna máris ennek az újnak a színhatásaiban! Habár sokkalta inkább lehetséges, hogy Boros Kázmérként úgymint eltávolítottak volna az elérhető helyszínekről, és akkor már inkább a váratlant kedvelem, mintsem hogy más szabhasssa meg, mi várjon rám. Megértettem, bizony, hogy Úrfi is miért száguldott oly sebesen abba az ismeretlen irányba, amerre én talán éppen őmiatta nem vettem az utamat, hiszen én mégiscsak abban a tudatban voltam, hogy itt esett világrajövelelem, hogy végül is dinamittal robbantottak ki a kenyérszűztáblából, vagy csupán ennek a robbanásnak az emlékével léteztem, és ültem utána frissen kiszellőztetett szobában, fölhúzva fehér harisnyás lábamat, nehogy ártalmamra legyen a beáramló csípős levegő, de a robbanás füstjét mindenképpen ki kellett csapatni, habár a közelemben már nem volt senki sem, nem is hiszem, hogy valaki is emlékezett volna rám, és innentől számítva magam sem igen emlékeztem semmire sem, igencsak föl kellett volna rázni mésztől befröcskölt és elsatnyult egykori emlékezőtehetségemet.

Velem kapcsolatban azonban innentől szünetelni fog a nyilvántartás! Ha a hangulatom nem is vált nyomottá, a robbanástól megnyomódott tésztafejem várhatóan úgy véglegesíti tudatomat, mintha nem is éltem volna a földkerekségnek ezen a részén: valaki más csapott ott galibát vagy igen megfontoltan csupán okot adott arra, hogy a helyében mások csapjanak, ám mire végére akartak járni az egésznek, az már nem volt sehol, habár az ügyet súlyosbította, hogy ugyanakkor veszett el a téglaegető pecsétje is, ezzel együtt mégis bittal üthették a nyomát; hogy azok közül lehetett valaki, akiket hajnalban sebtében rukkoltattak, és az egymagában is elég nagy rejtély volt, miként tudták rászorítani őket, hogy már induláskor nótázzanak – borzasztóan régi nótáik voltak, és talán ezért is esett rájuk a választás, hogy majd tanfolyamon tovább iskolázzák a hallásukat, és nem találomra állt össze a létszám, Parazsa Viktor számadatai szerint, mert akkor mindenkinek mennie kellett volna, tartósabb kényszermunkára, amíg csak le nem pergett róluk a meszelés, hogy egészen más színben tűnjenek föl, s az efféle színváltozás tetemesebb és huzamosabb tartamokat föltételez, gyors ceruzavonásokkal nem is könnyű kiszámítani, hogy valójában mennyit is; no, de ez innentől már nem rám vonatkozott, a pecsétről viszont bizonyára maga

a pecsétnyomó nem akarta tudni az igazat, csupán a revolvere után bánkódhatott mindhiába, mert arról egyszerűen még csak említést sem tett.

Vagyis ki tett itt bármiről is említést? Én semmiről sem tudok, ami itt szóba került, az másvalakivel történhetett, s hogy az a valaki beszélt-e róla valahol, az már kizárólag az ő dolga lehet, azé a süketpusztaié vagy mit tudom én, kié; én előbb azt gondoltam, hogy jobbra kellene fordulnom az úton, de aztán mégis az ellenkező irányba mentem, amennyiben ez pontos, és nem kevertem össze a jobbat meg a balt, régi gyakorlatom szerint, úgyhogy bármiről is számoljak be, az minden valószínűség szerint egészen megbízhatatlan lehet: én kizárólag a saját szakállamra végezhetek ezt vagy azt, lehetőleg olyasmit, amiről nemigen kell majd számot adni, illetve senkinek sem tartozom róla számadással – ennyi szabadságot talán összegyűjtöttem eddig a kalapomba, ha még azt is el nem hagytam valahol. Csak annyit tudok, hogy egyvalamitől leszek képtelen szabadulni, szinte az idők végezetéig, az pedig a pecsétnyomó táskája, és bár sohase láttam volna meg, ha ez a segítségemre lett volna egyáltalán, mert talán ném is én választottam a táskát, hanem az akaszkodott rám, tekintet nélkül a súlyára, hogy most már fussak vele, csupán azt nem tudtam és most sem tudom, hogy hová.

Azután valaki utolért egy régi, pöfögő, magasra emelt hátsó ülésű DKW vagy Zündapp motorkerékpáron – csak hol szerezhetette be hozzá itt az üzemanyagot –, bőr micisapkája egészen összeroppedezett a fején a mindenféle időjárás frontoktól, amelyeken eddig, bizonyára évek során át, keresztülhaladt, olyasféleképpen, mint aki szakadatlanul úton van, akár a földgolyó a világűrben, és még rám is dudált, hogy menjek az útjából, vagy csupán azért, hogy mellettem állhasson meg, és lábával ne kelljen a sárba taposnia: afféle régi vándora az úttalan utaknak, aki szakadatlanul a maga kényelmét keresi.

Valóban megállt, és nem is szólt semmit, mintha tisztában lenne azzal, hogy a motor zajától úgysem lehetne egy szavát sem hallani, s hogy menet közben úgysem nyílik alkalom az eszmecsere, hanem csak intett, hogy telepedjek mögé, a magas hátsó ülésre, ahol eddig én még sohasem foglaltam el a helyemet, úgyhogy most egyszerűen olybá tűnt, mintha kiemelték volna a tájból, az eddig csupán részleteiben látott egész fölé, valahová a levegőbe, ha nem is nagyon magasan, de annyira mindenképpen, hogy a lábam ne érjen a földre, valahogy úgy, ahogyan az akasztott emberé, fölakadva egy olyan sebesség fonálára, amelyet, ha veszem magamnak a fáradságot, futólépésben is le tudtam volna gyűrni, ám ez megkönnyebülés is volt ugyanakkor, hogy másra – akár egy gépre is – ruházhattam át a táská súlyát, szinte megosztozhattam vele tanácstalanságomon: egyszerűen már nem is kellett azon törnöm a fejemet, hogy mihez kezdjek vele. És most már egészen másvalaki, egy vadidegen irányította pályámat, nekem a to-

vábbiak során szinte közöm sem volt hozzá, mivel beleszólni a legjobb akarattal sem tudhattam volna, és különben is képtelen lettem volna megmondani, hogy merrefelé tartok.

Mintha valójában csak most ért volna véget a dinamittal való kirobbantásom, mindegy, hogy miféle lágy vagy képlékeny, esetleg akár szilárd anyagból is, most vált előttem teljessé, hogy adva van számomra ez a szabad térség, amelyik sehonnan sem kiút, hanem egyszerűen beleveszik önmagába, semmit sem jelentve, legalábbis az én számomra nem, függetlenül attól, hogy bizonyára létezik valami mitológiája, amelyen most zötyögve, rázkódva és rengve áthaladok, akárha a kerék fölhalálójává lennék, pusztán a gördülékenyebb megjelenítés céljából, ahogy forog alattam a fölgöngyölített egyenes furcsa definiálódása, és elragad a nyilvánvaló ismeretlen felé, mintha használnék valamit, akármit, pedig majd éppen én! Egyik kezemmel – talán a jobbal – a különvált és kimagasló ülés kapaszkodóját markolva, a másikkal meg a mögöttem levő csomagtartón hánykódó táska fülét szorítva, miközben mindegyre arra várok, hogy majdcsak adja magát valamire a dolgom... Olyan ügyem, amelynek kétségtelenül nehezen tudok arra a szintjére vergődni, hogy végre a kezdet kezdetén legyenek vagy legalább tudjam magamat. Nagy különbség!

És most egy félszegűsítő vitt, pontosabban ragadott magával ismeretlen rendeltetésem felé, amellyel egyikünk sem lehetett tisztában, csupán a pocsolyák sarát csapták szerte a motorkerékpár kerekei, akár a tengerfenék iszapját, nagy gázzal rohanva neki a kátyúknak, nehogy megfenekeljünk: ha erre sor kerül, talán nekem kellett volna magas helyemről alászállnom, s erőlködnöm a híg latyakban, mintha disznóval birkóznék, hogy jusson valamire a gép – azért nem szerettem volna ennyire azonosulni a földdel, hogy támasztékul szolgáljak benne egy ilyen elképzelésnek, amelyről még csak azt sem tudom, micsoda végkifejletet szánhat nekem: mert az nem volt igaz, hogy bőrsődni kezdő fölszínű, dermedt pocsolyából szökkenem talpra annak idején, hogy itt valahol lappanghat szülőhelyem, s most az a veszély fenyegetne, hogy esetleg vissza kelljen térnem őstelevényemhez; ám a félszegűsítő mégiscsak a tulajdon terepén lehetett, ősi országúton, amelynek minden hajlatát és domborulatát ismerte, már előre tudta, mi hol van, akár a tulajdon szájuregében, és még véletlenül sem szeretett volna a fájos fogára ráharapni. Menten ott hagytam volna, és aztán, bánom is én, gondoljon, amit akar, úgysem tudott volna üldözőbe venni, még ugyan hova és miért is jött volna utánam, árkon-bokron át: kár lett volna üldözésekre pazarolnia az idejét, mivel az is fölmerülhetett volna mint kérdés, hogy éppen őelőle futok-e, s aztán hová? Hát nincsen nekem jobb dolgom? Mintha kezdettől fogva angolnák észjárásához igazodnék...

De aztán mégis talált magának kitérőt, féloldalgós házsört, amellyel átel-

lenben egy épület előtt szilárd talajra gördültek föl a motorkerékpár kerekei, s a félszegűző is száraz helyre tehetle le a talpát – nem is tudom, miért ragaszkodhatott ennyire az ilyesforma kemény terephez, amikor szerintem a cipője már telefolyhatott sárral, sőt, előlről egészen térdig sáros volt, mintha futtában sárból készítettek volna neki lábat, de már nem simították vagy vakarták le, hanem úgy hagyták, teli csorgásokkal, s ezt akarta mindig szárazra vinni, mint aki csónakból lép a partra. Csakugyan kényelmetlenül érezhette magát, mert az eddig tapasztalt szófukarsága ellenére nem átallotta megjegyezni:

– Megállj, majd egy kicsit lecsorgatom magam! – és csöpögtette magából a sáros levet, mintha salátát mosnának a nadragjában.

– Nem megyek én sehova – mondtam –, nem nagy bizodalmam van nekem az efféle helységekből...

Pedig a hely a rendes napi életét élhette, a csoda tudja, mit csinálhattak, bizonyára mégis folyt valami rejtett tevékenység az erre alkalmas zugokban, valahol két pocsolya, vagy fogalmam sincs, mi között, juhokat fejhettek a kos vagy a szamarak fölügyelete mellett, ha egyáltalán kiteleltek már a birkák, ha egyáltalán ezen a helyen teleltek s már nem szoptattak – én másforma időből voltam érkezőben és megintcsak másféle időbe tartottam, s ahogyan szóba is került már, én menekült voltam vagy egészen elveszett, s az első kutya, amelyik rám rohant volna akármelyik törött léckerítés mögül, biztosan a lábamba mar, nos, ilyen kilátásokkal nem nagyon hetvenkedhettem a csöpögő félszegűző előtt, aki eddig elhozott, s nem tudhatam, vajon továbbvisz-e, habár ez a dolog logikájából eredt volna, legalábbis az én szememben.

Mellettünk, mindjárt a kitérőnél, kút is volt, kinn, a nyílt utcán, kemény, elmozdíthatatlan betonkávával, és bizonyára az épülethez tartozott, hogyha netán valakinek inni támadna kedve, ne kelljen nagyon messzire mennie – fontolgattam magamban, miközben az erős vödört szemléltem, mintha éppen el számítanám lopni, hogy meglegyen az egyensúlyom, akár egy ekvilitristának, mondjuk: erről a vödör, amarról meg a táska, csupán azt nem tudtam eldönteni, hogyha megtenném, üresen vagy vízzel tele vinném-e magammal, hogy úgy egyenlítsem ki a táska súlyát. Ez annyira a legmélyebb és legsajátabb lelkiismereti gondom volt, hogy megoldásában nem folyamodhattam segítségért a félszegűzőhöz, mert legföljebb azzal üti el, miszerint nem képzelem talán, hogy még egy vödör vizet is vigyünk a motorkerékpáron, mert csak lötyögne minden irányba, inkább öntsem rögtön az egész vödörrel a gallérom mögé, hátha ettől lehiggadok és kiverem a fejemből annak a közkútnak a vödört, esetleg borítsam a fejemre, ha már nem tudok meglenni nélküle! Jó válasz lett volna, még az a szerencse, hogy egyáltalán nem is fordultam hozzá, nem is tudhatott róla, hogy ilyesmi gyötör.

– Pedig ez különben nagyon jó hely... Azelőtt, amikor még volt az úton forgalom, éjjel-nappal tartott itt a jövő-menés. Ezerszám ittak lovak abból a vödörből – hívta föl rá a figyelmemet, mert talán észrevette, hogy a vödör ott himbálózik a gondolataimban.

– Akkor itt számos esemény játszódhatott le annak idején – jegyeztem meg, mint afféle utólagos tanú.

– Ajaj, itt még embert is öltek... Alighanem épp itt, ezen a helyen, ahol most állunk.

– Tehát itt vér folyt... – szorítottam magamhoz a táskát. – Most meg csak a sár csöpög... Úgyhogy a leghelyesebb, ha az ember már így is készül föl – kattant a nyelvem, mintha a revolver dobja fordulna el az agyamban.

– Ki tudja, mit hoz magával akárkinek a végzete! – bölcselkedte el magát a félszegűsző. – Mégis, aki csak erre jár, sohasem kerüli el ezt a helyet. Olyan ez, akár valami ellenőrző-állomás, nagyon illik ide ez a kietlen hely, és vigaszul sokféle italt is mérnek.

– Nem baj, én úgysem iszom, vagy legalábbis eddig, az az igazság, hogy nem ittam – próbáltam igazolni magamat.

– Pedig ha poros lenne az út, akkor most nagyon jót tenne egy korty – igyekezett fölkelteni az érdeklődésemet e jótétemény iránt, mintha bizonyos új minőségekbe szeretne beavatni.

– Én az isten háta mögül érkezem, nem tudom, jól mondom-e – iparkodtam magyarázatát adni szokatlan magatartásomnak; arra igen hosszadalmas, és a számára bizonyára érdektelen is lett volna kitérnem, hogy valójában Agg Halál háta mögül, mert az volt az utolsó olyan hely, ahol némileg biztonságban tudhattam magamat –, és a szokásaim önmaguktól alakultak ki, épp ezért olyanok, amilyenek.

Ekkorra azonban lecsorgott róla a sár, és a motor is pattogva hűlni kezdett, semmi rostokolnivalója sem volt tovább idekinn, úgyhogy elindult az épület bejárata felé, és csak az ajtóból szólt vissza, mintha én szabódnék, mert sajnálnám, mondjuk, a pénzemet, pedig valójában azt sem tudhattam, hogy van-e pénzem, sok minden homályos volt még velem kapcsolatban, nem csupán az eredetem.

– Most jössz vagy nem jössz? Vagy tovább számítod lógatni a szárnyaidat? Mi a fenét hordozol abban a nehéz táskában? – kérdezte csak úgy, félvállról.

– Ebben? Jaaa – engedtem a táskát övező szorításomon –, csak a tisztát... A váltás ruhámat.

– Akkor te csakugyan elpályázol innen? – és ezt is most jutott eszébe megkérdezni, onnan, az ajtóból, kiáltva nagy hangon, mintha szónoklatba kezdene bele.

– Honnan? – mondtam, mintha a visszhang válaszolna neki helytelenül.

– Hol van az az innen? – mentem utána, mint aki ezt föltétlenül meg szeretné tudakolni.

A széles küszöbre patkó volt szögezve, mintha annak emlékére került volna oda, hogy egy ló valamikor bal lábbal lépett be a helyiségbe, ám odabenn alig tartózkodott valaki, hacsak térdén átvetett lábbal nem Agg Halál gubbasztott egy sarokasztalnál, meg mertem volna rá esküdni, hogy ő az, habár futó ismeretségünk után nem ismert meg, vagy lehetséges, hogy mindketten ekkora változáson estünk volna át? Pusztán két valaki lettünk, – aki nem képes fölismerni egymást, pedig eredetileg ugyanannak a cselekménynek voltunk az eszközei.

– Onoka – mutatott be ekkor egy gácsérfarokra fésült hajú egyedet a fél-szegűsző, s ennek még az a szivárvány is ott tükröződött a haján, amit a kacsaszárnya vert volna vissza; nekem viszont most ismét gondot jelentett a magam megnevezése, nem mondhattam azt, hogy: Boróka, mert akkor esetleg a sarokasztalnál silbakoló, amennyiben csakugyan Agg Halál lenne az, még fölfigyel a nevemre, vagy áriázni kezd, miszerint: ezt a nevet már hallottam valahol, ki a fene lehetsz te, hogy nem képes rád visszaemlékezni az ember, mintha kiszippantottad volna az eszét, vagy most a másik feledet mutadod, mintha a holdvilág kezdene el forogni a szemem előtt! Ennyire azért még nem lehetek berúgva, igaz-e, Onoka, nem szoktam én azért anynyira berúgni!

– Kázmér – mondtam tehát a szemébe ezt az elkallódott nevet, ami anynyira hiányzott az irodista számvetéséből, vagy pusztán én vettem utólag (mostanra) a fejembe, hogy ezután vagy ettől kezdve így fognak hívni, mintha be szeretnék illeszkedni valamibe, és, íme, ennek a föltételnek is rögvést eleget teszek –, de ez egyáltalán nem fontos – próbáltam máris oda hatni, hogy meg se tudják jegyezni: tehát ha nem tudnak rá hivatkozni vagy elfelejtik, nem is létezik.

Onoka ezt követően helyet változtatott, átkerült a sötét tülös oldalára, ott valahol tarthatta minden tudományát; rengő hajú volt, úgy leffegett és hullámzott rajta a bőre, mintha túlságosan is bő ruhába rázták volna bele, s ez mindenképpen ki szerette volna tölteni, de végül nem volt mivel, és csupán a látszat maradt, hogy bele szeretne nőni mintegy a tulajdon bőrébe, s ez most tartott, végeláthatatlanul, miként a hosszú élet, talán még a túlvilágra is átnyúlt belőle valamennyi, vagy ez a föltételezés csupán az állítólagos Agg Halál állítólagos jelenlétének volt betudható: nemigen tudtam ezen tovább elmenni.

– Mit parancsolnak? – kérdezte szinte kiábrándultan a tulajdon kövérségétől, hogy azt most így akaratlanul is be kellett mutatnia.

– Én semmit! – vágtam rá nyomban, mint aki már jó előre fölkészült a kihívásra, ám a fél-szegűsző egyáltalán nem osztotta ezt a véleményt, és ő itt mégiscsak magasabb beosztásban volt nálam.

– A szokásost! – adta föl a rendelést. – Kettőt a szokásosból. És maga – fordult az állítólagos Agg Halál felé –, maga, Jóska bácsi mit iszik?

– Én? – kezdett el fészkelődni a székén, majd kivágta: – A fíngon kívül mindent!

– Akkor hármat a szokásosból – nyugtázta szinte megelégedetten a félszegűszó.

És érkezett is a szokásos, nagy pohárban, mintha legalábbis annak az egykor betévedt lónak szánták volna, s el tudtam képzelni a majdani hatását: azt a lórúgást, amit hamarosan kapok a tésztafejembe; ám mivel még sohasem próbáltam, az is lehet, hogy egyszerűen se szó, se beszéd, csak rákapok, és hamarosan egészen hírneves részeges leszek, itt teljesednek ki hajlamaim, ezen a környéken, vagy csak mindig ide húz majd vissza a szívem, akár a vízbe hullott fejszét a nehézkedés a mélybe – meg is volt bennem az ehhez méltó tompaság, igaz, csupán érzelmileg, ám semmiből sem állna ezt kiterjeszteni értelmi képességeimre is, nyomban rájöttem, amikor a kórusban fölhangzó biztatásukra ittam a nekem szánt pohárból. Valóban tökéletes volt a hatása, habár még nem tudtam, hogy ez lesz, illetve innentől kezdve számíthatom végleges honosításomat, őshonossá tételét annak a fikciónak, amivé létrejövetelem bonyolult útján sikeredtem, és most csakugyan elültetnek engem is ebben a földben, akár egy nagy krumplit, amit majd disznó legyen a talpán, amelyik ki fog túrni.

– Ettől aztán szinte földre gyökerezik az ember, mi? – érdeklődött Onoka, ám a többiek kíváncsiságát sem igen lehetett figyelmen kívül hagyni.

– No? No? – tolta közelebb felém a képét a félszegűszó. – Megfelel-e a hatása?

– Isten-isten! – kiáltotta Agg Halál hasonmása, és úgy hajtotta föl a maga poharát, mint aki repülőgépből veti magát utánam a feneketlen és bizonytalan mélységbe, talán mert semmi áron sem szeretne szem elől téveszteni.

– Kérek még! – mondtam elszántan, pedig jelenleg még elég sok volt a poharamban is. – Kérek egész palackkal, majd én fogom porciózni – biztattam Onokát, szinte arra kényszerítve, hogy ismét vonszolja el magát a sötétség. Tulajdonképpen nem ártott volna, ha kicsalom az épület elé, és jól megkergetem a kút körül, mintha locsolkodni készülnék, és férfiakat is szoktak volna meglocsolni. Azonban nem tehettem, mert a táskától semmiképpen sem szerettem volna megválni, most is ott volt a lábam mellett, akár valami fontos kezebeli vagy idomított kutya, esetleg más hasonló tartozéka akárkinek: miért lennék én árvább másoknál? Onoka talán észrevehette ezt a ragaszkodásomat a táskához, mert nem állhatta meg, hogy meg ne kérdezze, vagyis hozzászokhatott a szeme, hogy időben fölmérje az ide tévedőket, vajon melyiküket mi szél hozta:

– Mi van ebben a hasas táskában?

– Dugóhúzó meg ilyesmi. Ami útra kell az embernek – válaszoltam. – Egy-két szerszám...

– A váltás ruhája! – segített a félszegűsző fölsorolni a táska tartalmát. – Csak restelli megmondani.

– Valami történhet a világban – mondta erre Onoka –, mert mostanában sok ilyesfajta járkál itt minden irányban.

– Én merő véletlenségből kerültem ide – igyekeztem megnyugtani. – Egészen másfelé indultam, de aztán kínálkozott ez az alkalom a motorke-rekppárral... A világért sem szerettem volna elszalasztani, úgyhogy most itt vagyok. Különben ha futólépésben is jövök, mostanra még a fele utat sem tettem volna meg.

És ezt követően békésen a nyakára hágtunk a palacknak, majd Onoka még egyet hozott meg egy üres poharat is, a maga számára, csakhogy ő jobban bírta, mint mi hárman együttvéve: ebben múlt el a délelőtt, s e múlás során csak nagy néha mutatkozott valaki, jártak ki-be, de csak annyi emlék maradt utánuk, amennyi az ajtófélfára vetülő árnyék – a kevesnél is úgy-szólván kevesebb, csupán a kocsmai biliárdasztal ácsorgott lábát váltogatva a helyén, és akkor Onoka megemlítette, hogy már bizonyára böjt van, de ez rajta egyáltalán nem látszott meg, és ezért mozognak itt ilyen kevesen, de még nem biztos, hogy annyira benne járnánk az évben, majd mindjárt megkérdezi az anyjától, aki fejben szokta tartani az ilyesmit, és ki is ment egy ajtón, azzal, hogy azonnal visszajön a hírrel; hallatszott is valami fojtott hangú vitakozás, de az inkább, ahogyan én ki tudtam venni, a sóra vonatkozott:

– Most tettem-e bele, vagy nem tettem? – gyűrődött föl a levegőben egy asszony hangja, de olyasformán, mintha csak Onoka vacakolna, és női hangot próbálna utánozni.

– Nem tudom, a vendégekkel voltam – válaszolta Onoka természetes hangja –, meg kellene kóstolni.

– Mindenesetre tesztek bele egy keveset – közölte az elváltoztatott hang.

– Én nem tudom, hogy kell-e bele – vitatták ráérvősen még egy ideig, ám az nem derült ki, hogy végül is megsózták-e, vagy sem, a böjt ügye viszont szóba sem került közöttük.

– Nem nagyon kedvelhetik a böjtöt – állapította meg ennek alapján a félszegűsző.

– Igyuk meg mind, mire visszajön – markoltam meg a palackot –, úgysem fog emlékezni rá, hogy a távozásakor hol is hagyhattuk abba. Hoz majd egy másikat.

És így nyakaltuk a szokásost, borzasztóan kellemesnek éreztük az itteni fölakadt szemű időnek a múlását, vagy talán már túl is voltunk az idő mulandóságán, hogy mekkora távolságra és mitől, ez már ekkor föl sem me-

rült, vagy csak egyszerűen titok volt, számomra különben is túl sok volt a titok, épp ezért kellett talán úgy viselkednem, mintha mindent tudnék, csupán ide nem illő idegen nyelven gondolkodnék, s időbe tellene, amíg képes leszek valami módon a helyzetre lefordítani: és ez a napsütés lett volna, amit, gondoljunk csak bele, mennyire hiányoltam már, a labirintustól kezdve, habár azt sem hittem volna soha, hogy majd egyszerűen csak itt leszek e helyen, mintha az imént léptem volna ki a falból, vagyis egészen pontosan mi is volt itt a helyzet?

Ez volt itt az igazi titok, túl mindenfajta titkolózáson, a rejtelem, ami talán csak most ért utol, mert hozzá képest túl sebesen tettem meg az utat, és ha egyszer már utolért, biztosan a fejemre is fog mászni – vélekedtem –, a félszegűszo pedig nem fog hajlandóságot mutatni arra, hogy egyhamar továbbinduljon innen, csupán azért, mert nekem olyan érzésem van, hogy ez a hely nem lesz majd megfelelő, egyáltalán, kinek nem megfelelő ez a hely? Ki is az, aki sehol sem találja a helyét?

– Elnézést – mondtam hirtelen –, nekem ki kell mennem. Merre van itt a mellékhelyiség? – nyúltam a táska füle után.

A félszegűszo ugyanarra az ajtóra mutatott, amerre az imént Onoka vette útját a boszokránykonyhájuk felé: – Csak át az udvaron, jó sokat kell menni. A táskát itt hagyhatod, nem bántja azt senki!

Még tétováztam is az ajtóban, ám az állítólagos Agg Halál kajánul megjegyezte:

– Már hogy hagyná! Amikor abban tartja a dugóhúzóját! – látott el útravalóval.

Egy pillantást vettem a nyitott konyhára, és csupán Onokát láttam, ahogy épp töltekezett, kanalazta azt a sós vagy sótlan valamit, és bizonyára ott kellett hogy legyen elméletbeli anyja is, a böjtök tudója, úgyhogy a jelekből ítélve még nem vette kezdetét a böjt, vagy már túl is jártunk rajta, ám mire ezt végiggondoltam, jócskán keresztülhaladtam az udvaron, s ott átemeltem a táskát a rozoga drótkerítésen, majd magam is utánaléptem homályba borult fejemmel, bár lehet, hogy helyesebben teszem, ha megpróbálok háynyi, a hasamban levő hideg batyu miatt, hátha most sikerült volna kiöklendeznem – képzelődtem –, talán az elfogyasztott „szokásos” hozzásegített volna, csupán az jelentett némi fönnakadást a dologba, hogy mostanra már sejtelmem sem volt arról, mit is kellene annak a lazán összegöngyölt batyunak tartalmaznia, ha egyáltalán valamit is lenyeltem valaha is azzal a céllal, hogy a gyomromban őrizzem meg, amikor meg sem tudnám mondani, hogy mitől. Így megy feledésbe minden lényeges dolog, és emiatt van szakadatlanul arra utalva a világ, hogy előlről kezdje önmagát – fogalmazódott meg bennem a batyu föltételezett helyén a nézet, pedig úgyszólván idea volt még nemrég is, amely olykor mintha még magamnál is fon-

tosabbnak tűnt volna: egy, kenyéértésztaba rejtett eszme, amelyet dinamittal sem lehetett kiobbantani. És erre kellett volna visszaemlékezni, mintha ez lenne egyedül hivatott, hogy magára formázzon, akár valami hegedűtokot.

Láttam is a húrjai alatt lábatörött hegedűt – így, bizony, még ha tudnék is, akkor sem lehetne játszani rajta. Máris megvigasztalódhatok azzal, hogy nem is tudok. Nem tudom, pontosan emlékszem-e vissza, hogy a tok zöld posztóval van bélelve, ugyanolyanl, amilyen Onoka néptelen biliárdasztalának borítása is; amikor odanéztem, csupán egy bábu ácsorgott a zöld mező közepén, de a három golyó sehol sem volt: mintha én álltam volna meg ott egy pillanatra tájékozódási szándékkal a címerpajzs mezejében, nem is oly rég, vagy ki tudja. Nem sikerült tömeget gyűjtenem magam köré, hogy ámuldozzanak rajtam.

Amikor legelőt értem, még nem múlt el valami tetemes idő, ám teljességgel átéreztem a mező közepén ácsorgó báb jelentőségét, hogy kizárólag nyomatékos figyelmeztetés lehet a benti félhomályban, én viszont végre mégiscsak a szabad és zavartalan ég alatt tartózkodom, a ködös képe tükröződik a szememben, s mi mást tehetnék, minthogy a táskát a fejem alá vágjam, s lefeküdjek aludni, vagy csak elterüljek, miként várható is, mert nem énutánam kiabáltak-e: – Maga a halott! Maga a halott? – Ennyivel a legjobb lesz, ha már is ígykszem beérni.

A talajvíz azonban igencsak magasán állhatott, mert amint beleélhettem volna magamat ebbe az új szerepembe, s részben a „szokásos” hatására érvett volna rajtam a szunnyadás, amely talán örök sajtásággommá lett volna (részegségében leheveredett a legelőn, és többé nem lehetett a rajtaütött álomból fölkelteni – ennyiből állt volna a velem kapcsolatos végső megállapítás), egyszeriben harangszót hallottam, de nem a levegőn át, hanem a föld alatti vizeken futhatott valahonnan messziről, talán csak a kutak száján keresztül jutott volna a fölszínre, s nekem eddig sejtelmem sem lehetett arról, hogy ilyen éles hallásom van: mégis a hegedű mellett kellett volna döntennem, hacsak a tokjaként is.

Emitt meg mily kitartoán harangoznak! Már-már az az érzése támad bennem az egyszeri embernek, hogy valahol még mindig tart a nándorfehérvári diadal: majd beleszakadnak az ünnepléshez való hűségbe, ez a bámulatos és kelekótya népség! Ez a megfoghatatlan hűség egy évszázadok óta elveszett stratégiához, vagy csupán ezzel lehetséges azonosulniuk: ez ők! És én, én vajon mi vagyok? Ez a kérdés alighanem még a „szokásosnál” is inkább álmosít.

Az igazság viszont az, hogy aligha leszek én képes akár egy szemhunyasnyit is aludni itt, mert nyomban előttem terem valaki, akárcsak akkor, a semmit illető közvilágítás alatt, amikor pedig a védekezéshez még megvolt

az esernyőm is – föltételezem, hogy ugyanaz az ember lehet, csupán most fegyver van a vállán, isten bizony, katonafegyver, talán hogy azzal noszogasson, és nagyjából ugyanazt a kérdést is teszi föl nyomban, mint akkor, fegyvertelen állapotában a világitás alácsorgó burája alatt, habár akkor semmi érdekeset sem találtam rajta, mostanra azonban minden megváltozott, és talán azóta is engemet keres; hogy kimondottan ő az-e vagy sem, ez csak annyiból nem mindegy, hogy most a fegyver révén jóval nagyobb a fölhatalmazása, tehát máris sokkalta szűkebb a körém hurkolódó látóköre, s nekem kisebb az esélyem arra, hogy kiszabadulhassak belőle, mindössze annyit tehetek, hogy, amíg lehetséges, fekvé maradok.

– Hát maga? – szólít meg, miközben én fél füllel még mindig a rémségesen távoli, ide több évszázadnyira nyelvelő harangszót hallgatom: hogy létezésüknek ebben rejlik a titka, ez bizonyos, de én ebben képtelen vagyok e pillanatban meglegelni önmagamat.

– Nézelődöm itt egy kicsikét – mondom. – Látom, még nem legeltetnek, ha ez egyáltalán legelő. – És fekszem tovább, mintha csak az ágyamban lennék, amelyben Úrfi fölügyelete mellett ilyen szépen megkeltem; vagy a hegedűtok lennék, de akkor nem lehetne nálam a táská, csupán a törekenység volna a bensőmben.

– Nem találkoztunk mi már valahol? Maga borzasztóan gyanúsán jár-kelet itt a környéken...

– Nem, nem hiszem. Nem emlékszem – könyökölök föl fektemben. – Rosszul jegyzem meg az arcokat...

– De én annál jobban! – bár még nem érezni fenyegetést a hangjából, még nem nyúlt a puskájához, még mindig csak a fegyver szíját szorongatja a vállán. Úgy látszik, a világ legjáva dolga ezentúl kizárólag énvelem fog történni. – Milyen név alatt jár-kelet itt, vagy egyáltalán mi a neve, ha van?

– Boros Kázmér – mondtam immár, igaz, csak általam, de rendszeresítetté váló nevemet; ha egyszer valaki a számadatok tanúsága szerint nincs, akkor az nyugodtan lehetek én: így nagyjából kialakulhat az egyensúly.

De micsoda egyensúly!

– Ne járassa maga énvelem a bolondját! Meg különben is, honnan tudja maga az én nevemet? – fortyant föl világ nyilvántartása szerint nem létező ember nevének a hallatán. – A más nevét használni! Biztos lehet benne, hogy ezen nem lesz csak úgy keresztülnézve! Magában még a tetű is hamis lehet!

– Nem vagyok tetves – jegyeztem meg jobb híján.

– De majd lesz... Ott, ahová megyünk!

– Nem megyek én sehova sem; azt gondoltam, hogy humok itt egyet, és most sehogyan sem értem a nekibuzdulását...

– Meg fogja érteni! Nyugodt lehet benne, hogy meg fogja hamarosan érteni...

– Bekísér?

– De még mennyire hogy bekísérem!

– Hova kísér be?

– Azt csak bízsa rám!

– Ajaj, csakhogy én fekve nem tudok menni. Látott maga már olyan valakit, aki a maga kedvéért fekve járt?

– Van ennek is orvossága? – hozakodott elő vele, mintha nem is szarházi csósz vagy mezőőr lenne, hanem egyenesen rendőr. – Föltaláltuk mi már ennek az orvosságát!

– Kötve hiszem – mondtam –, a madarak járnak szarni annak a maga puskájának a csövébe. Két háborúval ezelőtt lóttek vele utoljára, de akkor sem találtak el vele semmit sem! Csak azért hordja magával, hogy ne legyen egyedül, vagy mert inkább ennek az agyával gondolkodik! – igyekeztem rávezetni az igazságra.

Az biztos, hogy fájdalmas lehetett, mert nyomban lekapta a válláról; vezényszóra sem tette volna különben.

– Emelje föl a kezét! – kiáltotta kivörösödve: az ilyen emberek nem jutnak jó végre.

– Türelem! – mondtam fölülve –, mutatok én magának valamit, amitől biztosan meg fog lepődni.

– Maga most nem mutogat! Tartsa szépen föl a kezét – nyomta közelre a képemhez a puska sok állástól elhasználódott csövét.

– Ilyennel a lelencyerek szoktak gyakorlatozni – igyekeztem elhárítani magamtól e túlzott közeledést, és kikapcsoltam a táskát; mindvégig olyan érzésem volt, mintha a nadrágom ellenzőjét gombolnám ki, s ahogy kiemeltem belőle a jókora méretű forgópisztolyt, szinte magam is megszeppentem tőle, hogy milyen nagy.

– Affene! – váltott színt a láttára emez a másik Boros Kázmér. – Ekkorát én még nem is láttam.

– Pedig van ilyen is – oktattam megilletődve, mintha csakugyan a kiteljesedett testrészem lett volna, és láttam, hogy eközben nagyon lehervad a kezében a puska.

– Messzire hordhat-e? – hogy mást eszébe nem jutott volna kérdezni, amikor annyira közel állt hozzám, hogy az imént még a puskája csövét nyomta az orromnak.

– Olyan messzire biztosan elhord, hogy eltalálja a búcsúbeli céllövöldében a durranós bohócot! – nevettem szinte érzékenyülve hatalmas eszközöm fölött.

– Honnan van ez magának? Hol szerezte?

– Hol vette a király a várát? – válaszoltam pimaszul. – Utánam hajították a szurdékban.

– De nincsen rá engedélye...

– Minek is lenne! Ha az ügyis a maga nevére is szólna. És különben sem engemet keresnek az összéírók, hanem magát, hogy rögvest berukkoltasák! – adtam neki hírül az értesülésemet.

– Az nem lehet! Én már szolgáltam! Ki az ördög bízna rám különben puskát, még ha csak ilyet is!

– Azt én nem tudhatom. Meg az is lehet, ha már ez a helyzet, hogy őrnek keresik a többiek fölé.

– Nem kell engemet keresni, én állami hivatalt viselek, ide nem igen kerülhet akárki!

– Miért, magát hol kerítették?

– Az most nem tartozik ide. Biztosan valaki nagyon irigykedhet rám ott, ahol maga mondja, és az mondta be a nevemet. Én itteni mezőőr vagyok, és hogy bebizonyítsam, ha akarja, akár célba is löhetünk – emelte vállhoz a puskáját.

– Jó, jó, de mire? – kérdezősködtem. – Én semmi olyat sem látok itt, amit el lehetne találni... Amúgy meg azt sem tudom, hová valósi mezőőr: már nehogy engem nézzenek annak a nevem miatt.

– Falusi. Ez a határ van rám bízva. Ameddig csak a szeme ellát – rajzolt nagy kört a kezével maga köré a levegőben.

– Azért csak lakik valahol...

– Hát hogyan laknék. A faluban! Miért, maga hol lakik? – nem restellte firtatni.

– Én most, alighanem úgy áll a dolog, hogy sehol. Vagyis itt, helyben. Ettől jobbat maga sem tudhatna mondani! – nevettem rajta, és olyan szemmel nézegettem a revolveremet, mint aki nem először veszi tüzetes vizsgálat alá.

– A fene a maga dolgát, maga vagy mindenre kapható, vagy semmire sem való – próbálkozott az osztályozással, hátha kiségiteném, és mondanék neki valami lényegbevágóbbat is.

– Mondok én magának valamit – közöltem vele, mintha a lelkére akarnék beszélni. – Maga elmegy a faluba, és engem itthagya, hadd aludjak valamennyit, és senkinek sem szól semmit. Biztos lehet benne, hogy én sem fogok beszélni senkinek sem. Különben, úgy érzem, még lövöldözni kezdenék.

(Folytatjuk)

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

IN MEMORIAM

ÁCS JÓZSEF
(1914–1990)

AZ ALKOTÓ SZELLEM FOLYTONOS ÖNKERESÉSEI

Ács József lezárult pályaképe

Egyedülállóan sajátos egyénisége a vajdasági művészetnek a hetvenhat éves korában elhunyt Ács József. Munkásságának jelentősége, a helyi kereteket meghaladva, igazából csak a mérhetetlenül tágabb jugoszláv kultúrközegben kapja meg valós dimenzióit.

Ács az ezen a vidéken oly ritkán tapasztalható polifón szellemiség, az egy időben többfelé figyelő és ható, s ezáltal számtalan lehetőségben kiteljesedő kreatív alkat megtestesítője. Az általa demonstrált emberi-alkotói magatartásforma ellentéte mindannak, ami nyugvó, megállapodott, ami tunya és mozgásképtelen, öntelt vagy dekadens. Ács a folytonos kísérletezést, az új értékekkel biztató kutatást vallotta mindig is sajátjának. Művészetében ennek következtében az örökös megújulás elve érvényesül, markáns határozottsággal polarizálódva a bácskai ember életérzésének és életvitelének azzal a megátalkodottságával, melyet *Isola Bella* (1931) című regényében az irodalmi vezér Szenteleky Kornél festett meg a következőképpen, máig is érvénytállóan: „Kicsinyes, verébfejű emberek. Önzés és settenkedő rosszindulat. Lomha, szürke napok, melyek üres tarsollyal, szenvtelen arccal kullognak a temető felé. Aktivitásod, nagy akarásaid lélegezni sem tudnak a fullasztó porban...”

Az akarás, illetve a cselekvő tett szükségességének Szenteleky megfogalmazta felismerése és tudatosítása Ács emberi-alkotói habitusában szinte felfokozottan, a kozmopolita tendenciák párhuzamán materializálódik hitelen életprogrammá, példázva többek között, hogy a poros és sáros, unalmas egyhangú síksági táj képi jellemzői is mesterien emelhetők metafizikai magasságokba.

A lankadatlan vitalitást és örökös nyitottságot magáénak mondható ácsi művészet mindig is a kurrens irányzatok ütközésének és hatékony egymásba oltásának a demonstrációs közege volt, beleértve a legradikálisabb kifejezőformákat, mint amilyen a képvers vagy a közelmúlt konceptualizmusa,

(Szombathy Bálint felvételei)

egészen a napjaink szellemi válságát tükröző posztmodern piktúráig. Alkotó éveinek abban a kései időszakában is fogékonyságot mutatott az innovatív változások iránt, amikor másoknál – kortársainak többségénél – már rég a megtorpanás, az egy eszméből való művészetfilozófiai építkezés önismétlésekbe torkolló »alkonyi tendenciája«, esetleg az összegezés igénylése volt az uralkodó állapot. Nála nem következett be a szinte konvencionálisan kötelező, a végső megmérettetést feltételező »nagy szintézis«, s ennek a ténye mintegy halála után is nyitva hagyja még a pálya egyértelmű levezetésének a lehetőségét.

A kezdést nem a legszerencsésebb körülmények befolyásolják. A belgrádi Művészeti Iskola légkörét a müncheni realizmus hagyománytisztelő, konzervatív stílusa uralja. A Művészeti Akadémián már valamelyest jobb a helyzet. Ács tanítója, M. Milunović, különben is eszményképe a fiataloknak; jeles művész és kitűnő pedagógus, aki a festészet cézanne-i felfogásának a népszerűsítője.

A második világháborút követően már nagyrészt önállóan, a belső fejlődés és az egyéni felismerési folyamatok jegyében alakul Ács stílus- és művészetfelfogása. Bár előbb még csak az impresszionizmus és a cézanne-i iskola közti határterületek jelzik az önkeresés kifutásának szerény lehetőségeit, az ötvenes évek elején – főként Konjović expresszionista tájfestészetének hatására – rajztechnikája érezhetően oldottabbá, erőteljesebbé válik.

Az ácsi magáralálást azonban egyéb, a konjovići hatástól sokkal egyetemlegesebb művészettörténeti események is befolyásolják. Az ötvenes évek a jugoszláv művészetben egyértelműen a szocrealizmus elvetésének szellemében indulnak. A változások szószólói – így a belgrádi Lubarda vagy a zágrábi EXAT nevű csoport tagjai – leszámolnak a múlt patetikus, avagy tárgyközpontú művészeti ideáljaival, s a háború előtti kontinuitás felújítását szorgalmazva egyben elhintik az absztrakciós művészetfelfogás magvait. Az alkotói identitáskeresés legitimitását jóváhagyó, „ideológiamentes” művészetpolitika egyszerűen lehetővé teszi, hogy a modernista tájékozódású alkotók szimultán bekapcsolódjanak a nemzetközi áramlatokba. A nyitást előlegező pozitív változások jegyében alakul a továbbiakban Ács festészete is. Piktúrájában a konjovići tájfestészet hatása már csak témaként marad hátra. Valamikori példaképét is meghazudtoló radikalizmussal fordul a nyelvi absztrakció metafizikai régióiba.

Az ötvenes évek legvége a definitív magáralálás időszaka. 1959-ben és az azt követő esztendőkből jön létre úgynevezett „ég-sorozata” (*Nagy ég kék és zöld holddal, Dinamikus ég, Nagy ég, Vajdasági és stb.*), amely teljesen új szemléletet hoz a helyi tájfestészet tárgy- és anyagközpontú berögződéseibe. A művészetfilozófiai gondolkodásában végbemenő mélyreható minőségi újítások egyike a materializmussal való szakításban ölt alakot.

Akárcsak Malevics, ő is elrugaszkodik a földi gravitációtól, legyőzi az anyag visszahúzó tulajdonságát. Festészete kifejezetten tárgynélkülivé válik. Mindamellet, hogy a földi horizontot a kép alján egy-egy vékony sötét sávval, minimalizálva érzékelteti, szinte természetes állapotként fogja fel az égbolt kozmikus szubsztanciáját. A végtelen kékségben – amely immár Yves Kleint juttatja eszünkbe – csupán bizonyos definiálatlan, univerzális filozófiai tartalmakat szimbolizáló erővonalak dinamikusan feszülő tengelyei ívelnek a végtelenbe. Az így láttatott kozmogén adottságok egy olyan abszolútum eszményi őállapotára utalnak vissza, amelyben élő és élettelen, létező és nem létező, ember és természet a maga osztathatatlan egységében jelenik meg. A transzcendens energiahalmazok a művész olyan intuitív avagy tudat alatti megsejtéseinek a kicsapódásai, melyeket az emberi őstudat forrásai táplálnak a genetikai „emlékezet” telepeiből. A világúr egy hatalmas, elvont erőter, a transzcendentális erőviszonyokon belüli ütközések és újrendeződések öntörvényű közege.

Ácsnak ezen az első igazán jelentős sorozatán mély nyomot hagynak a természettudományos energetika korszerű tantételei, ugyanakkor a konkrét társadalmi körülményekből való részleges kiábrándulás hangulati tényezői is tetten érhetők benne. Valós és valótlan, racionális és ész feletti viaskodása tehát ez az időszak, amely – a festői nyelv evolutív egymásraépítkezésén keresztül – egészen a hatvanas évek elejéig tart.

A hatvanas évek központi programja szervesen kötődik az „ég-sorozat” már meglevő eszmei és nyelvi rendszeréhez, amelyben Ács nem másolja vagy tükrözteti, hanem az idea szintjére emeli a tájat. Az ácsi táj egy öntörvényű világ, egy az érzékelhető valóságon túli autochton valóság, amely nyelvi vonatkozásban egyre inkább levetkezi az ötvenes évek végének kubista beütéseit, valamint a mértani absztrakcióhoz fűződő kezdeti kötődéseit. Azok a metaforikus erőforrások és energiahalmazok, amelyek a „nagy egék” első vázsnain azonosíthatatlan, utalásos jellegükben teljesedtek ki, a hatvanas évek elején immár a kreatív vizsgálódás központi témájaként jelennek meg.

A festő nagyító alá helyezi a térdinamika releváns tényezőiként funkcionáló, általában kör, félkör vagy körszelet alakú erőforrásokat, s behatol ezeknek a Beuys által oly intenzíven tanulmányozott ismeretlen energia-központoknak a szerkezetébe. Az égszínkék könnyed, lebegő felületei már a múlté; ezeken az újabb vázsnakon a vastagon felkent sötétbarna és fekete hullámvonalai adják meg azt a fajta expresszív drámaiságot, melyet a már idézett Konjović a reális környezet képi kulisszái mögött, a föld, a növények és a konkrét tárgyak konstellációjában tudott megragadni. Ács erőterei az olasz futuristák, elsősorban Balla és Boccioni dinamikai metódusaira asszociálnak. A történelmi avantgárd nyelvi eszközeit továbbfejlesztve Ács

a drámaiság legmagasabb hőfokára, szinte wagneri magasságokba emeli a tér és a mozgás, illetve a tér és az idő korrelációját elemző képeit.

Otthagya „»a lapos, tunya, közönyös síkságot«, hol nem pálmát, csak akácokat kínáló sivár valóságot lehet látni, hol por, sár és közömbösség fojtogatja a lelkeket”¹, Ács a mérhetetlen költői magasságokba emelkedett, úgy is mondhatnánk, az istenek társaságát kereste, a felettünk uralkodó erők titkaiba kívánt bepillantani. Nem volt ez más, természetesen, mint a lélek keresése, sajátos önszembesülés a lét megadattatásával és visszautasításának lehetetlenségével. A művész azonban, aki egyszerre racionális és iracionális alkat, s míg a transzcendens erőket ostromolja, a hétköznapok profán létkörülményeit is hajlandó vállalni, a belső megosztottság állapotában él és alkot. A mozgástanulmányok lassan visszahelyeződnek a földi közelségbe, az emberi élettérbe, s a gépi mechanizmusok – kiváltképp a gépkocsi – működésének dinamikai transzpozícióiként viszik tovább az örökös ácsi témát.

Az életmű központi tengelye körül gyűrűznek azok a látszatra periferikus kérdéskörök, melyeknek kiteljesedő felfuttatására már nincs lehetőség. Ács, kinek számára „mindig a nyitás volt a fontosabb, megérezni a dolgok időszerűségét...”, hirdetve, hogy „a világot meg kell hagyni folyékony állapotában”², mindig is következetes volt önmagához, s korát meghazudtoló frissességgel merült bele az éppen aktuális művészeti áramlatokba, a konceptuális, anyagtalánított formáktól az új képiségig. Ez a következetesség részben a nyelvi-stilisztikai sokrétűségben – mondhatnánk: eklektikában –, részben pedig a több problémán és ötleten való egyidejű foglalatosságban nyilvánult meg, végérvényesen bizonyítva, hogy Ács eredendően analitikus alkata egyfajta tartósan vonzó enigmatikusságot is a magáénak mondhat.

Ács József sok tekintetben a modernista tájékozódású fiataloknak is példaképe tudott lenni, aki a legtermészetesebb közvetlenséggel csatlakozott az új nemzedék kozmopolita programjához, aktív résztvételt vállalva az időszerű alkotói folyamatokban, törölni igyekezve egyúttal az életközeg több évtizedes lemaradását.

Gazdag és végtelenül összetett opusa a vajdasági és a jugoszláv művészet egyik meghatározóan jelentős teljesítménye.

SZOMBATHY Bálint

¹ Bori Imre: *Irodalmunk évszázadai*. Forum, Újvidék, 1975

² Náray Éva: Tanulni és élni tanítani (interjú). *Magyar Szó*, 1987. 10. 24.

JEGELT RÓZSACSOKOR

Ács József kis tusrajza fekszik előttem. Egy a sok közül, melyeket Németh István vasárnapi írásaihoz készített a *Magyar Szóban*.

Zenész. Azért választottam éppen ezt, mert szeretem Ács zenészfigurákat ábrázoló rajzait. Azt, ahogyan a nyers, tüskés rajz ellenpontozza a zenét, ahogy kontráz. Ez esetben azért: ahogyan fogja a hegedű nyakát és a vonót. Nem puhán rátapadva, nem simulékonyan, hanem markolva, ahogyan nehezebb dolgoknak szokott nekiveselkedni az ember. Egy hegedűt nyagगतó földműves. Egy paraszzenész. Igen, Ács rajzain egyértelműen paraszttzene szól – Bartók értelmében.

Bartók nagy gesztusa a különbségtevés, a népies műzene és a paraszttzene, a magyaros és a cigányos cifrázás szétválasztása. A különbség akkora, mint, mondjuk, egy Beardsley-rajz és egy szürmotívum között.

Én a cigányprímásokat az improvizáció zsenijeinek tudom, és ugyanúgy becsülöm őket, mint a néger zenészeket. Attól sem riadnék meg, ha valaki Ady mulatozásából zeneesztétikai következtetéseket vonna le. De eddig még nem talákoztam alaposabb tanulmánnyal, amely Ady és a cigányzene viszonyát taglalta volna.

Tehát a cigányzenészeket megrajzolni, rajzban az ő zenélésükkel azonosulni szintén izgalmas képzőművészeti kaland lehetne.

Csáth írja Vén cigányok című fontos kis esszéjében: „Mindannyian ismerünk efféle vén brácsásokat vagy klarinétosokat, akiknek éjszakás, borosan fénylő, düledt szemeiben benne ragyog a dalnak mániás örülete. Valami szent és beteg erő ez... A cigány művészek mindenkor kis delíriumban élnek...”

De mint hangsúlyoztam, Ács József nem a cigányzenészeket rajzolja. Ő paraszttzenészeket rajzol.

Bartók alaptanulmányában az egyszerű összekély dallam ázsiai „rettentességeről” beszél. A rettenetességet ő teszi idézőjelbe, ugyanis azt akarja

mondani, hogy a magyar kritikusok dúrokhoz és mollokhoz szokott fülének rettenetes az összekely dallam. De számomra valamiféleképpen mégis éppen az a legpontosabb különbségtevés: a selymes, fülbemászó zenével szemben – a rettenetesség.

Ács durva zenésze kis rajzunkon tehát ezt a fokozott rettenetességet – rettenetet játssza. Azért kell jobban szorítania a hangszer nyakát, markolnia a vonót. És nemcsak expresszív (Konjovićyal és Beckmannal rokon) képeiről hallani ezt a zenét, hanem fésült-felületű informeljeiről és hupikék nagy egeiről is ez az erő súvít, ez a pentaton rezgés rángat.

Erdekes még megemlíteni e tenyérnyi tusrajz kapcsán azt is, hogy Ács, a borivó ember (*A bor ontologikus ital*, mondogatta), nem szereti különösebben a kávéházakat, kocsmákat. Bort inni inkább a termelőknél szeret. Sokat üldögéltem vele magam is péterváradi udvarokban, kis konyhákban, legtöbbször nem is pohárból, hanem bögréből iszogatva. Ha kocsmái jelenetet rajzolt, festett (éppen úgy, mint Konjović, akivel együtt járta a zentai és topolyai külvárosi csehókat, Hanyatlökiket), képeiről nem fülbemászó zene szólt. A mulatozás nem dzsentroid. Nyersebb, durvább, már-már mitikusabb jelenetek tanúi-részesei vagyunk. Erősebb rezgés áramkörébe kerülünk. Azt a rettenetet látjuk/halljuk, amelyről Bartók beszélt az összekely dallam kapcsán. Azt a ritmikus megszállottságot, ritmikai energiát tapasztaljuk, amelyről Szabolcsi Bence értekezik a Bartók-muzsika kapcsán: „Ennek a muzsikának ma már közhellyé vált »ritmikus megszállottsága« bizonyára a legnagyobb ritmikai energiát képviseli, mely a zene történetében Beethoven óta megjelent, s bizonyára nem véletlen, hogy a zenének azt a legősibb *közösségi* elemét épp kelet-európai zeneszerző juttatta jogaihoz a XX. század zenéjében.”

(1990. március 20-án)

Két hete írtam ezt a kis jegyzetet Ácsról – tán pontosabb lenne, ha ezt mondanám: *Ácsnak*. Mert ez a kis jegyzet Ács képzőművészeti pentatóniájáról még jelen időben íródott. Noha írás közben állandóan ügyelnem kellett, a mondatok ne ugorjanak át múlt időbe, valamiért minduntalan át akartak ugrani, múlt időben akartak íródni. Igen: *Ácsnak* íródott... Gondoltam, majd valaki megemlíti neki, foglalkoztam vele, jellegzetes impreszionista rádiós jegyzetem neki szenteltem, netán maga is elkap belőle valamit, hiszen mintha láttam volna éjjeliszekrényén egy kis rádiókészüléket.

Előző nap látogattuk meg ugyanis feleségemmel, Németh Pistával és Csorba Istvánnal a kamenicai kórházban. És megdöbbenett a látvány, az, ahogyan ez a bikanyakú ember elveszett az ágyban. Ott volt valahol a pap-

lan alatt, ki-kilesett, nézett bennünket, beszélgetett velünk, a jellegzetes ácsi humor is előbukkant már, sőt arról is szó volt, Pista küldje fel a vasárnap Magyar Szó-s írásait (amelyeket két évtizeden át illusztrált, új, nagy fejezetet helyezve B. Szabó, Hangya és Sáfrány szövegrajzopusai mellé), de annyi ereje már nem volt, hogy a fejét a párnára emelje. Tán azt kellett volna, megigazítani párnáját, felsegíteni, feltenni rá a fejét – no de hát mi éppen ezt nem akartuk elhinni, hogy már annyi ereje sincs. Valójában tekintetének megváltozása, az az egerkepillantás, egerketekintet döböntett meg, hiszen annyi erőt, bizakodást, derűt, igen, optimizmust tízen, százan sem tudtunk volna összehordani, mint amennyi belőle sugárzott az elmúlt fél évszázadban szüntelen. Hite, ereje egyszerűen elementáris volt, úgy tekintettem rá, mint egy tartományunk, kisebbségi létünk alá szerelt félelmetes turbinára, amely szinte sértetlenül tudta transzformálni a balos mozgalmak és bolsevik rendszerek katasztrófális eltájolódásait, torzulásait, végtelen fiaskóit is.

A ráció embere volt, a tudományosság megszállottja, legjobb barátai között számtalan vidéki fizikatanár, az egzakt tudományok számtalan tudósa volt található. Emlékszem, egy éjszaka Péterváradról baktattunk vele hazafelé, és ráfutottunk Kovács Sztrikó Zoltánra – a *Híd* egykori elkötelezett rajzolójára, a *Habostorta* és a *Fizi Karcsi* szerzőjére, a kísérleti fizikaegyetemi tanárára, vidékünk színes, regényhősöket megszágyenítő figurájára. Én már fáradt voltam, ám ők azonnal komoly és végtelen eszmecekerébe kezdtek. Végül már leültem a járda szélére, később ők is mellém ültek, s tán a hajnal is ott ér bennünket, ahogy a közben már le is mosott aszfaltra képleteket írnak, ábrákat rajzolnak a közben már le is mosott aszfaltra, ha hirtelen ki nem csapódik felettünk egy ablak és eget rázó sikoly kíséretében nem dobnak le közénk egy súlyos kristályvázát – tele rózsával. Csak ez a különös bomba (mondanom sem kell, az atombombát is végigtárgyalták volt) – az esztétikum, a metafora furcsa üzenete tudta megszakítani a végtelen tudományos eszmecekerét.

És az a kristályszilánkkal, kristálymorzsával jegelt rózsacsokor végig ott maradt közöttünk. Én mentő metaforát láttam benne, az esztétikum üzenetét, ő a szép virág, a csendélet mint destrukcióját, végét minden bizonynyal.

Számomra a festészet a tarka bizonytalanságok birodalma, a látszat Olümposza volt, ahogyan Nietzsche használja ezeket a kifejezéseket. A *Vidám tudomány* bevezetőjében írja: „Jobban kellene megbecsülni a *szemérmét*, amellyel a természet talányok és tarka bizonytalanságok mögé rejtőzött... Óh, ezek a görögök! Ők értettek az *élet* művészetéhez; ehhez pedig az kell, hogy bátran megálljunk a felületnél, a redőnél, a bőrnél, imádjuk a látszatot, higgyünk a formákban, szavakban, a látszat egész Olympusá-

ban! Ezek a görögök felületesek voltak – *mélységből!*” A tudomány, a műkritika tudománya sem volt számára vidám, és még véletlenül sem tartozott azon szépírók közé, akik, mint én, hisznek a szavakban, a műkritikát is csak a szavak tarka bizonytalanságának tekintik. Írásaimat, szemben az ő objektivitásra törő kritikáival, mindig is impresszionistának tudtam-akartam, és többször idéztem neki, azt hiszem, ott, a kristálytörmeléken heverő rózsacsokor felett is, Fülep Lajos Lukáccsal pörölő szavait: „az impresszionizmus nem hangulat, nagyon is exakt, tárgyilagos – nem rendetlenség, ellenkezőleg, nagyon is módszeres, tudományos – csak a valóságnak másik rétege, de nem kevésbé fontos, mint bármelyik. Cézanne nem vetette el, csak többi rétegét is akarta”.

A ráció embere volt, mondottan, ám most hozzá kell tennem, ez a ráció valami gyermeki naivitásból táplálkozott, gyermeki naivitásból, amely a nagy művészek, költők legfőbb ismérve.

Az döböntett meg, az volt az elviselhetetlen számomra ott fön Kamenicán, hogy az az elementáris erő hirtelen elfogyott, eltűnt, hogy az említett turbina helyén egy kedves és szánalmas egérkét pillantottam meg. Egyértelmű volt, hogy ez már a távozás. Ezért akartam kis jegyzetemmel búcsúzni ettől a távozó embertől. Búcsúzni férfiasan még időben, és nem siratni. Sejtettem, mire legközelebb jövök, már hiába emelgetem a paplant, nem fogom találni.

Hazafelé menet betértünk Németh Pistához. Falai tele Ács-képekkel. Nem a képeket néztük – ám sosem láttam tisztábban az Ács-képeket. A sáfrányi érzékiségű 51-es Vasaló nőtől, a színes tusokkal készült 54-es Zentai utcarészlettől (akkor kezdtem gimnáziumi éveimet épp – akárha én is ott álldogálnék a rajzon) az 56-os Konyháig. Antologikus kép a Konyha. Akárcsak párja, a Macska. A rossz, mérgező festékekkel, haragoszöldekkel, ultraviolákkal és hupikékkal pingált falon hirtelen kinyílt számomra a törölközőtartó, és afféle Veronika-kendőként felmutatódott – minden biztonnyal a Fruška gorai szanatóriumban szenvedő festőnek mutatódott fel – a törlóruha, a törlórongy. Ferenczy Béni általam már többször idézett szavaira gondoltam, amelyeket Van Eyck törölközőjéről írt naplójában: „Csak egy magasabb világban lehet ilyen tiszta egy törölköző (transzcendens realizmus) – ehhez képest a Cézanne csendéletein szereplő kendők szennyesek.” És ahogyan az a szárazon felvitt törlóruha, törlórongy világitani kezdett a pizkoszöld kiskonyha falán, úgy kezdett izzani a rakott tűzhely padkján a rézmozsár is – megkonduult szinte, akár egy felmerülő misztikus harang. De folytathatnám Németh Ács-képeinek a felsorolását tovább a Konyhától a hideg, pascali egekig, a színtelen masszában rejtett bíborszigetekig...

Tőle, Németh Istvántól kaptam akkor azt a kis illusztrációt, azt a paraszzenészt, amelyről búcsúzó jegyzetemet írtam.

Hazatérve rövid magyarországi utamról (ahol Benessel sokat anekdotázunk róla), mint ahogy sejtettem is, már nem találtam fenn a hegyen: éppen meghalt.

És a halálhír afféle detonátorként aktivizálta az életmű egészét, a korai Milunović-hatást mutató nyugodt felületekről a papundeklifiguráig. Az a tömördek visszavont, eltűnt pozitív energia, amelynek addig az a kis termető, bikanyakú ember volt a hordozója, egyszerre robbant be a műben. Igen, az egészen kell inszisztálnunk most, hiszen eddig csak egy-egy korszakot volt erőnk és tudásunk átfogni. Az egészen és azokon a bizonyos pozitív energiákon. Sáfrány festészete is pozitív festészet, ám nála az érzékek a pozitívum hordozói, az érzékek mondanak igent a világra, míg Ácsnál a rációval lehűtött anyag, az átvilágított szerkezet a bizalom, a hit forrása.

Most lett csak egyértelművé: ez az ember végiggondolta, sorra elemezte létünk összes problémáját, elkészítette világunk vizuális enciklopédiáját. Fundamentuma és egyben legmagasabb szintje is ez művészeti és szellemi életünknek. Más próbálkozások még sokáig fognak naivaknak és korszerűtlennek tűnni mellette. Ács már a 60-as években foglalkozott a technika és a gyorsaság kérdésével, egész opust szentelt neki. Ahogy egész opust szentelt például a mezőgazdaság kérdésének is. Az ácsi meggyökerezettséghez viszonyítva még a legnagyobb nyugati kísérletezőknek is csupán pillanatokig érvényes, egydimenziós tüneteknek, jelenségeknek tűnnek, légtüres térben pepecselő alkimistáknak.

Ezúttal maradjon el a magamfajta impresszionista kritikus számára olyannyira fontos utolsó mondat.

TOLNAI Ottó

ÁCS JÓZSEF*

Elhunyt Ács József. 76 évet élt. Festő volt, műkritikus, egész életében fáradhatatlan tanító, igazi mestere a művészetnek, kifogyhatatlan erejű kutatója a világnak, amelyben élnünk adatott: a létezés titkának tudója.

Nyári délutánba rogyant házsor ereszkedik alig látható dombról, az út is mintha kanyarodna, a por még nem szállt fel, mert ebben az órában senki sem jár az utcán, csak látszik, jól látszik a színeken, hogy a házfalakat meg a fáradt lombú fákat is belepte már a por, a legfinomabb anyagú nyári por, a művészeti tapasztalat kiapadhatatlan forrása, mert mindig egy előző, egy megelőző mozgás nyoma a tárgyakon, az arcokon, a tűzfalakon. Valahol nagyon messzire talán folyópart is van, fűzessel, cserepesre szikkadt iszap-pal, a nyárba már jól belesárgult ritka fűszálakkal. Mintha a szikes föld savjai marnák a tájat. Aztán hirtelen a kozmosz beláthatatlan távolságaiból lépnek elő félkör alakú sejtelmek, fésűs vonalakkal, domborműszerűen, világtűri elveszettségükben is biztonságban, a feketéből is még kiválaszthatóan. Mert a kék még mindig ura a helyzetnek, egyetlen biztos pont a rettenetes világtűri mozgásban. Megint később, nagyon visszafogottan, egyszerűre meztelenítve kukoricacsövek, vágásra kész sertések, búzatábla, traktor, napraforgó... Igen, a napraforgó, a vajdasági festészet örök motívuma, sárgán vibráló napfényben, egész tengere a látványnak és az érzelmeknek. Csakhogy a napraforgóból itt már nem a sárga virágzás csodája virít, hanem a használhatóság, az a könnyörtelen és mindent tisztázó tény és érték, hogy hamarosan olajat préselnek a terméséből. Nem a gazdasági szakértők gondolatmenete ez, a művészé, aki a dolgok mélyébe lát, ismeri titkukat és látja létezésük célját is. Világosabban, mint bárki más. És azok óriási méretű képek, keret nélkül, szabadesésben a falon, távoli világképek, volt és

* Elhangzott a Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat és a Vajdasági Képzőművészek Egyesületének gyászülésén 1990. április 5-én

születő mítoszok jeleivel, a korai képek lendületes, szenvedéllyel fűtött mozdulatait idézve az önkeresés emlékei a festői tapasztalatba ágyazottan, és árván is egyúttal, elhagyatottan és remegve, mert megoldhatatlanul... Aki a létezésbe néz, elárvul menthetetlenül, egy egész életre magára marad a kérdéssel, az egyetlennel.

Egy-két jelzés ez csupán Ács József művészeti útjáról. A búcsú pillanatában a sok száz képből, rajzból, vázlatból felidézhető egységes művészi nézőpont. És a festő portréja is egyben. Ami itt van köztünk, láthatóan, gyöngyöző kristályként, örök életűen, mindannyiunk számára.

Nem búcsúzunk hát Ács Józseftől. Nem is várná el tőlünk az elérzékenyedést. Az elcsukló hangot sem. Pedig egyre inkább úrrá lesz rajtunk, mert másként nem is lehet. Búcsúzás helyett inkább beszélgetni, vitatkozni volna kedve, amúgy jó alaposan megvitatni valamit az emberi egzisztencia, a történelem, a világűr, az emberi élet, a lélek mindennapos kis ügyeiből, melyekre bölcsék és bölcselők gondoltak néha vastag és tudós könyvekben. Mindezt úgy jól megvitatni, sietve és mégis ráérósen, néhány korty fanyar, mindig fanyar bor mellett, olyan apróságokkal az asztalon, hogy mivégre vagyunk a földön, és ha már vagyunk e véletlen létben, akkor mit is kell tennünk magunkkal meg a világgal... Hogy értelme fakadjon a dolognak, hogy kisajtolható legyen az olaj a napraforgóból.

Arról beszélek éppen, ami Ács Józsefet a legintenzívebben foglalkoztatta, a létezésről a világban. Annyira fogva tartotta a létezés nagy ügye, hogy csak erről akart beszélgetni, az utcán, kiskocsmákban, tornácos parasztházban, ahol éppen tiltott italkimérés is van, a műteremben. De nemcsak beszélt a létezésről, ezt festette is a harmincas évektől kezdődően mostanáig, a létezést magát, akár a nyári délután, akár az éppen hervadásba fordult virágcsokor, akár a világűr mozgása, akár a belénk mélyült mítosz, akár a dolgos hétköznapi alakjában. A festészet problémája is csak annyira érdekelte, amennyire hosszú faggatás után hozzáadhatott valamit a létezés megfestéséhez, megőrzéséhez, feltárásához.

Látjuk magunk előtt a jól megírt jelenetet. B. Szabó György és Sáfrány Imre a motyójával hintón érkezik az écskai művésztelepre. Ács József „kötekedő-szentenciázó” hangja fogadja őket: „Professzorokat vártunk és csak festők érkeztek.” Az a természetes, hogy Ács József hangját hallják először. Minden más csak azután következik. Mert Ács József már ott van. Ő rendezi az érkezést, ő rendezi meg a jelenetet is, mert mindig ő várja be a többieket. Hiszen mindenkinél korábban, késedelem nélkül, mindig elsőnek érkezett az écskai, a zentai, a topolyai művésztelepre, és mindenhova, ahová csak művészek zarándokoltak. Festeni és rajzolni. Ám beszélgetni is mindennekefelett, kötekedni meg szentenciázni. Ott volt elemében mindig, ahol társakra talált, hallgatókra és válaszolókra, vitatkozó kedvűekre, szót-

lanokra és bőbeszédűekre, akiknek el lehetett mondani, hogy merre fordult a művészet útja éppen, hogy járható út ez vagy sem, hogy miként lehet érdemes-e vajon ismét visszakanyarodni *ehhez* a tájhoz, *ehhez* a vidékhez, e vidék emberi és történelmi tartalmaihoz, valamint *ehhez* a mérhetetlenül csillagos éghez is itt felettünk, ami a nagy nyári éjszakában mindent elfed és mindent feltár a titkokra kíváncsiaknak, a rejtélyt faggatóknak, a nyughatatlanoknak. Ezt az örökös kíváncsiságot láthattuk meg a tekintetében, mélyen elgondolkodó mozdulataiban. Nyugalansággal áldotta meg hát az élet, és ezt a nyugtalanságot festette meg, ezt írta a rajzaira és képeire is egyaránt. Az alakját is ennek a nyugtalanságnak a légköre övezte, ezt vitte magával az utcán, a művésztelepeken, ezt láthattuk nap nap után a Forum-ban is, amikor a lépcsőházban éppen a műterem felé igyekezett. De volt ebben a nyugtalanságban egy cseppnyi szomorúság is, elrejtve persze, mert a szomorúságot és más hasonlókat nem mutogatjuk, ugye, mire való volna még ezzel is törődni, annyi sokkal fontosabb vesz körül bennünket.

A létezés foglya volt tehát Ács József. Ezért rajzolta, festette is, magát a létezést. Közben pedig jól mérlegre tette a festői beszéd sok – rendre legújabb – módszerét. Mégsem vált a módszerek foglyává. Megőrizte őt a létezés nagy kérdése minden divattól és üresjáratától. Szenvedélyes kutató volt, a dolgokat mind sorra alaposan áttanulmányozta, a tájat éppúgy, mint az emberi arcot, a délutánok, a reggelek, a szürkület, az éjszaka hangulatát és a modern fizika világát egyaránt. Semmit sem vetett meg a világból, minden dologról és minden jelenségről tudta, hogy megrajzolható, megfesthető, és ezért értékes, értünk való. A művészeti irányokat is csak annyira és annyiban tisztelte, ha hozzáadhattak valamit a dolgokról és a jelenségekről való tudáshoz, e tudás művészi közölhetőségéhez. De mélyen megvetette a művészet dolgaiba való mindennemű – ideológiai, akadémiai, álszent – beletenyerelést. Ezt aztán nem. Azt semmiképpen, hogy bárki, bármilyen formában, a művész útján másfelé irányítsa, mint amerre ő maga elindult. Hát ezt valóban nem. Ebben szigorú volt, és még abban is, hogy a művészet megismételhetetlen, az ámitás pedig bűn, megbocsáthatatlan.

A szabadságot hirdette tehát, és ennek a nevében írta évtizedeken át művészeti kiritikáit a *Magyar Szóban*, ennek a nevében tanította is számtalan tanítványát, nemcsak az iskolapadban, vagy legkevésbé ott. Mert tele volt pedagógiai indulattal is, a lélek nemesítésének, a gondolkodás és a tapasztalat gazdagításának szándékával és szenvedélyével.

Még megrajzolta a *Magyar Szó* ez évi első számának címdoldali illusztrációját, még felvállalt egy-két munkát az újságnál meg a kiadónál, és eltávozott, ránk hagyva a létezés titkainak kutatását, az ő példája szerint.

A NYUGTALAN FESTŐ*

„Amikor pontot teszek a mondatom végére, már tudom, hogy a kezdőbetű sem érvényes” – mondta Ács József az 1966 novemberében rendezett tárlatán, mintegy szimbolikusan is kifejezve a mindig új, a mindig ismeretlen világ keresésének szükségességét. Merthogy festészetében és magánemberként is mindig kutató és háborgó lélek volt, nem lehet vitás, mint ahogy az sem, hogy művészetének éltető eleme az állandó felfedezésekben keresendő. Ezt a vonását fedezhette föl annak idején magántanára, Dragan Beraković-Baja éppúgy, mint nagymúltú akadémiai professzora, Milo Milunović is, akinek mondását, miszerint „mindent el kell felejtenetek, amit eddig tudtatok”, szinte minden tanítványa megszívta.

Festői pályája a *Híd* folyóirat megalapításának évével indul, s mi sem természetesebb, hogy ott is van az 1938-ban rendezett emlékező szabaddal *Híd*-kiállítás részvevői között. Ma már köztudott művészettörténeti tény, hogy a Népkörben megrendezett tárlat fontos állomása volt vidékünk ún. angazsált, az adott pillanatban nagyon is modern törekvéseinek. S micsoda festőnemzedék lett az akkor ott fiatalon kiállítókból! Ács mellett Hangya, Bosán, B. Szabó, Wanyek... Ma már valamennyien halottak ugyan, de a háború utáni években ők újították meg egész művelődési életünket, s mivel valamennyien a jövő felé tekintettek, a lehető legjobb módon szervezték Vajdaság képzőművészetét, példát mutatva a tekintetüket idevető művészeknek. S mindebben elsősorban Ács Józsefnek volt nagy szerepe. Ő kelti életre 1952-ben az első vajdasági művésztelepet, a zentait, hogy aztán ugyancsak az ő szervezőkészségének köszönhetően szülessen meg a többi kolónia is a Topolya–Kishegyes–Becse–Écska képzeletbeli négyszögben. Neve szinte azonosult a művésztelepekkel, s hogy kialakult ez a mozgalom, az – bízást mondhatjuk – elsősorban az ő érdeme. Ennek miéjtje sem

* Gyászbeszéd Ács József temetésén

kérdéses már, hiszen Ács József személyében egyesült a festő, a kritikus és a szervező is. Egész életén át festett, három évtizeden keresztül gyakorló kritikus a *Magyar Szónak*, s hogy mekkora elhivatottja a művésztelepeknek, azt azzal érzékeltethetem, hogy még tavaly is, a maga hetvenöt évével, de korát valóban meghazudtoló lendülettel dolgozott a deliblátói telepen. Már jóval túl volt hatvanadik életévén, amikor napilapunkban képzőművészeti levelező iskolát indított, tucattal fedezve föl a tehetségeket. Véleményezett, irányított, vitakozott rovatában, s a jövő nyilván megmutatja majd, micsoda alkotói erők szabadultak föl ennek az önként vállalt s ropant lelkiismeretesen végzett munkának a nyomán.

De most, amikor koporsóját álljuk itt körül, mégis elsősorban a festőt siratjuk. „Ács oeuvre-jét leginkább az örökös kutatás karakterizálja, egy nyugtalan szellem tevékenysége körvonalazódik általa, mely ugyanakkor képzőművészetünk egyik kicsúcsosodását is jelenti” – írta róla a nemrégiben és túl korán távozó költő, Sziveri János. A kritikus Sava Stepanov pedig azt mondja: „Ács olyan festő, akinek munkássága alapján a művészettörténet felülvizsgálhatja majd saját nézeteit”. S igaza van, mert számomra is Ács József festészete, különösen az ötvenes és a hatvanas években, megkerülhetetlenül erőteljes. A koloritás szenvedélyének robbanásszerű megvalósulására vásznain nem más, mint vulkánerejű kitörés, lázadás mindennel szemben. Fésűs korszakának informelje, az égést idéző képe, mint amilyen az Emlékezés R. Predićre (1961), máig sem veszített időszerűségéből, s erőteljesen tükrözi a festő élményét.

A teljes művészi szabadságnak nemcsak hirdetője volt, hanem gyakorolta is azt. Nem ismerte el, hogy létezniük kell bármiféle határoknak, éppen ellenkezőleg, a végtelen meghódítása volt művészetének célja. Innen a végtelen kék egek, a képből kivilágító fények, a távolba vesző szivárványok, a be nem záruló körök... Örök nyugtalanságával magyarázható ez is. Az ellenszegülés nála a művészi beteljesülést jelentette, de úgy, ahogyan írásunk elején idéztük „amikor pontot teszek...” S mint Hamvas Béla gondolatát tette volna meg festői ars poeticájává, miszerint az életnek nem célja, értelmese van!

Amikor éppen két évvel ezelőtt barátját, Đorđe Jovićot eltemettük, hazemenve baráti körben hosszasan beszélgettünk a művészet kérdéseiről, meg is feledkezve közben összejövetelünk szomorú okáról: akkor egyszer csak Jóska megszólalt, és azt mondta: „Ígérjétek meg, ha egyszer engem kísérték ki, ugyanígy mellőzitek a halált, a művészet és az élet javára.”

Úgy érzem, tisztelnünk kell végakarátát, abban a reményben, hogy ez nemcsak rá vonatkoztatható, hanem ránk is érvényes. Nyugodjál békében!

ÉNEK A VÁGYRÓL

Az első Andrić-novellák

B O R I I M R E

1918-ban az *Ex Ponto* szövegével párhuzamosan (vagy ezek részeként) nemcsak lírai prózát ír, hanem epikus karakterű szöveget is, noha ennek előadásmódja szerint költői elbeszélésnek kellene azt neveznünk. A legendairás örömet ismeri meg, miközben az evokációjával a maga emlékkertjének a kerítését döntve le az ősinék varázslatos mezejére jut el Alija Đerzelez alakjának megidézésével. A szellem, amelynek intését követte, mélyen a korszellemből támadt, s annak a dekadens életérzésnek a művészi formáját jelentette, amely a világ művészei közül többet is megihletett. Az *Ex Pontó*ban ennek kergét járta be, most lelki mélyébe ereszkedik, hogy a *hanyatlás* művészi-egzisztenciális élményét fogalmazhassa meg. Andrić egy cím alá fogott három Đerzelez-novellájával kapcsolatban Milan Bogdanović ezt már 1920-ban, amikor ezek az elbeszélések külön füzetben megjelentek, felismerte, és kritikáját arra a tételre alapította, hogy Andrić a hanyatlás élményének büvkörében írt. Ezt látszik bizonyítani, hogy a boszniai mohamedán világot fedezi fel (s ezzel párhuzamosan a boszniai katolicizmusét is), amelynek messiá a múltba nyúl a története, nagyok a hagyományai, lelkiileg pedig megfáradt és kifinomult. A mohamedán-ság egy „szenuális keleti kultúra” hordozója és letéteményese, nem véletlen tehát, hogy az érzékek kormányozzák. Milan Bogdanović addig megy e hanyatlásélmény elemzésében, hogy nemcsak az élet „izgatott élését” emlegeti, hanem a létezés magas hőfokáról is beszél, s mondja, hogy az emberek, mintha „érzékek lázában” élnének és égnének. Érthető tehát, hogy a nemiség ott van mindennek az alapjában, és Andrić Freud jó tanítványa, amikor az életet ilyen módon interpretálja! És éppen ebben lelhető fel Andrić modernsége is: „Az érzékek elsőbbsége, a lelki mozgások mélyén a szexuális motívumok, tehertételek és a sok távoli, áttekinthetetlen ok, amely a sorsokat irányítja, valamint azok a csodálatos és megható valószínűségek az erőkhöz és lehetőségekhez viszonyítva, együttesen az életnek egy egészen modern megvalósítását tették lehetővé.” (Milan Bogdanović)

S nemcsak Freud nevét lehet említeni, hanem a századvég akkor oly népszerű „szentjeinek”, Nietzsche-nek, Huysmansnak és Bourget-nak a nevét is. Nietzsche írta le a „kék és pokol” páros fogalmát, a másik kettő pedig a „hal-dokló faj” képzetét is hirdette. Andrić, aki a *Ex Pontóban*, majd a *Nyugtalan-ságok* című verseskönyvében a dekadencia „nyugatias” érzéseit fogalmazta újra, az első novelláiban, a *Đerzelez-triptichonjában* ugyanannak „keleties” motívumai után nyúlt akkor is, amikor a Kelet dekadenciáját „legendás-történelmi” mivoltában értelmezte, és olyan módon, hogy a Kelet bosnyák változatát teremtette meg *kahváival, hánjaival és hídjaival*, tehát a boszniai nyilvános életnek a rajzaival.

Alija Đerzelez, Andrićnál ez a képlékeny emberszörny, valójában a legendás és történelmi boszniai múltból lépett elő, amikor a XIX. századi folkloristák a róla szóló népköltészeti szövegeket lejegyezték, illetve amikor már Andrić elbeszéléseinek ihletében keresni kezdték történelmi autentikusságát is, és találták meg az 1930-as években egy XVI. századi névtelen török történetírónál Gerz-Ilyasz boszniai harcos nevét, az 1950-es években pedig egy feljegyzést, amely szerint a dobruni nahijában 1485-ben élt egy lógondozó. A múlt század végén még gyűjthető volt Alija Đerzelez legendája és a róla szóló dalok is hallhatók voltak, hiszen ilyen szövegek ott voltak Kosta Hörmann 1888-ban megjelent *Narodne pjesme Muhamedovaca u Bosni i Hercegovini* nagy gyűjteményében.

A legenda szerint Alija Đerzelez a nevezetes Gazi Huszrev bég szolgája volt, azé a Huszrev bégé, aki seregével 1515-ben Újlakot, 1517-ben pedig Jajce várát foglalta el, vitézkedik Mohácsnál, és 1531-ben esik el a Crna Gora-iakkal vívott egyik csatában. Aliját nem sokra tudta használni a vitéz bég, legfeljebb a lovak ápolását bízták rá, meg a tüzelő gyűjtését az erdőn. Szegény és csúnya volt, kopasz a „füle hegyéig”. Azt mesélték a tizennyolc éves legényről, hogy élő fát soha nem vágott ki, és nem metszett róla ágat vagy fiatal hajtást, mert azt hallotta, hogy a fa is él, vétek tehát kivágni, mert mintha embert ölne olyankor. Jámbor lélek volt, de vitéz lett egy jótette jutalmaként. Ugyanis egy nyári reggel, amikor az erdőre küldték, hogy tüzelésre alkalmas fát gyűjtsön, kisgyerek sírását hallotta, keresésére indult, és egy tisztáson meg is találta, ott feküdt a csecsemő a tűző napon a fűben. S mert a csecsemő anyját sehol sem találta, életében először egy fenyőfáról ágakat tört le, azokkal árnyékot csinált a gyermeknek, s ment tovább a dolga után. És akkor meglátott egy asszonyt, hófehér palástban, haja válláig ért, arcvonásai gyönyörűek voltak, bőre pedig halovány. Azt kérdezte Alijától, ő volt-e, aki gyermekének árnyékot csinált, és ha ő volt, miért tette azt. Bármit kérjen is jutalmul, kívánsága teljesülni fog, mondta a fiatalasszony. Alija azt kérte, hogy erős és vitéz férfi lehessen, akit senki le nem győzhet, és jó lovon vágathasson. A gyönyörű nő kibontotta a ruháját, és mellét kínálta Alijának, szopná tejét. Mikor ez megtörtént, a tündéresszony azt

mondta, hogy emelje fel a közelükben levő nagy követ. Alijának sikerült elmozdítania, holott húsz ember sem bírt volna a kövel. Akkor még egyszer megszoftatta a tündér, aztán pedig azt mondta neki, hogy az első vásár alkalmával menjen oda, ahol a lovakat árulják, és ott keressen egy rühes pejlovat, amelynek csikaja van. Vegye meg a kancát és a csikót, de vigyázzon rá, míg az nem lesz alkalmas a lovaglásra. Ha pedig nagy bajba kerülne, csak hívja a tündért. Valóban, a legközelebbi vásáron megtalálta a rühes kancát a csikájával. A gazdája örült, hogy túladhattok rajtuk, Alija boldogan vezette haza a lovat, és amikor a kanca megdöglött, gazdája, a bég, megengedte, hogy a csikót az ő istállójába kösse. Ott szemlátomást gyarapodott a csikó, elannyira, hogy amikor egyéves volt, már háromnak látszott. De amilyen mértékben a csikó gyarapodott, olyan mértékben gyöngültek, soványodtak a bég lovai. Egy éjjel Alija megleste, és látta, hogy az ő lovának szárnyai vannak, és amikor azokat a bég lovára teszi, az reszketni és izzadni kezd. Reggel azután nyomban elvitte a lovat a bég istállójából. Alija első csodás tettét akkor hajtotta végre, amikor Gazi Huszrev bég Besszarábiában hadakozott a bosnyák hadak élén. Minden oldalról bekerítette már az ellenség a török sereget, és már a bég is a halálra gondolt, amikor egy vitéz vágatott hozzá, és egy szempillantás alatt szétkergette a béget fenyegető ellenséges katonákat, majd a sebesült bég kezét a maga kendőjével kötötte be, hogy utána nekitámadjon az ellenségnek, és megfutamítsa azt. A győzelem után azonban eltűnik, senki nem találja és senki nem ismeri a megmentő vitézt. Végül is a bég asszonya révén tudják meg, hogy Alija volt a szabadító, mert az asszony ráismert a kendőre: ő adta Alijának. A bég elbocsátja most már vitéz szolgáját, mondván, hogy nem méltó ő egy ilyen vitéz szolgálatára! Azután Alija kóbor lovagként élt, vándorolt és párbajozott. Kedvenc fegyvere a buzogány volt, ezért is kapta a Đerzelez nevet: a Gyur-elez törökül buzogányt jelent.

Ezt a legendás életrajzot Andrić kamatoztatta. Neki az „epikai hitelből” (Andrić is ezt igényelte, mint tette azt előtte már Arany János) elegendő volt két tény: az egyik az, hogy Đerzelez kóbor lovag volt, s kalandjait felemlegethette (sokat lovagolt Travnik és Isztambul között, sokat időzött Peć és Szkopje vidékén), s az, hogy dalok szóltak róla. Halála kapcsán is daloltak róla, amelyet Kosta Hörmann idéz, s azt veszi át Andrić is novellájába szöve:

*Beteg lett a hős Gyerzelez,
aman, aman!
Đerznek a sík mezején,
aman, aman!*

Az első Đerzelez-novellában az „epikai hitel” teljében lépteti fel a hőst Andrić:

„Derzelez az utolsók között érkezett. A róla szóló dal szállt előtte. Fehér lovon, véres szemekkel poroszkált, lovának szemét vörös bojtok ütögették, rajta pedig a hosszú, színarannyal hímzett ingujjai ragyogtak és lebegtek a szélben. Hallgatás fogadta, bámulat és megbecsülés. Sok párviadal dicsőségét hordozta és félelmet keltő erőt sugárzott: mindenki hallott róla, de alig valaki látta, mert ifjúságát Travnik és Isztambul között lovagolta át.”

A novellákban a legenda Alija Đerzeleze gyarló emberré válik, de a benne dolgozó indulatok heve így is tiszteletet érdemel, noha azokat, akik vele találkoznak, olthatatlan kacagásra ingerli: Alija Đerzelez sem e világra való hős, de nem bosnyák Don Quijote, miként többen is állítják Andrić művének interpretátorai közül, csak tragikus szenvedélyének vakságában, amellyel a *szépség* után nyúl, s el nem érheti. Marad tehát neki a sóvárgás, a csalódás, az üres marokra ismerő groteszk benyomás, balga bumfordisággal ötvözöten. Nevetséges, mint ahogyan nevetséges Baudelaire versében az albatrosz, ahogyan a fedélzet padlatán „rút röhejre” készteni szemlélt. S nem „tört szárnyú bicegés”-e Alija Đerzelezé is, amikor a visegradi hánhoz érkezve lováról szállva a kapu felé indult: „Látni lehetett, hogy rendkívül alacsony és zömök férfi, hogy szétvetett lábbal lassan lépked, mint a lovagláshoz szokott emberek. Karja aránytalanul hosszú volt... A beszédben elég járatlan, lépten-nyomon keresgélnie kellett a szavakat, ami a cselekvés emberénél gyakran előfordul: ilyenkor szétártta hosszú karját, s mély fekete szemét forgatta.” (Csuka Zoltán fordítása) Mintha Brueghel valamelyik vásznáról lépne a visegradi hánba – olyan a rajzolata! A későbbi felléptét is így rajzolja természetesen az író: amikor lesántítja a lovát átugratva az Uvac vizét, majd amikor Szarajevóba érkezik. Fellépése főként jellemző láttatása ikonográfiájának szempontjából.

S mind a három esetben (triptichonról van szó) az írói figyelem két ágra szakad: Alija Đerzelez beléletét rajzolja és környezetét festi – a tragikust egyfelől, hiszen Đerzelez tragikus alak vak szenvedélyében, és a komikust, ahogyan ezt a szenvedélyt mások látják. Mindebből pedig egyenesen következett, hogy „boldogtalanul dicsőségesen és nevetségesen járta körül Đerzelez a fél császárságot”. Nevetséges szenvedélyének mértékét, beleélésének, elragadtatásának fokát tekintve. Ahogyan vitézségében is több volt, mint a legtöbb halandó, a szerelem átélésében, a vágyban is:

„Đerzelez lángra lobbant. Már a gondolatra is meglódult a vére, hogy ezt a gyöngéd női csuklót az ujjai között morzsolja. Annak tudata, hogy ez a gyöngéd báj és szépség ott van a közelében, fájdalmat okozott neki. Elragadta a szenvedély és persze nevetségesé vált.”

Csak Đerzelez tudta mind a mértékét, mind az esztét veszíteni, a többiek gyakorlatias, földön kúszó szelleme ilyenre nem volt képes. Đerzeleznek elég volt a szép velencei nőt megpillantani, hogy nyomban tombolni kezdjen benne a szerelmi indulat, s hogy a nő „bőven szétomló, zöld ruhája és fehér fátyla”

esztét vegye. De ugyanazt érzi, amikor az Uvac partján gyönyörködik a cigány-asszonyban, Zemkában: „Édes szorongást”, „bizsergető borzongást” érez: „Derzelez csak ült és nézett, olvadozva tárta ki karját – isten áldjon józan ész! –, a jókedv és a szépség, no meg a finom selyemből varrt ruha, amely zászlóként lobogott és egybevegyült a fenyők csúcsaival meg a derült éggel – minden egészen magával ragadta.”

S a harmadik találkozása a szépséggel Szarajevóban! Túlcsoorduló őszben, amikor a „levegőben selymesen úszott az ökörnyal”, egy ház kapujában látja meg a lányt, aki „tündöklő török bugyogóban, piros pruszlikban” állt a kapunál. „Mint mindig, ha női szépséget pillantott meg, Derzelez tüsént elvesztette ézékét az idő, a kapcsolatok s a valóság iránt, amely elválasztja az egyik embert a másiktól – közli az író. – Az ifjú és szőlőfürtként telt leányt megpillantva, egy percig sem kételkedett abban, hogy csak a kezét kell kinyújtania. Sztétvetett lábbal állt ott és bámult, jobb szemével kissé hunyorított és karját kítárva, szinte szökellő léptekkel megindult feléje.” (Csuka Zoltán fordítása) De Derzelez *sorsa* (mert immár harmadszor ismétlődik meg), hogy a *néző*, az *egyszer látó* szerepében maradjon, a lelkesedése értelmetlenné váljék, mintegy degradálódik. Csak azt láthatta, ami véletlenül kerül a szépségből a szeme elé: „villámként cikáztak az érett lány ruganyos, lendületes mozdulatai” a szeme előtt, aztán bezáródik a kapu, indulatai pedig, mintha egy lelki Papin-fazékban, nyomás alá kerülnek. Nem látja többé, de lelki szemei előtt nagyon is valóságosan ott áll a „sápadt és sovány arcú, dús hajú és duzzadó testű lány” – az elérhetetlenség bizonyosságával. „Ugyanakkor pedig világosan látta, hogy mindezek túl finom szálak az ő druva kezéhez, s hogy – vajon hányadszor már az életben – semmiképp sem tudja az embereket és legegyszerűbb cselekvésüket sem megérteni, hogy le kell mondania és vissza kell vonulnia, hogy magára marad neveltség haragjával és fölösleges erejével.” (Csuka Zoltán fordítása)

A szerelem, amit Derzelez megszerezhet, a devalválódott, a kurtizántól, Jekaterinától vásárolt szerelem ott a Donji Tabak városrészben. S valójában a „sok-sok hajdani, megenyhült emléket” kapta meg vágy nélküli ernyedtségében. Feltűnő, hogy a novellában ezen a helyen a líra hibátlanul száll a magasba, miközben Derzelez feje ott pihen Jekaterina ölében:

„Ez a kéz, amelyet bőrén érez, női kéz vajon? A bársonyba, szőrmebe öltözött velencei lány, akinek karcsú és nemes termetét elképzelni sem tudja. Zemka, a cigányasszony, ez a vakmerő, alattomos és kedves állat. A kövér özvegyasszony. A szenvedélyes és körmönfont zsidó lány. És Katinka, ez a hűvösben érlelődő drága gyümölcs! Csak Jekaterina! Csak Jekaterinához visz egyenes út!

S még egyszer felbukkant benne az a gondolat, amellyel már százszor elaludt, a homályos, soha végig nem gondolt, de sértő és nyomorúságos gondolat: mért annyira kanyargós és titokzatos a nőkhöz vezető út, s mért nem tudja megtenni ő, a híres és erőteljes férfiú, s ugyanakkor megteszik mindazok, akik

százszor rosszabbak nála? Valamennyien: hatalmas és nevetséges szenvedélyében csak ő nyújtja ki a kezét egész életében úgy, mintha álomban cselekedné. Mit akarnak a nők.” (Csuka Zoltán fordítása)

De az írónak is van, nemcsak hősének, névsora a lány-, az asszonyi szépségről. A velencei lány a visegrádi hánban teljességgel ismeretlen, anonim marad nemcsak Đerzelez szemében, de az íróéban is, róla neki sincs információja. Zemkáról az Uvac partján már többet tudunk: háromszor elvált asszony, de karcsú, zöld szemű és fehér bőrű, nem úgy, mint a többi cigány nő, és elérhetetlen a szerelemben. A harmadik, a szarajevói Katinka, Andrija Poljas lánya, szépséggel megvert nő, akit szerte Boszniában két dalban is megénekeltek. Soha nem járhatott-kelhetett szabadon, nem léphetett magányosan az utcára, misére is hajnalban vitték, akkor is török öltözetben, nehogy felismerjék. Még az udvaron sem mutatkozhatott, lesték, bámulták a szomszéd iskolaépületben tartózkodók, a diákok az emeletről, a földszinten pedig a félkegyelmű Ali viogyorgó arca nézett rá sóvárogva, mint minden férfi, s mint Alija Đerzelez, aki elől el is menekítik.

A másik „tükörben” a balga látszik akit szerelmi vakságában ugratni lehet, és az ugratásnak bedőlőn azután nagyot nevetni van mód. A kacagók és ugratók természetesen nem tudnak nagyok lenni, mert szenvedélyük sem magas hőfokú. Irigykedve, a lelkük mélyén engedik meg maguknak Alija Đerzelez viselkedése felett a tréfálkozást. Nem arcnélküliek a szórakozók az első, *Đerzelez a hánban* című novellában, ahol a fočiai késárus az, aki ugratja a szerelme, amikor futóversenyt kezdeményez a lányért, hogy eldöntsék, kié is legyen a velencei széplány. A távot természetesen csak Alija Đerzelez futja végig, lévén szó komédiáról, a fočiai csak megindul, azután lábával dobog csupán, hadd fusson a balga Đerzelez! Az meg a célban ráébred, hogy becsapták, s akkor áll „komorán, mint a felleg, erőtől duzzadón, mint maga a föld”, hogy haragjában végül lóra üljön és elhagyja a visegrádi hánt útban Szarajevó felé.

A *Đerzelez az úton* címűben a cigánylányok fognak össze a két Moricéstvérrrel Đerzelez megrétfálására. Đerzelez pedig szinte a kezükre játszik:

„Đerzelez megparancsolja a cigánynak, hogy a fejéhez álljon s ott hegedüljön fölötte, halkán és finoman. Minduntalan nekilendül a karja, meg akarja venni a cigányt, szidja a nyirettyűjét meg azt is, aki csinálta: az idősebb Moric meg lefogja a kezét, és csititgajta. Akkor feláll és indulni akar, hogy elkapja Zemkát. A Moric testvérek visszatartják és nevetnek: felbátorodnak a priboji legények, és azok is kacagnak. Zsivaj, hahota, Đerzeleznek a nyelve botladozik.

– Az a lány... a halálos ellenségem.

Erőlködik, fölkel, szétveti karját, s megindul Zemka felé, aki ott áll a cigánylányok közt a hintánál, s piros albán cukorkákat rágszál. Đerzelez kioldotta övét, buggyos nadrágja ráncosodik, lecsúszik, úgyhogy amúgy is kurta lába még rövidebbnek s még vastagabbnak látszik; pálinkával beöntött, hamufoltos

meggyszínű selyemövének vége a földön csúszik mögötte. Alig áll a lábán, jobbra-balra támolyog. A cigánylányok nevetve sikítoznak, s a cigányok is elszemetelenednek. A muzsika abbamarad.

- Hohó, tartsd meg, föld!
- Húzd meg, húzzad!
- Jaallah!...

(Csuka Zoltán fordítása)

A harmadik, a *Đerzelez Szarajevóban* címűben szinte rászállnak a semmittevők a halvés boltban, ahonnan Đerzelez Katinkát lesi. Ott szórakozott rajta a „csúfolódós ifjú” Bakarević, azután Dervis bég Širokačáról („ez az italtól puffadt, rőt hajú férfi, aki most böjt miatt mérges volt, mint a hörcsög”) meg Avdica Krdžalija, az „apró, sovány s mint a tűz oly eleven ember, hírhedt bicskás és nőcsábász”. Csak a Morić testvérek hiányoznak, őket az események előtt pár nappal akasztották fel ugyancsak Szarajevóban. A halvébolt vendégei egy gyereket bérelnek fel, hogy a sarok mögött kiabálja: „– Nini, Katinka! Hogy vagy, Katinka? De hát hol vagy? Sehol sem vagy?” Ezt hallva Đerzelez nyomban tettekesen ugrik.

„Mikor az arnauta ezt hallotta, megvillant a szeme, s mint a róka, nesztelenül az ajtóhoz ment, Đerzelez utána. Az ajtóban érte utol, s mindketten ugyanabban a pillanatban rontottak ki az utcára. Odakünn azonban sehol senki, csak az iftárt megelőző hosszú alkonyati időszak és a megbúvó fehér ház: a sarok mögül a kövezetről idehallatszott a felbérelt gyerek menekülő lábdobaja. Mindannyian sokáig nevettek. Đerzelez is kacagott.” (Csuka Zoltán fordítása).

Sajátságos a három Đerzelez-novella világgépében a történelmi folklorizmus is. Az elsőben a nevek és szavak tarkasága – színekben és hangzósságban, amelyet a fordítások nem tükröznek (megfuttat Andrić alliterációs sort is egy mondatban: „A Đerzelez sjeda pokorno kao dijete i nastavlja da pije, puši, pjeva i plače...”), a másodikban a Szent György-nap tavaszi öröme kap egy bekezdést: „Másnap kora hajnalban Đerzelez kacagás és dal hangjaira ébredt. Cigánylányok voltak, akik a malom alatt mosakodtak, vízzel fröcskölték, fűzfavesszőekkel csapkodták egymást és sikongattak. Szent György napja volt.” (Csuka Zoltán fordítása). S leplezetlen írói gyönyörködés íratja a szarajevói Ramazanról a sorokat, mintegy bizonyosságként annak, hogy Andrić akkoriban mennyire a *múlt* elkötelezettje volt, s hogy az *Ex Ponto* lírájának ilyen hangjai ennek intim bensőségét fejezték ki:

„Az első őszi esők és szelek után tiszták és derűsek voltak a szarajevói utcák, a levegőben és a házakon az őszi napok vidám fénye ragyogott, a meredek hegyeken a rőt lombok első foltjai tarkállottak.

A levegőben selymesen úszott az ökörnyal.

Ramazán volt, s ilyenkor nappal mindenki pihen, éjszakánként azonban az egész várost fölveri a muzsikaszó, az esti összefügetések és a szerelmes dalok hangja. A boltok teli vannak gyümölcssel, a kahvák tömve emberrel, s egész éjjel nyitva tartanak. A lacikonyhákból pörkölt cukor és olaj erős és fojtogató szaga árad. Az utcákon csapatokban vonulnak a nők, előttük nagy lámpással egy-egy férfi halad.

A távoli kertek sötét csendjében hallani lehet, amint tompa puffanással egy-egy túlrejtett körte hull a földre, a fák ágai pedig roskadoznak, áthajlanak a kerítésen, gyümölcsük pedig őszi zabolátlanságában egy-egy járókelő fejére pottyan...” (Csuka Zoltán fordítása).

Költői korhangulat fogalmazódik meg ebben a Ramazánt festő és idillt idéző részletben: egy esztendő múlva, 1921-ben Miloš Crnjanski a *Stražilovo* című nagy költeményben idézi ugyanezt, az élményt, csak tavaszi kullisszák előtt. Andrić is költői erővel beszél:

„Đerzelez napbarnítottan, könnyedén lépkedett azzal a duzzadó erővel, amely ilyenkor, őszelő idején minden emberben összegyűlik. Minden hely kedves, csupa öröm várja mindenütt: napok és emberek teli vannak ígérettel.” (Csuka Zoltán fordítása).

Itt találkozik össze hősenek „útja” az író eszmélkedésének ösvényével. Alija Đerzelez *útja* az életen át vivő út – állítja Milan Bogdanović, a kortárs kritikus és már 1920-ban, az író *útja* pedig a múltba visz, a véres, de annak ellenére is patriarchálisan idillikus múltba, amelynek mind kolorisztikus, mind ideológiai karakterét a három Đerzelez-novella életbősséggel teremtette újjá, mert az író megtalálta a színesen lokálisban az egyetemes jelentést egy urbánus lélek dekadens költészetekeként, hiszen az elérhetetlen szépség, a fájdalmas szenzualizmus kérdése modern kérdés, amelyről a szimbolista nyomán kezdtek a művészek szerte a világon gondolkodni. Andrić novelláinak is szimbolista-szecessziós vetületei vannak a *bosnyák szecesszió* legjelentősebb irodalmi dokumentumaként is.

Acs József és Milivoj Nikolajević
(Szombathy Bálint felvétele)

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

IGÉNYES KÖNYV IRODALOMTUDATRÓL, KÖZÖSSÉGTUDATRÓL

Fried István: *Utak és tévutak Kelet-Közép-Európa irodalmaiban*. Magvető, Budapest, 1989

Fried István az általa kiválóan ismert, régóta tanulmányozott, számára otthonos területeket és korszakokat járja be ebben a könyvében: zömmel a tizenkilencedik század irodalmának (irodalmainak) alkotói, jelenségei, műfajai, témái, illetve azok kapcsolattörténeti és komparatiztikai vonatkozású problémái teszik a könyv anyagát, a huszadik század irodalmából pedig Ivo Andrić, Miroslav Krleža, illetve Ady, Babits, József Attila – érdeklődésének már korábban is gyakori tárgyai. E legújabb, 1989-ben megjelent kötetében azonban mintha az eddigieknél tágabb teret és nagyobb figyelmet szentelt volna az összehasonlító irodalomkutatás elvi-elméleti kérdéseinek, ami föltehetőleg egyetemi oktatótevékenysége iránti kötelezettségeinek a nyoma. A tanulmánygyűjteményt záró Tájékoztató is utal erre. A huszonnégy írásból álló sorozatot három 1983. évi keltezésű egyetemi előadás, illetve ezek egy-egy részlete vezeti be, valamint egy ezekkel egyidőben készült s velük összefüggő tanulmány a művelődési kapcsolatok korszakolásáról. Ezek együtt alkotják a könyv első blokkját, amely már ambiciózus címmel is jelzi kritikai attitűdjét, s azt, hogy már itt, a bevezető részben rögzíteni akarja útjelző tábláit: *Összehasonlítás: tévelygés és útkeresés*. Tanulmányainak következő két tömbje a konkrét írói egyéniségekre, egyedi művekre s komparatiztikai szempontból értékelhető jelenségekre lebontott megfigyeléseit tartalmazza magyar, horvát, lengyel, szerb, cseh, szlovén, orosz, illetve kelet-közép-európai háttérrel. Írásainak negyedik csoportjában (Feladatok, áttekintések, összefoglalások) ismét az összehasonlítás elméleti problémái felé fordul, de inkább a szlavisztika felől közeledik feljűk. E rövid leírás is sejteti, hogy érdeklődésünket leginkább az egyetemi előadásokat tartalmazó első kérdéskör kelti fel, annál is inkább, mert benne olyan szövegek kaptak helyet, amelyek a jugoszláviai magyar irodalommal, azon belül pedig a hazai magyar komparatisták tevékenységével kapcsolatos észrevételeit foglalják magukban.

Előljáróban szólnunk még egy általános megfigyelésünkről is. Talán a közölt szövegek rendeltetése (a Katedra szempontjai) ad magyarázatot Fried István írásainak némi stílusbeli módosulásaira is a korábbiakhoz viszonyítva. Míg ugyanis régebbi munkáiban a jó értelemben vett alkalmoszerűség: egy-egy irodalmi évforduló, centenáris ünnepség, tematikai értekezlet az oldottabb, olykor a tudományos publicisztika felé hajló stílusnemnek és szövegformálásnak kedvezett, ezeknek a dolgotoknak a hangneme visszafo-

gottabb, tartózkodóbb, érvelőbb, azt is mondhatnánk: gondolatilag kimunkáltabb és igényesebb. Ez persze korántsem jelenti, hogy amazok kevésbé „szakszerűek”, vagy hogy ez utóbbiakra a kimért, pedánsan értekező modor lenne a jellemző. Sőt: több tanulmányáról úgy véljük, hogy éppen az erősebben megvilágított gondolati háttérnek köszönhető a tárgy plasztikusabb megjelenítése, érzékletesebb bemutatása. Ugyancsak jólesően írhatjuk, hogy a széles körű elméleti tájékozódás és a gondolati megalapozás azoknak a jeleknek örvendetes sokasodására, hogy a diszciplína mindinkább önállóodik, megszabadul a „szolgálattól”, az alárendeltségtől, a függőségtől. Mindenesetre megnyugtató, hogy egyetemi tanszékről már hat évvel ezelőtt is nevükön lehetett nevezni azokat a főként ideológiai természetű akadályokat s egyéb kényszertényezőket, amelyek útjában álltak e folyamatoknak. Szerzőnk maga is köt egy csokorra valót belőlük: „Nemzet, nép, állam, nemzeti történelem, nemzeti irodalom, nemzeti művelődés, középkori állam, honfoglalás, széttelepülés, nyelvrokonság, folytonosság, írók, tudósok, művészek »nemzeti« hovatartozása: íme egy csokor a fogalmakból, amelyek »mifelénk« magyarok, szlovákok, horvátok, szerbek, lengyelek, ukránok, csehek, szlovének, bolgárok között, sohasem pusztán fogalmak, hanem a »nemzeti nagylét« dokumentumai, igazolásai, egymástól visszahódítandó »legendás« értékei, legigazabbnak vélt tulajdonai. Még ma is.” – Nyilvánvaló, hogy ezek egyikének a számbevétele sem fölösleges vagy éppen káros, míg nem tör egyeduralomra, míg nem követel kizárólagosságot magának. Tehát addig a pontig, míg tudományszakunknak nem *célja*, hanem csak egyik lehetséges megközelítési és értelmezési *módszere*. Mert valóban aligha képzelhető el olyan irodalom, amelynek a vizsgálatából egyszerűen kirekeszthetnénk a nyelv, a történelem, a folytonosság stb. szempontjait, illetve ha azokat nem ismerünk el irodalomalkotó tényezőknek. Voltak (vannak) ugyan bizonyos helyzetek és korszakok az emberiség történetében, amelyekben úgyszólván etikai parancs és fennkölt humánus cél (s éppen ezért legtöbbször csak vágykép) az „embernek mint embernek az irodalma”, a nagybetűs „tiszta” Irodalom, amely nem a fönti efemer és másodlagos tényezők függvénye. Csak hát az ilyen vegytiszta szellemi képződménnyel, az irodalmi tudatforma e desztillátumával jobbadán csak mint elméleti lehetőséggel számolunk. Hugo Dyserinck aacheni professzor könyvének tétéleiről szólva szerzőnk maga is majdnem képzeltésnek minősíti az ilyen irodalom vízióját: „... nem hisszük, hogy egy adott irodalom *kül- ső* (tehát nem irodalmi) és *belső* (tehát par excellence irodalmi, szorosabb értelemben vett esztétikai és poétikai) összefüggéseit, vonatkozásrendszerét számításán kívül lehetne hagyni.”

Dyserinck műve alkalmat nyújt Friednek ahhoz is, hogy kifejtse véleményét általa döntő fontosságúnak tartott két komparatistikai tényezőről a nemzeti irodalmak életfeltételeivel összefüggésben, azoknak sajátos viszonyok közötti fejlődéslehetőségeiről: 1. az azonos államhatárok közötti különböző nyelvű nemzeti irodalmak együttélésének az esete és 2. a nem azonos államhatárok között fejlődő, de azonos nyelvű és hagyományvilágú (valamikor egységes) irodalmak közösségének a problémája.

Az említett irodalom tanulmányozásával összefüggésben szerzőnk nem csupán a *hogyan* kérdését veti fel, számálat mindez tehát nem kizárólag a metodológiának, az irodalomértelmezés és -vizsgálat technológiájának, az eljárás alkalmazásának a problémája, hanem az irodalmi tudat, a szemlélet, a koncepció ügye, így szükségszerűen túl is lép az

irodalom elvileg megvont határain. Kitűnik ez a megítélésünk szerint legnyugtalanítóbb gondolatokat fölvető tanulmányából is, amely *A nemzeti irodalom – mint komparatiztikai probléma* címen a fenti két pontba foglalt problémakört tárgyalja. Annál inkább is fölkelte érdeklődésünket ez a tanulmány, mert közvetlen utalások vannak benne a jugoszláviai magyar irodalomra, pontosabban mondva a vele foglalkozó elméleti-történeti munkákra. Friedet itt is a Dyserinck-féle tételek foglalkoztatják, mindenekelőtt a német író *Einzelliteratur* terminusa, ami a fogalmat nem eléggé pontosan fedő magyar kifejezéssel élve *különálló, nem szorosan hozzátartozó, járulékos, másodlagos* stb. irodalomnak felel meg. Valójában a kisebbségi irodalmakról, azok hovatartozásáról van itt szó. Hogy ne légüres térben mozogjunk, idéznünk kell egy szövegrészletet Fried gondolatmenetéből: „...Hogy (...) a magyar irodalom, azaz a nemzeti irodalom nem azonos a magyarországi irodalommal, pontosabban szólva a magyarországi magyar irodalommal, az egyre kevésbé a vita tárgya. Más kérdés a magyar irodalmi tudaté. Máshonnan közelítve meg a kérdést: beszélhetünk-e jugoszláv irodalomról? Vagy csupán Jugoszlávia népeinek irodalmáról? Vagy csupán (?) jugoszláv irodalmi tudatról? Miféle a viszony a ma is soknemzetiségű Jugoszlávia különböző nyelvű irodalmi között? Jugoszlávia irodalmi élete egyben azt jelenti, hogy a Vajdaság magyar, szlovák, ruszin vagy román irodalma szerves része egy átfogó, általános irodalmi (vagy kulturális) képződménynek? Ehhez a példához szükséges hozzátennünk a Vajdaság magyar irodalomkutatóinak majdnem általánossá lett, Bori Imre által irodalomtörténetben, antológiákban és tanulmányokban, vitáikokban megfogalmazott álláspontját; a jugoszláviai magyar irodalomnak jól láthatók a körvonalai, megvannak egyedi sajátosságai, jogosult külön irodalomtörténetre, nagyjából 1919 óta, de ennek a külön életnek föllelhetők az előzményei az évszázadok regionális (bár nem mindig pusztán helyi jelentőségű) irodalmi termésében.”

A jugoszláviai magyar irodalom hovatartozását és felségterületeinek kiterjedését érintő munkákban valóban világosan jut kifejezésre a másféleség, a sajátosságok tudatosításának a szándéka, de inkább a *lehetőség*, az *indokoltság* és a *szükségesség*, mintsem a *jogosultság* felől közelítik meg a kérdést. A külön irodalomtörténetre való „jogosultsága” s fokának-mértékének a megítélése azonban már sokkal összetettebb kérdés, s nem lehet pusztán vélekedés dolga. Ez már önmagában is irodalomtörténeti kérdés, ezért alapos szövegvizsgálatot kíván: az ismertenek és publikáltakon kívül fel kell kutatni s szembesíteni kell minden olyan megnyilatkozást, amely e kérdésben figyelembe jöhet, elvi mozzanatokat tartalmaz. Csak ezt követően lehet arról beszélni, mennyire általános vagy „majdnem” általános ez az álláspont Vajdaság magyar irodalomkutatóinak a munkáiban; vannak-e másféle koncepciók s milyen háttérrel; esetleg olyanok, amelyek árnyaltabban, differenciáltabban, a szubtilis témához jobban alkalmazkodó hangsúlyokkal közelítik meg ezt a kérdést. Nem hagyva persze figyelmen kívül e nyilatkozatok időpontját, az „Időfaktort” sem, mint olyan komponenst, amely a Dyserinck-féle gondolatkörben a nem „par excellence irodalmi, szorosabb értelemben vett esztétikai és poétikai” vonatkozásrendszer eleme, tehát a „külső” tényezők közé tartozik. Egyébként úgy véljük, hogy az itt említett fölfogás még magánál Bori Imrénéél sem valamilyen zárt, belterjes szellemi tenészetre utal, s nem is ennyire expliciten nyer megfogalmazást. A történelmi különfejlődés ténye irodalomformáló komponensként nála is csak az 1919 utáni

időben jut nagyobb szerephez, s hogy egyáltalán, annak az oka megint csak nem a szubjektív tudati szférában keresendő.

Messzemenően egyetértünk Fried Istvánnal, amikor azt írja, hogy „Az már aztán az abszurdítás határát súrolja, hogy az 1919 után kialakult politikai-államjogi helyzethez idomítják mások a jelenkor irodalmi vagy irodalomtörténeti tudatát.” Magunk már jó tíz évvel szerzőnk szóban forgó tanulmánya előtt felhívtuk a figyelmet e téves szemléletre: „... pusztán módszertanilag sem fogadható el az autogenezis fenti elmélete, mert, mint kitűnik, az irodalomteremtés társadalmi, közösséglélektani, gazdasági, történelmi, állami, tudati stb. összetevői közül csak egyet emel ki, s ezt az egyet teszi meg egy szellemiség rendező elvének: az államit, azt sugalmazván, hogy ez az addig soha-sem-volt új irodalom egyedül az új államnak köszönheti létezését, tehát azt, hogy állam és irodalom kauzális kapcsolatú fogalompár.” (1973) Szerzőnk jogos kifogása a kisebbségi irodalom politikai-államjogi fogantatásának elmélete ellen azonban nem kívánt közelségbe került (mindössze egyetlen írásjel választja el tőle) a különélet rémét földéző gondolat-sorral, s arra következtvén olyan eszmetársításra csábítja az olvasót, hogy ezért a hamis tudatért is amaz (a Vajdaság magyar irodalomkutatóinak „majdnem általános” álláspontja) a felelős, a külön irodalomtörténet jogosultságára hivatkozik. Legyen szabad azonban e sorok írójának ezúttal is az árnyaltabb fogalmazás szükségére emlékeztetni. Amikor (nem kevesen) írásbeli műveltségünk, irodalmunk, teljes kultúránk történelmi megközelítésének az elvét valljuk és vállaljuk bizonyos formális-esztétikai vagy ideológiai interpretációkkal szemben, akkor voltaképpen irodalmi (kulturális) tudatvilágunk e ferdeségeinek és hiányainak kiküszöbölésére törekszünk. Meggyőződésünk ugyanis, hogy csak a történelem masszív tényeire alapozva lehetséges eltávoztatni azokat a veszedelmeket, amelyek az ideológiai kisajátítás, a politikai alárendelés s minden egyéb eszmei kiszolgáltatottság felől leselkednek egy kultúrára.

Mindnyájunk mesterétől, Horváth Jánostól tanultuk, hogy az irodalomtörténet „az irodalmi tudat genetikus önismeretének tudományos szerve”. Ha mármost egyetértünk Fried István főnti megállapításával, hogy „a nemzeti irodalom nem azonos a magyarországi irodalommal, pontosabban a magyarországi magyar irodalommal”, akkor föltételezhető, hogy e nemzetivel nem identikus magyar irodalmak tudata sem mindenkben azonos vele. A nemzetiségi irodalomtörténet „jogosultságát” tehát az a törekvés legalizálja (menti? indokolja? tolerálja?), hogy megfogalmazza a maga létének a tapasztalatait, önmagáról alkotott képzetait, a maga lelki formáját, ismereteit, közösségtudatát, ami szükségszerűen megfelel majd a „genetikus önismeret” követelményeinek is, hisz mint történelmi diszciplínának tartalmaznia kell önmeghatározásának nélkülözhetetlen elemeit is: az eredet, a származás, a keletkezés, az öröklés, a kifejlés mozzanatait, amelyek folytán a nemzeti irodalom organikus részének kell minősítenünk. Fried könyve azzal nyugtat meg, hogy tudós alapossággal vizsgálja és mérlegeli a nemzeti és a kisebbségi irodalmak egymáshoz tartozásának a tényezőit, rámutatván a történeti dimenziók, de mindenekelőtt az irodalmi nyelv megőrző szerepére, a nemzetiségi (kisebbségi) irodalom történése viszont intenzívebben éli meg a „különösség” kategóriájába tartozó elemeket, mert számára nemcsak „térkép e táj”, a kisebbségi irodalom pedig nemcsak elméleti tanulmányainak a tárgya, hanem a sorsa is.

VERSET ÍRNI – DE KINEK?

Bozsik Péter: *Visszakézből*. Forum, Újvidék, 1989

A *Visszakézből* a nekifutás „örök-lázadó” verseinek a nyomvonalán halad, egy lényegében változatlan alaphangú és formájú „bozsikos” világot testesít meg, mint amilyent már a *Teleírt világ* című költészeti antológiából is megismerhettünk. Ismerős a lírai énnék ez a monológia, mert ugyanazzal a harsány elégedetlenséggel fröcskölő szétindulatait, a „fals dalok”-at, ugyanakkor a gazdagodás, egy lehetséges továbblépés csirái is fölfedezhetők benne.

A legtöbbször valószínűleg a kötet végén szólaltatná meg azt a verset, mellyel Bozsik a könyvét indítja. Nincs helye önáltatásnak. Az alkotó én minden cselekvések és történések végéről kesereg, a vers haláláról, a szavak megfakulásáról, „költői üresjáratok” nincsen továbbjáról. Nem mondhatom el nektek azt, ami meghalt bennem, ami meddő szavak hálójába bukkott – hangzik a vallomás –, „pedig tudátok / miket felejtetek el...”

A kifejezés csődjének előzményei is vannak. Csak látni kell a kötet verseiben a lassan közelítő katasztrófát. A költemények lírai énje az alkotó ember, a poéta szemszögéből tekint a világra. Nem zengheti a harmónia dalait, mert hamisak lennének a „tisztán csengő rímek”, mert kihalt a lelkesedés, visszájára fordult a lét. A jelen káoszba hajló zibvászára mint tényromhalmaz, mesztgeti roncsait. Töredékes szabad versek számolnak le az illúziókkal, s a mese is csak a hazugság színinímájaként szerepelhet. A rövid földi lét koporsószögei halálveritékes arcok fölött kattognak, s csupán röpke intermezó a múlt megtartó melege: „fejünkben gyerekkorunk / kemencéinek biztonságszaga / nagymamák cipójának illata / ...biztos bánják már a kidobott banyákat! / – érezhetik a közeljövőt” (Reggeli elégia Pamats barátomnak). „Frázisok és giccsek csecsén” görcsölve, a szellemi igénytelenség vidékein járva és tengődve jellegzetes magatartásformát ölt magára a versíró ember. A bohém költő alakja támad föl, ki a szesz, a dohány és a nő szentháromságára eskszik. Pálinkák és borok gőzében, nikotinbűzös ágyakon, a szerelmi vágytól fűtött test tüzeiben véli feltalálni a műzsát, az életben tartó erőt (Vers két részben ajánlással, Aperitif-ihlet, Mohón tapintlak). Mert csak az aperitif-ihlet csiszolhat, facsarhat lírát a nyers és reménytelen jelenből.

Petri György örökhétfői kísértének a magány hidegében, a keményre fagyott elefántcsonttoronyban. Az alkotó egyén élettere leszűkül, fő gondja „lírai tolvajkulcsok” fabrikálása szűk, baráti körnek, az értők számára. És mégis, a „leszek aki leszek” hetykeségével mutat csipiszt a poéta a közvéleménynek. Majd rögtön a mindent vállaló önfeltárlkozás következik: „a verseim vagyok”, avagy „kapaszkodom verseimbe / mint koszos cigánygyerekek / anyjuk szoknyájába.” A csakazértis konok kitartása fogalmazódik meg az *Életrevaló* című vers soraiban, egy olyan öntudatos felelősségvállalás, melynek mélyén etikus helytállás, apolitikus harcvállalás húzódik meg. A hét fő bűn egy gyűjtőpontba olvad össze, s ez az árulás vétké. Az írástudók felelősségét is emlegethetnénk, amikor a „nem táncolok úgy ahogy fűtyülnek” – féle kijelentést olvassuk. Hiszen a művész addig „van”, míg képes hirdetni a pártatlanok igazát, amíg nem nyalja mások talpát. S íme, újból az elefántcsonttorony-kemény elszigeteltséggel találkozunk, a kitarítás „jutalmával”: „Szeles gödör lett otthonom. / Üregein huzat süvít, / bennük én fázós

dísz: konok” (Vagyok nem vagyok). De ez a lendület sem folyamatos. A fellángolás ívét nemegyszer a kétely, a borúlátás, a minden hiábavaló élménye töri derékba. Megrendül a költészet erejébe vetett hit: „Hittem, a költészet nőket hódít / – engem is csak saját rímem bódít, / s közben becsap, jó nagyokat lódít, / na, menjünk tovább, ha van, mi szólít” (Na menjünk – ha) A „befutott”, ám valójában „lebukott” költő minőségei is helyet kapnak egy röpke karikatúra erejéig a Három történet a költőről című műben.

A küzdelem mégsem szűnik meg. A végigcsinálni erkölce mellett egyfajta jövőbe vetett hit munkál, a továbblépés, a más világ lehetősége. „A harcokat ÚGYIS mi vívjuk (és mi döglünk bele)” – vallja Bozsik lírai énje a *Teleírt világban*, a *Visszakézből* című kötetben ellenben továbbgondolja a helyzetet, amikor felénk süvölti a kérdés: „... a harcokat ki (vívja majd ha mi) döglünk bele.” Egy jövőbeli nemzedékre ruházta tapasztalatait és reményeit, az emberhez méltó létezés ígéretét: „... sötét látásmódom / majd szikrává csiszolják királyfiak és hó- / fehérek – a mi fiaink, lányaink –, s az / orrunkba öklözött csipiszeket majd halom- / ba döngölik a rossz példa szimbólumaként” (Gomolygó világ). A költő pokoljárását alig enyhítheti ez a távoli ígélet. Az ördögi kör egyszer s mindenkorra bezárult. Lángoló eszmék és lélekölő kiábrándulás, majd újbóli feltámadás és keresztrefeszítettés tépi rongyosra erejét, emészti energiáit. „majd kitisztul újra – ne félj: / féltsd a költőt, ki indul, mint fanatikus / katonák, s érkezik eszméktől kifakultan, / rongyosan” (Gomolygó világ).

A történelem öniségtelésére, az idő spirális körforgására alapozódik ez a fölfogás. Ezel összhangban a kötet vége felé, visszatérve a kezdő szituációhoz, ismét fölerősödik a „rossz kor” képe, melyben „tömegek élhordája az úr”. A hatalom maffiózójának kiszolgáltatott egyén félelmei halmozódnak csak a letaglózott költészet szomszédságában: „A tudás többé nem hatalom: / butaság máglyáján égünk. / A túlélésre nincs alkalom / hasztalan voltunk; most végünk” / (Négysoros). „Kinek énekelsz?” – visszhangzik a kérdés. S a némi iróniával fűszerezett válasz ismét a jövő felé irányul, mint okulás s mint vigasz a jelen művészenek – talán mégis van értelme a kitartásnak: „no de nem baj barátom ha megfagyunk! meg lesz örökítve az utókor számára / dermedt reggeleink fogvacogása” (Reggeli elégia Pamats barátomnak).

Bozsik Péter kötete az elmúlt esztendő egyik sikeres vállalkozása.

CSAPÓ Julianna

ÁLOMMÚLT ÉS ÁLOMJELÉN

Tolnai Ottó: *Cápácskám: apu!* Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1989

A felnőttek számára írt gyermekvers vagy mese nem ritka jelenség az irodalomban, gondoljunk A *Kis hercegre*, Ezópusz fabuláira vagy akár Weöres Sándor munkásságára. Tolnai könyvnyi verse gondolat- és érzésáradat víziószerű, álomszerű megnyilvánulása, amit a vers állandó lüktetése és a hirtelen váltások is bizonyítanak.

A hangvétel néhol szinte ideges, kapkodó, egyszer a szeparációs félelemmel teli gyerek hangját halljuk: „hol vagy mit csinálsz cápácskám: apu! / te rántottad le a nénit / azt

a piros bugyis nénik cápácskám / te rántottad le vagy a lefolyó örvénye / hol vagy mit csinálsz cápácskám: apu!” – máshol pedig egészen nyugodt, lágy: „ringj csak így hunyd be szemed / hull a nyárpehely / ringj csak így mint a többiek”. A vers dinamikája, hullámlázása egy helyen szakad meg: az epikus betétként felfogható „nagyapa és a flamingó” történetével.

Ahhoz, hogy megérthessük, miképpen szól a felnőttekhez, mélyebb rétegeiben kell folytatni a vizsgálódást, azok a kulcsszavak segíthetnek, amelyek jelképpé, szimbólummá növe fejezik ki az elvont tartalmakat. Így nőhet nemcsak a nagyapa és a flamingó története, hanem az egész vers allegóriává.

A vers mottója is lehetne az állandóan visszatérő, refrénszerű kérdés: „mondd én is meghízom majd / én is felfúvodom lilán / mint a nénik a csurgó alatt / mondd én is megöszülök cápácskám: apu! / az én fogaim is megsárgulnak / kihullanak cápácskám / vagy nekem is revolver-fogsorom nő / apró bőrfogak még a bőromön is / én is mankóval járok majd / mint ez a féllábú bácsi cápácskám: apu! / még előttem az élet azt mondd / milyen lesz cápácskám: apu!”, mert izgalmas kérdésről van szó, melyekre majd a víz válaszol, ami jelen esetben az élet dinamizmusát jelenti.

A víz központi fogalom a versben, minden belőle indul ki és hozzá tér vissza. Ebben a közegben kell versenyre kelniük és „tempózniuk” a „fehér nyártól a fekete nyárig”, a kezdettől, a tisztaságtól a feketéig, a halálig. Tolnai a két véglet között nem tesz más különbséget, csak a fehér és a fekete színnel választja el őket, a születést és a halált is a nyár jelképezi. Az évszakok az élet ritmusát jelentik, pontosan meghatározva a kezdetet és a véget, ő azonban ezt egy szóban, a nyárban ötvözi, jelezve, hogy számára nincs különbség a két fogalom között, ugyanazt jelentik.

Az apa hal alakjában jelenik meg, hatalmas ragadozó, cápa. A halról ismét a vízre aszociálhatunk, az elemre, amelyben él, de a hal mint jelkép magában hordozza az élet, a termékenység és a bölcsesség jelentését is. A gyerek tehát az apában olyan embert lát, aki mindezekkel a tulajdonságokkal rendelkezik, de azt is tudja, hogy bármilyen hatalmas és bölcs, a veszélyeket nem tudja mindig kikerülni. Ezért a féltés, a félelem hangján szólal meg: „vigyázz széttrancsíroz a légcsavar / ugorj félre várj alád nyúlok / átölellek cápácskám: apu!” Vagy: „hol vagy cápácskám hova tűntél / cápácskám hol vagy cápácskám: apu! / jaj vigyázz hogyan veszed a kanyart.”

Ebbe az álomképhez épül be a nagyapa és a flamingó csodálatos története, ami már-már misztikussá válik, érthetetlen és egészen szörnyű véget anticipál. A nagyapa utolsó vadászatán találkozik a flamingóval: „úgy jelent meg előtte a kis sós tóban a flamingó / mint templomos nénik előtt a szüzanya cápácskám”. A látvány ragadja magával, afféle megvilágosodás ez, az élet utolsó gyönyörűsége, de a halál tudata is. A nagyapának nem azért kell meghalnia, mert belepusztult a gondolatba, hogy az örült wili lelőtte a madarat, hanem azért, mert látta, csodálta, és nem merte megölni: „csak feküdt nagyapa a kamilában / és nézte a célgömb felett a flamingót”.

Minden átmenet nélkül tér vissza a cselekmény az álommúltból az álomjelenbe: az uszoda azzúrfalai közül, a tavon, mocsáron és a folyón keresztül jutnak a tengerbe, egy fehér gözöson utazik tovább cápácska és a hattyúgyerek. A hajó, mint a víz is, az életet szimbolizálja, de annak az életnek a képe, amelynek az ember határozza meg helyét és irányát. A tenger végtelen távlatokat nyit meg előttük: „kikörözünk a világból szépen

cápácskám: apu!” Akár azonnal indulhatnának közös útjukra, ha nem jelenne meg, most újra, a rózsaszín flamingó, ugyanaz a madár, amit a nagyapa is látott. Ugyanaz a flamingó int most az apának is, amelyik a kis sós tóban lépkedett annak idején. Ez a jelenet a gyereken a félelem és a bizonytalanság érzetét kelti. A végtelen, a beláthatatlan átérése így nem tarthat sokáig, tudatosodik benne, hogy közeleg az elválás pillanata, és hogy a távolban fölsejlő partok közös útjuk végét jelentik: „miféle partok sejlének máris / ki integet afrikából fannyka kombinéjával / cápácskám hol vagy cápácskám / mi az elindultál / el a jugovinil festett vízén / elindultál a flamingók felé / el a bukó napba cápácskám: apu! / majd integetek a fedélzetről”.

Olyan tragikus sorsfordulat ez, hogy innen aztán már nem lehet továbbgondolni, továbbálmódni a történetet. Zűrzavaros összevisszaságban peregnék végig az eddigi események, ami már az eszméletet, az ébredést sejteti. És mint az álmok általában, ez is befejezetlen marad, a „hogyan fogjuk befejezni” utolsó felkiáltást sem tekinthetjük lezárásnak. A vers utolsó sora követeli a folytatást, de ezt a folytatást már magának az olvasónak kell továbbfűznie, a gyermekek világában, valahol az ébrenlét és az álom, a látomás és a valóság között.

SZABÓ Katalin

A SZÍNHÁZ SZABADDÁ TESZ

A hódító. Mai szlovén drámák. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989

Három kortárs szlovén, illetve szlovénül író szerző művét válogatta be *A hódító* című antológiába a könyv megjelenése előtt elhunyt Bojan Štih. A kötetben szereplő ma is tevékeny három drámaíró három nemzedéket, három szemléletmódot és három tradíciót képvisel. A darabok gyűjteményben szereplő sorrendje a szerzők életkorát és a drámák keletkezési idejét egyaránt követi. A hatvanas éveiben járó Andrej Hieng az 1971-ben bemutatott *kötetcímádó* művével, az ötvenes éveinek kezdetén lévő Dušan Jovanović az 1972-ben megjelent *Játsszunk agydaganatot és légszennyezést* című darabjával, a negyvenes Drago Jančar pedig az öt évvel ezelőtt írott *Grande valse brillante* című drámájával van jelen az antológiában.

Hieng műve a történelmi dráma köntösében ad tragikomikus képet egy konkviztádor hanyatlásának hétköznapjairól, a hódító korszakot felváltó törpe időkről. A darab az ideológiájához mindvégig ragaszkodó Felipe alakjában azt a kelet-európai „forradalmárt” mutatja be, aki az eszmétől nem talál utat a valósághoz, s az életfeltételek alakítására, befolyásolására az erőszakon (a térítésen) kívül más eszköze nincsen. A konzolidáció képében a degenerálódás érhető tetten itt. Az apja ellen lázadó Baltasar elődje balos mintáját követve ugyancsak az erőszak eszközével véli átalakíthatónak a társadalmi folyamatot, és a leigázott indiánok között gerillává, európai terminussal terroristává lesz. Hieng egyik nemzedék irányában sem elfogult, bár számára Felipe alakja és sorsa az érdekesebb. Baltasar darabvégi pusztulása azonban a szerző 68-ról alkotott ítéletét is jelzi.

A kötet másik 68-hoz kapcsolódó írása Jovanovićé. Ő a darabjában a színházat elfoglaló színészek avantgárd lázadásának történetével egy történelmi *előtt* pillanatát villantja fel. Itt még tervekről és reményekről, a közös cselekvés lehetőségéről van szó, arról, amiről Knez azt mondja: „át akarom lépni a *Rubicon*”. Hieng viszont – egy előző nemzedék nézőpontjából és távlatából fogalmazva – egy történelmi *után* állapotát mutatja be, azt, hogy a Rubiconon túl is ugyanaz a világ folytatódik. Jovanović újságírói és színészei, a társadalmi nyilvánosság gerjesztői és bajnokai még hisznek a gesztus erejében és hatékonyságában, még őrzik, illetve képviselik 68 szellemiségét.

Jančar darabja viszont megmutatja a 68 utáni kelet-európai jövőt. Műve a nyolcvanas évekre szklerózisossá kövült totalitárius rendszerről ad képet, melyről abban az időben (öt-hat évvel ezelőtt) még úgy tűnt, hogy csak a művészet erejével és eszközeivel lehet vele nyilvánosan szembeszállni. A pszichiátriának a politikai diktatúra céljaira történő felhasználásáról ma már sokkal többet (és borzalmasabbat) tudunk, mint amiről Jančar beszél, ám a mű hitelessége e tények kitudódása nyomán nem csökkent, hanem nőtt. A darab a pszichiátriai intézetben fellelhető (kelet-európai) nemzetköziséggel nemcsak a sorsközösséget érzékelteti, hanem azt a birodalmi politikát is, mely az egyéni különbségekre érzéketlenül – a felszabadítás nevében – ugyanazt a kényszerzubbonyt erőszakoltat rá kelet-európa kis népeire.

A három dráma műfaji megjelölést (alcímet) visel, ám voltaképpen mindhárom tragikomédiának tekinthető. Még Jančar darabja is, hiszen a benne megjelenő irracionális (nem a pácienseké, hanem a rendszeré), bármennyire félelmetes, egyúttal komikus is. A három mű szerkezetében is van rokon vonás: mindegyik három felvonásra tagolódik. A közös jegyek közt azonban nem ez a formai vagy műfaji elem a legérdekesebb, hanem az, ami a darabok művészi-színházi önreflexiójában mutatkozik meg. Noha különböző súllyal és szerepben, a színház (a művészet) mint a hatalommal és a korlátoltsággal szembenálló és azzal szembeszegülő intézmény és cselekvési forma mindhárom drámában megjelenik. *A hódító*ban csak egy rövid jelenet erejéig, amikor Baltasar a mű közepén színházat játszat a leigázott indiánokkal. A részeg bennszülöttek inkább kakasviadalra (cirkuszra) vágnak, ám a konkvisztádor fia élőképbe kényszeríti őket. Ebből a körmenetből azonban végül mégis csak a kakasviadal imitációja lesz, ami a fiút a játék megszakítására készíti. A színház mint a felszabadítás eszköze ez esetben hasznavehetlenné bizonyul.

A Játsszunk agydanagatot... című darab a színházat az ábrázolás közvetlen tárgyává teszi. Az önmagukat a világtól elbarikádózó művészek nemcsak új művészetet (új előadást), hanem új világot is akarnak teremteni. Mindezt azonban a színház közegén keresztül és annak eszközeivel. Ám – az előző műhöz hasonlóan – ez a törekvés is elvetél. *A Grande valse brillante* esetében a nagy táncestélyre való készülődés folyamatát szövi át ez a motívum. Emerik görcsös igyekeve a Chopin-valcer elzongorázására végül úgy teljesedik be, hogy az intézetbe megérkezik egy új páciens, maga Chopin, aki (az instrukció szerint) „pompás, tökéletes előadás”-ban szólaltatja meg A Nagy Briliáns Valcert. Noha a művész foglya lesz a totális intézmények, a produkció mégis a tagadás és a fölülemelkedés gesztusát valósítja meg. „A Szabadság Szabaddá Tesz” nevű pszichiátriai intézetre utalva ez a gesztus a három dráma kapcsán úgy fogalmazható meg, hogy a művészet – a darabok esetében: a színház – szabaddá tesz. Ez a szabadság azonban csak

virtuális, csupán a lélek szabadsága. Egyik dráma sem hagy kétséget afelől, hogy a művészet eszközei a politikával való szembeszegülésre alkalmasak ugyan, de annak megváltoztatásához nem elégségesek. Ám mindhárom mű azt sugallja, hogy ezt a kísérletet mégis meg kell tenni. Mert bármilyen módon és mértékben is, de *a színház szabaddá tesz*.

A kötet a költői ihletésű történelmi színjáték, a kísérletező-formabontó dramaturgia és a modellszerű, parabolisztikus drámaépítés egy-egy típusára mutat példát. A művek előbb említett tartalmi-gondolati erényei és értékei mellett azonban a megformálás szempontjából mindhárom művet enyhébb-súlyosabb fogyatékoságok terhelik. Mindhárom darab nélkülözi a szereplők közötti koherens viszonyrendszert, a történések iránya sokszor esetleges, és a szereplők mozgatója gyakran önkényes. Hiengnél az instrukciók zöme olyan metaforákat tartalmaz, amelyek színészileg megvalósíthatatlanok. A változásokat nem a dialógusok, hanem az instrukciók hordozzák, a szereplők viszonyait nem a személyközi kapcsolatok mutatják meg, hanem az ezekről a viszonyokról szóló direkt közléseik. Miként ők is elmondják azt, amit meg kellene jeleníteniük, úgy a három szerző is *elbeszéli* azt, amiből drámaszerkezet kellene (kellett volna) építeni.

P. MÜLLER Péter

SZONETT-AUTÓBUSZ

Markó Béla: *Mindenki autóbussa*. Magvető Könyvkiadó, JAK-füzetek, Budapest, 1989

Hét verseskötete látott napvilágot Markó Béla romániai magyar költőnek Bukarestben, az irodalmi köztudatba azonban csak most, a *Mindenki autóbusszá*nak megjelenésével került be.

Napjaink költészete mindennél szembeötlőbben bizonyítja annak a közhelyszerű megállapításnak az igazságértékét, hogy válságos korokban a költők fogékonyabbak a míves vers iránt, sokkal inkább szükségét érzik a forma rendezettségének, mert az az egyedüli szilárd pont, melybe kapaszkodva „biztos utakon” lehet eljutni „tenger felé”. Bizonyára nem véletlen, és nemcsak az egyéni versírói affinitással vagy az irodalom napjainkban megfigyelhető klasszicizáló tendenciájával magyarázható, hogy az utóbbi időben a jugoszláviai magyar irodalomban például Jung Károly, Koncz István és Böndör Pál is fokozottabban igényli a mértéket, és legatütőbb erővel is éppen klasszikus költői formákban nyilatkoznak meg. És valószínűleg annak indítékai sem csupán a kötetének bevezetőjében megfogalmazott korszerűtlenségdícséretben keresendők, hogy legújabb verseskötetében Markó Béla száz szonettet tett le asztalunkra.

„Tizenegy sor kalitkájában fel-alá ugrál a költőpapagáj, rikácsol napestig: jó napot!” – olvashatjuk Rövid, korszerűtlen kiáltványában. Majd: „Nem szeretem a szonettet. A szabadságot szeretem.” Természetesen nem a zártságra, hanem éppen ellenkezőleg: a

tágasságra nyílik rá a szemünk ezeket a verseket olvasva, vagy ha úgy tetszik: a zártság-on belüli szabadság határtalanságára. A bennük megfogalmazott gondolat- és élmény-körök gazdagságára, valamint azokra a gondolati-tartalmi árnyalatokra, amelyeket a tizennégy soros versek időmértékes ritmusát és rímképletét megtartva, a versformán belül maradvá megszólaltatni képes. Felsorolni is hosszadalmas lenne, mi minden a tárgyuk, mi minderről „szólnak” ezek a versek a szerelemélménytől, a családi élet intim pillanataitól kezdve a félelem konkrét és transzcendens kiváltó okain át az élet erkölcsi vonatkozásainak és a lét metafizikai átélésének a megfogalmazásáig, s akkor még nem is szövegtünk azokról a köztes területekről, a sejtésekről, amelyek a versek világán kívül megfoghatatlanok. Mindezek hátterében pedig a veszélyeztetettségérzés lapul meg, úgyhogy még az igen gyakori, statikus természeti képekből kiinduló versek mögött is a kijózanító hétköznapi valósága áll, a „ráérős fű, fa, állat, napsütés” versszituációjába is belejátszanak a „tücsöktelen, rossz rétek”, a szerelemélmény mögül a szerelem hiánya, az élet hátterében a látszatélet, az idill mögül az idill hiánya kiált.

Feszültségtől, érzelmektől, indulatoktól fűtöttek ezek a versek, gyakran azzal fenyegetve, hogy szétfeszítik a rájuk szabott formát. S ebből adódóan tárul fel előttünk a szonetteken belül a stíluseszközök gazdagsága is. Némelyikből naturalista hév csap ki – „Égesd meg, tűz a fákat! Szél a lombot / tépd le róluk! Fröcsköljétek be vérrel / az ágakat, ti forgandó napok, hogy / ne kínlódjék az élő, jobb, ha késsel / elmetszitek torkát...” –, vagy expresszionista-futurista lendület árad a zárt formákból – „Hát gyújts villanyt! Tárj ablakot! Niss ajtót! / Nincs éjszaka! Nincs éjszaka! Csak nappal!” –, másutt meg majdhogynem dadaista indulatok borzolja a szonett kereteit: „Derű! Derű! Derű! Derű! Derű! / Kiáltozom, s már lassan csak betű, / mi lélegző jelentés volt előbb. / Fű! Fű! Fű! Fű! Fű! Föld alól kinőtt / a fű...”

Nem olyan költő verseit olvassuk, akit megbéklyóz a forma, hanem igazi stílművészt, akit nem köt meg a rímkényszer, s nem formai jegyek irányítanak. A versszervezés középpontjában nem a szóképek állnak – bár nem hallgathatjuk el, számos miniatűr remekkel találkozhatunk a kötet lapjain: „pókhálós égen fényes pók a nap”; „hideg csillagot virágzik az ég” –, hanem mindenekelőtt az a fajta nem képes beszéd, amely a vers-egész szintjén nyer metaforikus értelmet. A versszituációnak jut nagy szerep, mozzanatosan, fokról fokra szélesedik a szöveg, hogy az utolsó sorokban a kiinduló helyzet az ellentétébe forduljon át, s majdnem mindig drámaivá fokozódjon.

Jól megfigyelhető a kötet lapjain az is, hogy a versszituáció hogyan ágyazódik be egy másik szférába, irodalmi-kulturális kontextusba. Az emberélet útjának felén című vers a dantei poklot idézi, az Eppur si muove pedig Galileo Galileit, méghozzá úgy, hogy a dinamikus kiinduló versszituáció („Minden forog és körbe-körbe szállnak / a lombos fák, az emberek, a házak”) a vers végére statikussá merevedik, és nemcsak ez a fordulat, hanem az egyes szám első személyű lírai én szövegbe lépése is drámaivá fokozza a verset, a metafora szántjére emeli: „nem a törvényt pusztítják el, csak minket, / élni akar-tam, s íme belehaltam: / a föld, melyen járok, mozdulatlan.”

A kötetet szonettkoszorú zárja, mindegyiknek a címébe foglalva, akihez, akiről, akinek a szerepében szól. Janus Pannoniust, Balassit, Szenczi Molnár Albertet, Zrínyit, Petrőczy Kata Szidóniát, Berzsenyit, Kazinczyt, Vörösmartyt, Petőfit, Aranyt, Vajda Jánost, Adyt, József Attilát és Radnótit idézi meg a költő. Talán éppen ez a szerepjátszó

líra az, amelyben Markó Béla a leghitelesebben szól, mert úgy elevenít meg költősorokat, hogy szonettjei önmagukban, allúziós töltésüktől eltekintve is megállnának, ugyanakkor mindegyikben saját költősorsának allegóriáját verseli meg, anélkül azonban, hogy közvetlenül rámutatna a párhuzamokra.

A szonettkoszorú megalkotásának szabályai szerint az egyik szonett utolsó sorát meg kell ismételní a következő vers első sorában. Kontextuskutatók figyelmére érdemes, mennyire másként hangzik a „Mennybéli Isten, milyen messze vagy” a vitézi élet és a természet szépségeit és féltelenségét megéneklő reneszánsz emberről, Balassi Bálintról írott szonett utolsó soraként, milyen vágyakozó, magasba tekintő fohász, s milyen kiábrándulást, megkeseredettséget sugalló a református prédikátor-tudóst, Szenczi Molnár Albertet megidéző vers első sorában; harmadik modulációja pedig a szonettkoszorú végén és a kötet lezárásaként közzétett mesterszonettben látható.

A mesterszonett az előző tizennégy első sorában áll össze. Markó Béláét ennek ellenére sem mozaikszerűnek, sem töredékesnek nem érezzük. Gondolati komplexitásukkal és képi letisztultságukkal ugyanolyan természetesen illeszkednek egymáshoz a sorok, akárcsak többi versében. Szinte nem is érzékeljük a formát, sem azt, hogy bármiféle engedményeket tett volna a költő a formai összeillesztés érdekében. Az irodalmi allúziók, ha lehet, még távolabbról, még diszkrétebben derengenek fel, a tizennégy sor még egyszer megidézi a tizennégy megjelenített költőt is, egymás után haladnak el előttünk, akárha mai autóbuszban döcögének. A vers, így távolról, még egyszer visszautal a kötet címére; a *Mindenki autóbusza immár* nemcsak a költészet metaforája, hanem egy egész tájegység jelenének és múltjának, a pannon vidéknek a meghökkentő, többértelmű, modern szimbólumává teljesedik ki. Érdemes idéznünk:

*A pannón dombok dermedten fekszenek,
s nem hűti mégsem véretem a fagy,
mennybéli Isten, milyen messze vagy,
ki látni engedted fájó szemünknek,*

*mit jobb lett volna setétbe takarni,
hogy romlik minden, s hullnak díszei,
nyugodna már a szív, de színleli,
hogy melledből tán éppen most szakadt ki,*

*úgy dobban, úgy ver, úgy ég, úgy hevül,
hogy versednek ritmusát kövesse,
s egy fázó ország gyűljön föl a versre,*

*szabad lehessen, éljen emberül,
szólhasson, hogyha jobb tavaszra vágyik!
Dobogj, dobogj csak, versem, mindhalálig!*

Mesteri költői összegezése ez nemcsak a szonettkoszorúnak, hanem az egész verseskötetnek is. A záróakkord fortissimóban zendül fel, fölerősödnek a kötet hangjai, és

tisztán jelenik meg előttünk, amit Markó Béla emberi és irodalmiérték-megőrző feladatként magára vállalt a *Mindenki autóbuszának* megrázóan korszerű „korszerűtlen” szonettjeiben.

TOLDI Éva

„TRADICIONALITÁS-ÚJÍTÁS”

Poszler György: *Eszmék – Eszmények – Nosztalgiák*. Magvető Kiadó, Budapest, 1989

Poszler György könyve a 70-es, 80-as években az *Újhold-Évkönyv*, a *Jelenkor*, a *Vigilia* s más folyóiratok hasábjain publikált esszéiből, tanulmányaiból állt össze. Az írók három fejezetcím alá sorakoznak. Előttük az esszéíróval készített interjú áll, amely önmeghatározásra szolgált lehetőséget. A közvetlen konfesszió azonban a továbbiakban természetszerűen burkolttá, látenssé válik: „Szakember módjára kellene tehát írni és objektívan. Ha ez nem adatott: szubjektívan, de felnőtt módra. Erre tesztek kísérletet.” – mondja Poszler a *Magyar gondolkodók, 17. század* című antológia kapcsán.

Az *Eszmék* meditáció Európa múltjáról (a tradícióról) és jelenéről, meg jövőjéről (a tradíció megújításáról); a művészet és tudomány közötti távolságról; valamint az utópiáról s ellenutópiákról. Noha inkább a magyar irodalom – s művelődéstörténetről, semmint önmagáról szól az *Eszmény* című fejezetben, ez mégis a könyv tematikailag talán legszemélyesebb szövegeit tartalmazza. Roppant ismeretanyag birtokában rajzolódik elénk Babits, Kosztolányi, továbbá Illyés meg Ottlik portréja. Az „esszéíró nemzedék” törekvéseinek az árnyalt elemzése a két világháború közötti magyar értelmiség egészére vonatkozó ideológiai áramlatok helyes értelmezését segíti. A Szerb Antalról alkotott arccélben pedig – túllépve az 1973-as monográfián – a tudományos opushoz képest másodlagos jelentőségű próza népszerűségének indokaira is fény derül. A harmadik rész, a *Nosztalgiák*, az esztéta művészet – s irodalomszemlélet foglalat, „hézagos töprengések”, „bátortalan gondolatok”, „tétova elmélkedés” formájában kifejtve. Az Egész töredékei, forgácsai ezek, s az ellentétek „tudatosításával és kiegyensúlyozásával”, illetőleg a szellem harmóniájának elérésével kecsegtetnek.

Az *Eszmék – Eszmények – Nosztalgiák* szerkezete, akár a könyv egyes írásai, a híd konstrukcióját (két ellentétes pontot egymáshoz közelítő, összekötő mivoltát) imitálja. Az első esszé virtuális hídján az európai művelődés fénykorától a „szétszakadt világ” állapotáig vezető utat kalandozza be Poszler, miközben hitet tesz a történelem meg-megújuló racionalitása, a folytathatóság mellett. Ennél elvontabb az utolsó esszé témaköre a híd egyik támpillérét az *ars poetica*, az „esztétikai magatartás” képezi, a másikat a művészetelmélet, az „esztétikai magatartása”.

Poszler a kultúrát a hagyomány megújíthatóságaként értelmezi. Ezért szükséges az örök értékek továbbvitele, beépítése a jelen, valamint a jövő kultúrájába s világába, úgy ahogy Thomas Mann is látja: „Mert ahogy az új, fiatal művészetet sem lehet megérteni, ha a hagyományosan nem vagyunk otthonosak, ugyanolyan hazug és terméketlen a régi szeretete, ha elzárkózunk az új elől, amely történelmi szükségszerűséggel belőle

sarjadt.” A „tradicionalitás-újítás”, vagyis „a múlt teljes átélése, a tradíció saját kinsként való kezelése”, megóvása és újrafogalmazása életnek s művészetnek közös feladata. Az esszéíró az etikum bevonásával kísérel meg összekapcsolni a két szférát, melyek egymást nosztalgizálják, de el nem érik, meg nem valósítják egymást. Ebben is akárcsak műfajban s (maga)tartásban Babits, a nagy ő, akihez nem csak tudományosan, hanem sokkal bensőségesebben vonzódik.

Az ívszerű összefüggés, az ellentétek kiegyensúlyozása „maga a megvalósult tartalom”. A belső, tartalmi ívek, a szerkezetet, a külső hidakat megerősítve létezés, az esztétikum s az etikum egymástól távolosó (vagy ilyennek látszó) világát közelítik egymáshoz. Az *Eszmék – Eszmények – Nosztalgiák*-ban a jelzett formataralom kapcsolat lexikai meg szintaktikai szinten is kifejezésre jut. Az alábbi idézetben a mondatfelépítés elve (az ellentétetés) azonos a mondanivalójával (az ellentét természetével): „Ellentétekre épül a játék. (Kosztolányinál az élet s a halál eljátszása, a művészetet is beleértve). Nem feloldásukra, mert az léhaság lenne, nem kihordásukra, mert az komolyság lenne; de tudatosításukra, mert az bölcsesség, és kiegyensúlyozásukra, mert az művészet.” A kötet egészére a megformálásnak ez az öntükröző feszültsége, a felépítés s a gondolat kettősségének összeforrása, egybeötvözése jellemző. Természet- s humántudományok, élet, poétika s etika, reális és irreális, szellemi s anyagi, elmélet s gyakorlat, rész s egész, test s lélek, hit s szkepszis, kimondható s kimondhatatlan, „a valóság titkai s a megértés csodái” között feszülő ívek, dinamikát eredményező antinómiák egyaránt a szellem szintézisét, a harmóniát nosztalgizálják. „Az ember esélye a közvetítés. Vágy és valóság, értelem és ösztön közt. (...) A vágy tartja életben, nem a biztonság; a tervezés, nem a megvalósulás; az út, nem a megérkezés. Ha el sem indult, nincs esélye; ha megérkezett, elveszett” – írja egy helyen. A keresés, a kutatás, a kísérletezés, az „útközben” nem csupán a kötet neuralgikus pontjaira mutatnak, hanem a szerző gondolkodói attitűdjére is rávilágítanak. Így olvasható ez a Poszler-könyv a létről, az esztétikumról és az etikumról való tanításként.

Poszler igazi vérbeli irodalmár, esztéta. Bizalmatlan minden szigorú és merev építménnyel szemben. Számára „a művészet fontosabb, mint – ennek – magyarázata. A műveket szeretem igazán – írja –, nem a teóriájukat”. Következésképpen például a Szerb Antal-i életműből is a „hütlén hűség” magatartását kell továbbörökíteni, mert ez az önmegújulás alapfeltétele. „Hütlén volt teóriákhoz, módszerekhez, magyarázatokhoz – írja –, de hűséges volt művekhez, művek szelleméhez, amelyre épülnek a teóriák, módszerek, magyarázatok.” Ennek tudatában Poszler György éppoly kritikusan nézi saját teljesítményét, mint a másokét. Akár a legnagyobbakét is. Tevékenységéből és kifejezőmódjából hiányzik minden kioktatás és fölény.

POZSVAI Györgyi

SZÍNHÁZ

KOLOZSVÁRI VENDÉGJÁTÉK ÚJVIDÉKEN

CALIGULA HELYTARTÓJA

Székely János remekművű drámája talán sohasem volt aktuálisabb a költő-drámaíró szűkebb hazájában (s nemcsak ott, hanem az egész közép-kelet-európai térségben, melyet hol hetven éve, hol néhány évtizeddel rövidebb ideig, de szinte jóvátehetetlenül vagy legalábbis alig gyógyíthatóan kínozott a leghumánusabb embereszmé leple alatt hivalkodó tirannizmus), mint most a decemberi romániai események után. Akkor sem, amikor írta, 1972-ben, s századunk Caligulái közül a Kárpátok Génusza építette rémuralmi rendszerét, és 1978-ban sem, amikor Székely János műve első ízben színre került – még ha csak Gyulán is, a nyári színházaskeretében, ám Harag György emlékezetes rendezésében, Őze Lajos és Lukács Sándor hasonlóan maradandó alakításában –, s amikor a Ceausescu-felé diktatúra már féktelen öntetszelgő eszelősséggel tombolt. Ahogyan vitathatatlan, hogy a hatalmának korlátlanágát izlelgető, próbálgató és gyakorló római császárról írt dráma nem Caliguláról szól, hanem minden zsarnokról, tehát arról is, aki ekkor és itt, akkor és ott éppen uralmon van, ugyanúgy tény az is, hogy a történet, amit Székely János elmond, a felvetett drámai kérdés, dilemma, amely egyaránt kétségbe kergeti a császár helytartóját és a vele szemben álló zsidókat – azt, mert a nép ellenállása ellenében kell(ene) teljesítenie a császár parancsát, hogy szobrát helyezzék el egy más vallású nép templomába, szentjei közé, ezeket viszont, mert a templom utolsó mentősvárúka, ahol a zsidóság nemzetként önmaga maradhat –, csak látszólag oldódhat meg azzal, hogy a császár meghalt, hogy a zsarnokot megölték. A történet ezzel befejeződik, befejeződhet, a történelem azonban nem. S ez a befejezetlenség teszi ma éppen annyira aktuálissá a *Caligula helytartóját*, mint volt – más vonatkozásban – időszerű húsz vagy tíz évvel ezelőtt, vagy lehetett volna december előtt ha a cenzúra színpadra engedi. Erre, a mű egykori és mai aktualitására figyelmeztet okosan a kiválóan szerkesztett, tartalmas műsorfüzetnek A hatalom végső határa cím alá sorolt kisesszéi, traktátusai egyikében az ismert irodalomtörténész-kritikus, Kántor Lajos is, mondván hogy a „Caligula-szindróma mára általános beszédtémává, nyilatkozatok, tévé- és rádióműsorok fő tárgyává lett. Megkönnyebülten beszélünk, írunk egy konkrét történelmi formációról, egy néven nevezhető jelenségről, s már-már elhittjük magunkkal, hogy túl is vagyunk rajta.”

Hogy pedig nem csak a kritikus, hanem a közönség nagy része is tudja vagy legalábbis érzi azt, amit a Kántor-idézet példáz, arról az előadás győz meg bennünket, nevezetesen, hogy a megkönnyebülés mellett érződik a gond, a félelem is: mi lesz most? És

Kolozsvári Állami Magyar Színház vendégjátéka. Székely János: *Caligula helytartója*. Rendező: Tompa Gábor. Díszlet: T. Th. Ciupe. Jelmez: Mihai Ciupe. Zene: Demény Attila. Színészek: Boér Ferenc, Dehel Gábor, Bíró József, Bács Miklós, László Gerő, Csiky András, Nagy Dezső. – Ion Luca Caragiale: *Zürzavaros éjszaka*. Rendező: Tompa Gábor. Díszlet és jelmez: T. Th. Ciupe. Színészek: Nagy Dezső, Jancsó Miklós, Miske László, Bíró József, Bács Miklós, Borbáth Júlia, Lőrincz Agnes. (Újvidék, 1990. március 28-án és 29-én)

hogyan a közönség így érez, így gondolkodik az előadás láttán, az mindenekelőtt Székely János érdeme, aki úgy fejezi be a történetet, hogy a néző nem szabadulhat a kérdéstől, a gondolattól, hogy alakul a „zsidók” élete az új uralkodó alatt. Legkevesbé sem csak arról van szó, hogy Caligula szobra helyett most egy másik uralkodót akarják-e bevinni a templomba, s ezt kell megakadályozni, hanem hogy a kivárás – a zsidóké is, a lassan emberségre ébredő helytartóé is – hozta siker normális emberi állapotot tartósít-e, vagy csak átmeneti változást hoz. Ez benne volt a drámában eleve, de hangsúlyossá a legfrissebb történelem tette. Semmiképpen sem kell azonban arra gondolni, hogy ezt a kérdést Székely János így szegezi mellünknek. Ez nem az ő módszere. Politikai drámát írt ugyan, de egy pillanatra sem politizál direkt módon. Székely János úgy szól saját koráról, miről szólhatna másról a költő vagy – főleg – a drámaíró, a jelenről, hogy mindvégig kizárólag a múltat, a zsidók és Caligula szembenállását ábrázolja, még ha sem a zsidónép, sem a császár nem is jelenik meg a színen, ha küzdelmük képviselőik – a helytartó és a rabbi – útján történik is.

Éppen ilyen értelemben tartozik bele Székely János műve abba a drámasorba, amelyet az egykori hitvitázó drámák szerkezetét, dramaturgiáját felfedező, követő legújabb romániai magyar drámaírárs alakított ki, mondani sem kell, szükségéből, az egyenes beszéd lehetetlenségének következtében, s amit a *Caligula helytartója* s más Székely-dráma, elsősorban a *Protestánsok* mellett Páskándi Géza triptichonja, a *Vendégség*, a *Szekértől elfutott lovak* s a *Tornyot választok* meg Sütő András három drámája, a *Káin és Ábel*, a *Csillag a máglyán* és az *Egy lócsiszár virágvasárnapja* fémjelez igen magas gondolati és nyelvi fokon. Ezek a drámák mind arról szólnak, ami bennük elhangzik, s mégis mindenki tudja, hogy véresen jelen idejűek, a máról és a mához beszélnek. Nincs bennük semmi ördögösség, csak a szerzők azt az ősi dramaturgiai trükköt működtetik, amely a felszín alatt a tátongó mélységet is megmutatja, az előtér mögé vezeti nézőit/olvasóit, felfedi a ki nem mögöttes tartalmat is. S ez a kettősség a nézőben – amikor felismeri – óhatatlanul drámai feszültséget teremt. Már nem csak a történet érdekli, hanem azok a vonatkozások is, amelyeket ő a múltból a jelenre, saját korára, körülményeire ért, visz át. A történelem jelenné forrósodik át, anélkül hogy az író erre külön felhívna a figyelmünket, cinkosan kikacsintana a replikák, a mondatok közül: figyeljetek, itt most másról van szó. Nem hagyható szó nélkül, mert az említett drámák vitathatatlan értékeit bizonyítja, hogy a hitvitázó drámák dramaturgiájának alkalmazása ellenére ezek a művek, s köztük talán leginkább éppen a *Caligula helytartója*, úgy tartalmazzák az eszmék és elvek konfrontációját, hogy ezek nem elvont gondolati érvekként, hanem egyéni, emberi hitelességgel, meggyőződéssel szólalnak meg. Az, hogy a helytartó, bár a morál érveit hangoztató rabbival szemben ő a hatalom képviselője, ő az erősebb, a vita során belátja ellenfele igazát, s ő mozdul el a másik, a gyengébb a nálánál is kiszolgáltatottabb felé, kizárólag azért következik be, mert emberként győzték meg. Székely Jánost dicséri, hogy ezt a metamorfózist kitűnő dramaturgiai érzékkel készíti elő, azt követően kerül rá sor, hogy a helytartó hiszi, olyan érvet mondott ki, hogy Isten nincs is, mit óvjatok tehát a szobortól a templomot, „Csak bennetek van – idekint sehol”, amire nem lehet ellenérv, de a rabbi még adival rukkol ki, elfogadja, hogy Isten talán nincs is, de amit jelent, „A népet, amely kimunkálta őt, akként igenis van”, ő „A nép kifejezett / Akarata, hogy megmaradjon, s önmaga maradjon”, amire a császár alattvaló-

jának nincs kontrája, kénytelen beismerni vereségét, s ettől fogva – igaz, csak paszszivitással, időhúzással – a zsidók oldalán áll. Tehát annak ellenére, hogy Székely János költői értékeket mutató, logikus okfejtésű és szép nyelvezetű drámájából a szentenciák csinos kis breviáriuma állítható össze, a *Caligula helytartójában* az érvek és ellenérvek párharca két ember, egy katona és egy rabbi vitája, amit a közönség, mint Újvidéken is történt, még sokáig érdeklődéssel, lélegzet-visszafojtva figyel és önfeledten tapsol meg.

Székely művének dramaturgiai modellje eleve meghatározza, feltételezi a megjelenítés formáját is. Látványos megoldások helyett az előadásnak elsősorban az író gondolatait, mondatait kell közvetítenie. Inkább irodalmi – Székely könyvdrámának nevezi művét (!?) –, mint látványszínház formálható belőle. Tompa Gábor rendező teljes mértékben felismerte, mit kell tennie, s ennek érdekében arra is kész volt, hogy részben lemondjon rendezői elvéről, amit a *Hűtlen színház* című könyvnyi esszéjében olyan meggyőzően és pontosan fogalmaz meg, mondván hogy a rendező a színházban nem lehet csak közvetítő, hanem autonóm alkotónak kell lennie, hogy a színház az irodalom iránti hűtlenséggel lehet igazán hű önmagához, teremthet önálló, autentikus világot. Tompa rendezése ezúttal elsősorban a szónak, és sokkal kevésbé a képiségnek, a látványnak biztosított helyet, ami – a mű igazi értékeit tekintve – pozitívumnak tekinthető. Kár azonban, hogy színészeit, elsősorban a helytartót játszó Boér Ferencet, s a két szárnysegédet alakító Bíró Józsefet és Bács Miklóst nem mérsékelte deklamálásukban, s ezáltal inkább szócsovek, mint egyéni meggyőződést kifejező emberek voltak. (Kivált akkor szembetűnő ez, ha felidézzük Lukács Sándor helytartóját a gyulai előadásból). Csiky András főbobbja már árnyaltabb volt, de valahogy belőle is hiányzott a személyiségnek az a varázsa, amely emberi mélységet, hitelességet kölcsönöz Barakiásnak. Kétségtelen azonban, hogy az együttes – az említetteken kívül László Gerő, Dehel Gábor és Nagy Dezső – következetesen és nagy-nagy fegyelemmel alakította ki az előadás vállalt, szerintük nyilván legmegfelelőbb stílusát, amivel teljes mértékben megnyerték az újvidéki közönséget bebizonyítva hogy jó, súlyos gondolati művet is lehet élvezni.

ZŰRZAVAROS ÉJSZAKA

Caragiale, a Sterijára – *Nősülés és férjhez menés, A felfuvalkottott tökfey – és Csikyre – Mukányi* – egyaránt emlékeztető román vígjátékíró darabjának előadását, a *Caligula helytartójára* jellemző szakmai kimunkáltsággal és fegyelemmel jelenítették meg a kolozsvári vendégek, ugyancsak Tompa Gábor rendezésében. Azzal a lényeges különbséggel, hogy az emberi butaságot kinevető bohózat, természetesen egészen más stílust kíván. A vékonyka történet, melyben mindenki mindenkit becsap, de igazán pórul csak az jár, aki becsületet szeretne maradni, ám annyira korlátolt, hogy nem lát az orránál, pontosabban a hiúságánál tovább, szükségszerűen erőltetettebb vígjátéki, sőt bohózatívá felszórólt harsány játékképpel tehető elfogadhatóvá, így lehet feledtetni a dramaturgiai kezdetlegességeket, ismerte fel jó érzékkel a rendező és tüzdelt meg, főleg a zárórészben remek ötletekkel az előadást, amely azzal emelkedik a helyzetkomikum fölé, hogy mentalitásrajzot is ad, méghozzá kíméletlenül, ám mulatságosan.

A pöffeszkedő, nagyzó, de végtelenül buta, korlátolt újgazdag kereskedő és környezete, feleség, sógorasszony, segédek, inasok, barátok butaságát az író kiváló nyelvi

leleménnyel leplezi le, teszi nevetségessé urizálásukat. Az előadás ehhez kellő játékbeli komikumot társítva szórakoztat.

A nézők mellett, láthatóan, a színészek is élvezik a játékot. Elsősorban Bíró József colstokmozgású háziszolgálója volt szórakoztató, virtuozitása a pesti Bán Jánost idézi. Hasonló erényeket mutatott Bács Miklós is az üldözött, majd családtaggá fogadott szerelmes levéltáros és közíró szerepében. Miske László, a gazdát felszarvazó kereskedőseged és Lőrincz Ágnes, a gazdaaszony húga külső eszközökkel, túlzott gesztusokkal karikíroztak, az utóbbi meggyőzőbben. Nagy Dezső a fakereskedő gazda szerepében a leplezni kívánó korlátoltságot, Borbáth Júlia a feleség szerepében pedig a szereleméhes nő alamuszíságát leplezte jellemteremtő erővel. Jancsó Miklós egyetlen szó, az elnyújtottan kimondott aboszlúté, különböző hangsúlyozásával hol buzgó lelkesedését, hol titkolni kívánó értetlenségét, hol pedig cinkosságát fejezte ki a gazda barátja és bizalmasaként.

Aki szereti a harsány bőhozati stílust, az, mint az újvidékiek nagy része, kiválóan szórakozhatott a kolozsvári vendéjáték második estjén is, amely – akárcsak az első – bebizonyíthatta, egységes, jó társulat ez, amelyet üdvös lenne évente körünkben viszontlátni, üdvözölni. Bizzunk benne, hogy így lesz.

GEROLD László

Dudás Sándor: Acs József (kisplasztika)

KRÓNIKA

A SZERB ÍRÓEGYESÜLET A JUGOSZLÁV ÍRÓSZÖVETSÉG SORSÁRÓL – A Szerb Íróegyesület a napokban nyilatkozatot adott ki a Jugoszláv Írószövetségről. A nyilatkozat kiemeli, hogy az írószövetség nemcsak a nézeteltérések kifejezésének a színtere volt, hanem meg is gátolta jellegénél fogva azok tisztázását. Már hosszú ideje azoknak a szövetségbe volt, akik nem akartak szövetségben állni egymással, és akik között semmiféle kötelek nem létezett. Az írószövetség a háború utáni politika teremtménye, amely nem valós kulturális igények alapján jött létre, és így ugyanaz lett a sorsa, mint ami a pártállamé. Hogy az elmúlt időszakban az íróegyesületek a politika szöcsövei voltak, mi sem bizonyítja jobban, mint a Kosovói Íróegyesülethez való eltérő hozzáállás, amelyet köztársasági politikai érdekek irányítottak. Nyilatkozatában a Szerb Íróegyesület azt javasolja a Kosovóban élő íróknak, akik kiléptek az íróegyesületből, hogy hozzák létre a Szerb Íróegyesület kosovo-metohijai szekcióját.

A VAJDASÁGI TUDOMÁNYOS ÉS MŰVÉSZETI AKADEμία KÖZGYŰLÉSE – Megtartotta évi közgyűlését a Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémia. Az elmúlt időszak munkáját elemezve Miroslav Radovanović, az akadémia elnöke elmondta, hogy az intézménynek eredményes kapcsolatai voltak a Matica srpskával, a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémiával, a Jugoszláv Tudományos és Művészeti Akadémiai tanácsával és bizottságaival, az Újvidéki Egyetemmel, s hiányosságként kiemelte, hogy minden kezdeményezésük ellenére a Kosovói Tudományos és Művészeti Akadémiával nem sikerült kapcsolatot felven-

niük. Az akadémia a jövőben sokkal nagyobb mértékben kíván részt venni a társadalmi élet eseményeiben, mint eddig. Ezenkívül támogatja a tudományos eredmények bemutatásait, fokozza kiadói tevékenységét, valamint nagyobb figyelmet fordít a jövőben a fiatal tudósok képzésére, Vajdaság ugyanis e tekintetben elmarad az országos átlag mögött, Jugoszláviában minden 10 000 lakosra 14 kutató, Vajdaságban viszont csak 11 kutató jut.

A közgyűlésen újraválasztották az akadémia elnökének Miroslav Radovanovićot, alelnök Aleksandar Tišma, főtitkár pedig Berislav BERIC lett.

A MAGYAR SZÓ KÜLÖNSZÁMA – Magyarok Vajdaságban címmel a Magyar Szó napilap tematikai különszámot jelentetett meg. A húszoldalas szám nagytanulmányát Burány Nándor újságíró írta, aki áttekintette többek között az itteni magyarok életének történelmi előzményeit, a közéletben való szerepüket, a népességalakulást és a vegyes házasságok meglétét, a munkásmozgalom kérdéseit, a gazdasági életben betöltött helyüket, az anyanyelvi oktatás helyzetét, a művelődés és a tudomány intézményeit és jelentőségét, mindezt számadatokkal alátámasztva, mutatók segítségével. A különszámban ezenkívül Hódi Sándor a nemzeti identitástudat zavarairól, Agoston András a nemzetiségi érdekeknek a pártállamban és a jogállamban történő megvalósulásáról, Tóth Lajos a nemzetiségi oktatás megoldásra váró kérdéseiről, Bori Imre a jugoszláviai magyar irodalomról, Herceg János az egykori Vajdasági Magyar Kultúrszövetségről, Agoston Mihály pedig a jugoszláviai magyarság anyanyelvről tett közzé átfogó, összefoglaló jel-

legű írást. A demográfiai mutatókat Mirnic Károly készítette.

A SZERB NEMZETI SZÍNHÁZ HÍREI – Március 28-án, a Szerb Nemzeti Színház napján átadták a díjakat és elismeréseket azoknak a színészeknek, akik tavaly a legkiemelkedőbb eredményeket érték el, a legkiválóbb teljesítményt nyújtották. Ljubiša Ristić, a színház megbízott igazgatója ezenkívül nyilvánosságra hozta, hogy a színház a jövőben részvénytársasággá alakul át, a legtöbb részvényt a köztársaság, a tartomány és a város rendelkezik, és felújítanák a Szerb Nemzeti Színházat Pártoló Társaságot, amelynek tagjai úgyszintén részvényesek lennének. A megbízott igazgató a színház terveiről szólva elmondta, hogy a társulat hamarosan Belgrádban vendégszerepel, majd Mexikóba utazik, onnan pedig Hustonba látogat el. A turné legattraktívabb eseménye Verdi Requiemjének színrevitele lesz a mexikói székesegyházban három kórus (Újvidék, Mexikó, Huston) és két zenekar (Vajdasági Filharmónia, mexikói szimfonikusok) közreműködésével, Mladen Jagašt vezényletével.

REJTŐ-BEMUTATÓ AZ ÚJVIDÉKI SZÍNHÁZBAN – Az Újvidéki Színházban Herkules bonbon címmel Rejtő-bemutatót tartottak. Bozó László budapesti rendező irányításával három egyfelvonásos mutattak be, a címadó darab mellett A 3 légionista és az Alteregő címűt is. Szereplők: Fischer Várady Hajnalka, Fischer Károly, Fejes György, Ferenczi Jenő, Szilágyi Nándor, László Sándor, Abraham Irén, Banka Lívia, Banka János és Modri Györgyi.

KINKA RITA WASHINGTONI SIKERE – Kinka Rita szabadkai zongoraművésznő részt vett a Washingtonban megrendezett 37. nemzetközi zongoraversenyen. Mozart-, Beethoven; Prokofjev- és Bartók-szerzeményekkel lépett közönség elé. A zsűri a harmadik helyet ítélte oda neki zongorajátékáért, és elnyerte a közönség díját is.

ÉRDEKKÖZÖSSÉGI NÍVÓDÍJAK – A Vajdasági Művelődési Érdekközösség utolsó ülésén átadták az érdekközösség nívódíjait azoknak

az intézményeknek és egyéneknek, akik az elmúlt év folyamán munkájukkal jelentős eredményeket értek el. Nívódíjban részesült Fehér Ferenc költő (posztumusz), Németh István író és Ágoston Mihály nyelvész, Darinka Zličić filológus, Natalija Dudaš költőnő, Gojko Tešić irodalomtörténész, Vojislav Despotov író, Nadežda Novičić képzőművész, Dragan Martinović festő, Momir Pejović (posztumusz), Vladimir Leković régész, Irena Balat custos, Gordana Damjanović zenetörténész, Gordana Miletic muzeológus, továbbá a Matica srpska Könyvtára, a szabadkai tamburazenekar és a mitrovicai Lazar Vozarević Képtár.

MILENKO PRAVČKI ÉS A TERRA KAPTA A FORUM-DÍJAT – A Forum-díj bírálobizottsága (Bela Duranci, Sava Stepanov, Maurits Ferenc és Náray Éva) az 1989. évi Forum Képzőművészeti Díjat Milenko Pravčai pancsovai festőművészek és a kikindai Terra nemzetközi szobrászati szimpozionnak ítélte oda.

NÍVÓDÍJ VAJDASÁGI NÉPZENÉSZEKNEK – A Magyar Népművelési Intézet nívódíjjal tüntette ki Fábri Géza zentai kobzost és a becsei Batty népzenei együttest. A rangos elismerést a budapesti Tavasz Fesztivál zárórendezvényén, a Táncháztalálkozón adták át.

ROMOLOGIJA – Ezzel a címmel jelent meg nemrégiben a vajdasági cigányok nyelvét, irodalmát, kultúráját tanulmányozó és ápoló bizottság, valamint a Vajdasági Közművelődési Közösség anyagi támogatásával egy cigányokkal foglalkozó folyóirat első száma. A folyóirat célul tűzte ki a világban szétszórta élő cigányok kultúrájának, folklórjának és szokásainak feltárását. Első számában részleteket közöl a vajdasági cigányok társadalmi helyzetéről megtartott újjvidéki tanácskozás anyagából, tanulmányokat olvashatunk benne a Szerbiában élő cigány gyerekek iskoláztatásáról, az Újvidéken élő cigányok gazdasági, szociális és demográfiai státusáról. Ezenkívül a folyóiratban népdalokat és meséket is olvashatunk. A tanulmányok szerbhorvát nyelven, a folklór szövegek pedig cigány nyelven és szerbhorvát fordításban láttak napvilágot.

A *Romologija* negyedévenként, 1000 példányban jelenik meg.

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

- In memoriam Ács József (1914–1990)* 453
Szombathy Bálint: Az alkotó szellem folytonos önkeresése (Ács József lezárult pályaképe) 454
Tolnai Ottó: Jegelt rózsacsokor 459
Bányai János: Ács József 464
Bela Duranci: A nyugtlan festő 467
- Bori Imre: Ének a vágyról (Az első Andrić-novellák)* 469

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

- Szeli István: Igényes könyv irodalomtudatról, községtudatról (Fried István: Utak és tévutak Kelet-Közép-Európa irodalmaiban)* 477
Csapó Julianna: Verset írni – de kinek? (Bozsik Péter: Visszakézből) 481
Szabó Katalin: Álommúlt és álomjelen (Tolnai Ottó: Cápácskám: apu!) 482
P. Müller Péter (Pécs): A színház szabaddá tesz (A hódító. Mai szlovén drámák) 484
Toldi Éva: Szonett-autóbusz (Markó Béla: Mindenki autóbusza) 486
Pozsvai Györgyi: Tradicionalitás – újítás (Pozsler György: Eszmék – Eszmények – Nosztalgia) 489

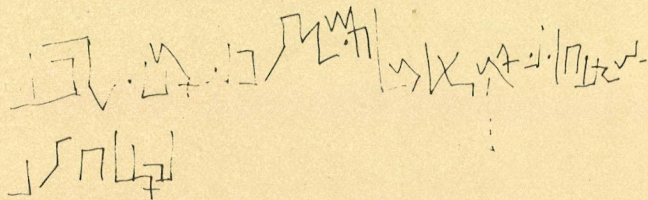
S z í n h á z

- Gerold László: Kolozsvári vendéjáték Újvidéken (Caligula helytartója, Zúrzavaros éjszaka)* 491

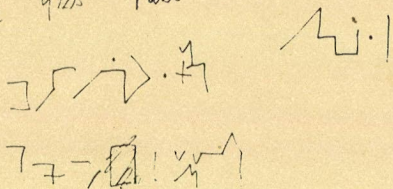
KRÓNIKA

A Szerb Íróegyesület a Jugoszláv Írószövetség sorsáról; A Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémia közgyűlése; A *Magyar Szó* különszáma; A Szerb Nemzeti Színház hírei; Rejtő-bemutató az Újvidéki Színházban; Kinka Rita washingtoni sikere; Érdekközösségi nívódíjak; Milenko Prvački és a Terra kapta a Forum-díjat; Nívódíjak vajdasági népzeneészeknek; Romologija; 495

Számunkat Ács József munkáival illusztráltuk Németh István gyűjteményéből (Németh Mátyás felvételei)
 A 443. oldalon Maurits Ferenc szövegrajza, a 494. oldalon Dudás Sándor alkotása

• a — e / o | u | i
 v' a v' é v' o v' ö v' ü v' ü
 14 v' n < c > s v' cs v' sz
 p r q j t ü gy ty
 r' d l l l' ly
 x m t n t' ny
 h' r' s' d' z k h

Előző számunk 342. oldalán Vörösmarty Szózatának négy sorát jelentettük meg Weöres Sándor titkosírásával. Mivel a megfejtés kimaradt, ezúttal közöljük.

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. 1990. április. Kiadja a Forum Lap- és Könyvkiadó és Nyomdaipari Munkaszervezet. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/611-300, 602-es mellék. – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 65700-601-14861-es folyószámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belföldön egy évre 50,00 dinár, fél évre 25,00 dinár. Egyes szám ára 5,00, kettős szám ára 10,00 dinár; külföldre egy évre 100,00 dinár, fél évre 50,00 dinár. Külföldön egy évre 12, fél évre 6 dollár. – Készült a Forum Nyomdájában, Újvidéken. YU ISSN 0350-9079.